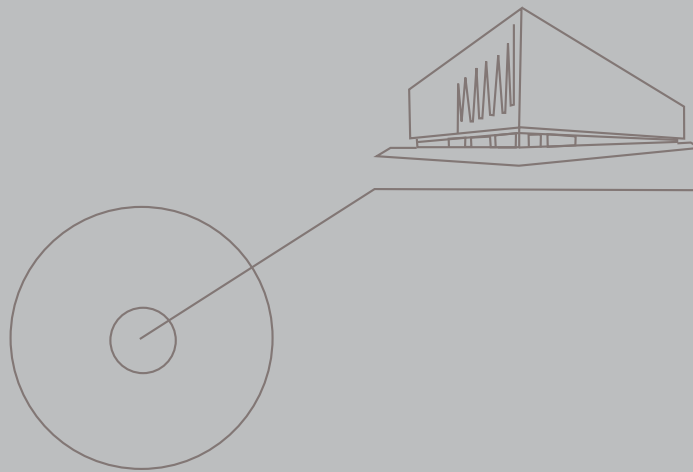

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish university of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap

Hur landskapsarkitektur kan bidra till att skapa meningsfulla rum i utemiljön kring köpcentrum

Emelie Roupe

*Självständigt arbete • 30 hp
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2014*

Hur landskapsarkitektur kan bidra till att skapa meningsfulla rum i utemiljön kring köpcentrum

How landscape architecture aids the creation of meaningful spaces in the outdoor areas that surrounds shopping centres.

Emelie Roupe ©

Handledare: Tiina Sarap, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Ann Bergsjö, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Bitr. examinator: Helena Mellqvist, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: A2E

Kurstitel: Master Project in Landscape Architecture

Kurskod: EX0775

Ämne: Landskapsarkitektur

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2014

Omslagsbild: *Vår tids stadsdelscentrum (illustration av författaren)*

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: *Landskapsarkitektur, visualisering, stadsbyggnad, miljonprogram, köpcentrum, stadsdelscentrum, visuell analys*

FÖRORD

Tack Tiina Sarap för all din inspiration och dina insiktsfulla kommentarer.

Tack Anna Hammarbäck, arkitekt på Huddinge kommun för idéer till uppslag.

Tack till Nyréns arkitektkontor för att jag har fått sitta och skriva hos er.

Tack till Peter Dacke för givande kommentarer om arbetets utformning och till Nicholas Lawrence för hjälp med engelskan.

SAMMANFATTNING

I detta examensarbete undersöks hur landskapsarkitektur kan bidra till att skapa meningsfulla rum i utemiljön kring köpcentrum.

På 50 och 60-talet planerades Stockholms tunnelbaneförorter enligt grannskapsidealen där centrumen utgjorde stadsdelens mittpunkt eller hjärta som skulle serva och samla befolkningen som bor runt om. Centrumet var en plats för möten, byggd i demokratins anda där service och handel skulle vara lätt att nå och ligga centralt i stadsdelen. Idag, i många av Stockholms ytterstadsdelar har denna cirkelns mitt, stadsdelscentrumets hjärta, kommit att innehålla ett köpcentrum där både butiker, restauranger, upplevelser, torgmiljöer och ofta bibliotek samt läkarmottagning finns samlande under ett och samma tak. Köpcentrum har sen 70-talet och framåt blivit allt vanligare förekommande i Stockholms ytterstadsområden där samma problematik och kritik, nu som vid tiden då de första inomhuscentrumen byggdes, återkommer. Funktioner som är vända inåt, storskalighet och rikriktning i köpcentrumsarkitekturen är några exempel. Köpcentrumet anpassar sitt utbud och sin arkitektur i första hand efter kundens behov, där ökade intäkter är drivkraften i utvecklingen. Vid sidan av detta utgör centrumområdena lika mycket nu som då, en livsmiljö för den lokala befolkningen där köpcentrumet är del av en stads- eller tätortsbebyggelse. I uppsatsen ställs frågan hur den fysiska miljön i och intill köpcentrum, kan gestaltas så bra som möjligt, med hänsyn till

både kundens och den lokala befolkningens behov samt efter det kontext som stadsdelen är belägen i.

För att genomföra studien beskrivs kortfattat Stockholms centrumhistoria genom en tidslinje, som illustration av ideal för svenskt stadsbyggande sedan 1940-talet. Detta åtföljs av en litteraturstudie där forskning från några olika ämnesstraditioner som tar upp fenomenet köpcentrum ur olika perspektiv, beskrivs. För att få kunskap om användningen av köpcentrum men också för att hitta exempel på gestalter i den byggda miljön som på olika sätt är förebildliga, genomförs undersökningar av sju platser som på olika sätt berör gestaltningen av utemiljöer intill köpcentrum. Litteraturstudien och undersökningarna omtolkas och konkretiseras för att kunna tillämpas i ett designförslag för Vårby gård centrum i Huddinge kommun, söder om Stockholm- en stadsdel byggd på 70-talet innehållande ett mindre köpcentrum med en central placering i stadsdelen.

Genom konkreta exempel visas hur gestaltning av miljöer intill köpcentrum och hur köpcentrumens lokala inplacering i ett stadsdelscentrum kan ha betydelse för i vilken grad utemiljön upplevs som centrumens mittpunkt och hur integrerad köpcentrumet är i sin omgivning. Arbetet kan fungera som en idésamling för hur utemiljöer intill köpcentrum kan behandlas och för vilka möjligheter landskapsarkitekturen kan erbjuda i utrustningen miljonprogramscentrum i Sverige.

ABSTRACT

This master thesis examines how landscape architecture can help to create meaningful places, in the outdoor areas that surround shopping centres.

In the 50s and 60s the neighbourhood planning was dominant in the design of Stockholm's suburbs. Centres were planned out of democratical ideals where the midpoint of the neighbourhood was intended to be a place to gather- for social activities, for shopping and for service purposes. The centre was centrally located and planned to be easily accessed. Today, many of these centres contain shopping malls where elements that normally is related to streets and public life; shops, restaurants, public spaces, different types of experiences, libraries and health care, are placed within the shopping centre. Shopping centres have since the 70s and onwards been increasingly popular common and often occurs in Stockholm outer neighbourhoods. Functions turned inwards that creates unpleasant backsides, large scale architecture and standardization in the mall architecture, all affects the public life and are problem and criticism, that relates to shopping centres from 70s as well as to modern ones.

In the offering and architecture, shopping centres adapt to the customers' needs, in order to get the economy growing steadily. Alongside this, the neighbourhood in where the shopping centre is located, is as much now as then, part of a city district and a living environments for the residents in the neighbourhood. How the design of the physical environment could be made as good as possible, with respect to customer, the inhabitants' needs and the neighbourhoods context are the underlying issue that is the

purpose for this study.

To illustrate the ideals of urban planning in Stockholm since the 1940s and onwards, a timeline that briefly describes the Stockholm centre history is presented. This is followed by a literature study where research from a few different research areas that from different perspectives addresses the phenomenon shopping centres.

Investigations on seven different places are conducted in order to gain knowledge on the use of outdoor areas that surrounds the mall. The aim is to find solutions in the built environment that in different ways are exemplary.

The knowledge from literature review and survey is reinterpreted to be applied in a design proposal for Vårby gård centrum in Huddinge, south of Stockholm. Vårby gård is a neighbourhood built in the 70s containing a small shopping mall with a central position in the neighbourhood.

Through concrete examples the study shows how design of areas that surrounds the shopping centres and the shopping centres location in the neighbourhood centre, could affect to what extent the outdoor areas are perceived as the neighbourhoods midpoint and how integrated the shopping centre is in its surrounding. All in all, the thesis with its collection of ideas, could function as inspiration, on how to design outdoor areas adjacent to shopping centres. Apart from that the study shows landscape architecture could offer many possibilities in the renovation of the million program centres.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	3
SAMMANFATTNING	4
ABSTRACT	5
INLEDNING	7
Bakgrund	8
Mål och syfte	10
Frågeställning	10
Avgränsningar	10
Identifierade typer av stadsdelscentrum innehållande köpcentrum i Storstockholm	13
Disposition, material & metod	14
Läsa	14
Undersöka	16
Skissa: Vårby gård	22
Centrumutveckling i Storstockholm 1940-2013	24
LÄSA	26
Forskares föreställningar från några olika ämnestraditioner	27
Slutsatser med relevans för Vårby gård	36
UNDERSÖKA	38
Kvarteret Caroli	40
Forum-och Svavagallerian	47
Mitt Möllan	50
Skärholmen centrum	55
Täby centrum	61
Beaulieu shopping centre	66
Sickla köpkvarter	70
Slutsatser med relevans för Vårby gård	75
SKISSA	80
Vårby gård	83
Vårby gård centrum	85
Centrumets olika torg	86
Funktioner och innehåll	88
Identifierade utvecklingsområden	90
Centrum binds samman	92
Om material och form	94
DISKUSSION	98
KÄLLFÖRTECKNING	104
BILDFÖRTECKNING	108

INLEDNING

storstockholm
centrumbistoria
visualisera
observera
position
möblering
platspecifikt

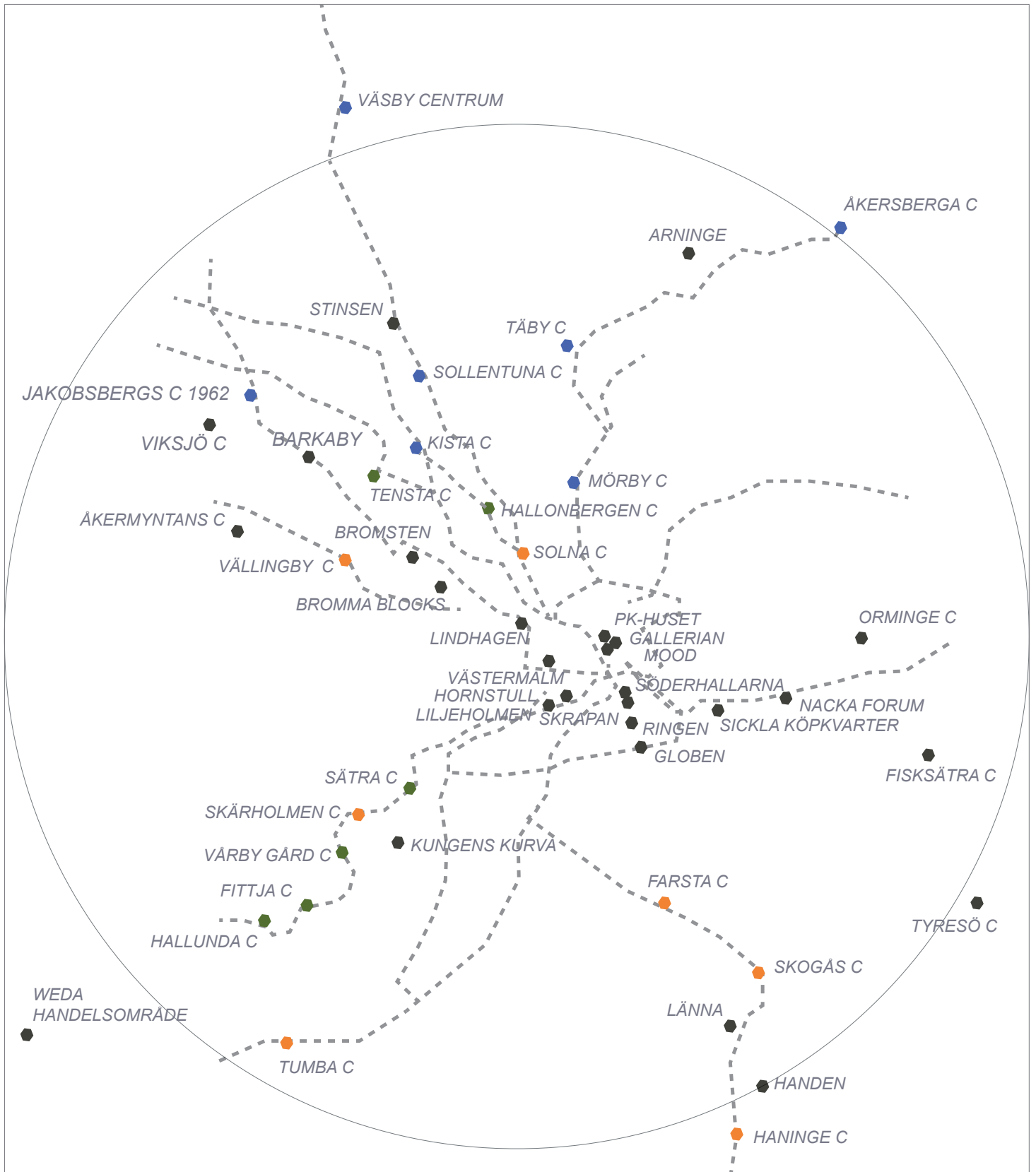
BAKGRUND

Många av Stockholms ytterstadsdelscentrum, har planerats med 50-talets grannskapsidéer där ett samlande centrum i stadsdelens hjärta skulle vara platsen för boende att uträtta serviceärenden, handla och för att träffas. Numer innehåller eller består många av dessa centra av ett större och mindre köpcentrum där fokus ofta i första hand ligger på att få ökad omsättning inom handeln. Att handel och stadsutveckling går hand i hand har skett i alla tider men det intressanta med köpcentrum är att det nuförtiden ofta tar över de funktioner som kanske normalt relateras till gatan och staden; inuti köpcentrumet finns ofta torg, affärer, läkarmottagning, matvarubutik, gatumiljöer, events, valstugor och ibland till och med möjlighet att hålla bröllop.

Köpcentrumets innehåll och dess arkitektur följer trender och förändras ständigt för att vara attraktiv för kunden medan den plats där köpcentrumet är placerat utgör en del av en stadsdel och såväl nu som då, fungerar som en lokal träffpunkt och livsmiljö för de boende i området. En boendemiljö som det kan finnas behov av

att känna identifikation till för att kunna känna sig hemma. En byggd struktur i ständig förändring och en boendemiljö med krav på kontinuitet och varaktighet i ett och samma stadsdelscentrum låter som en motsättning svår att lösa, men är ett fenomen väl så intressant att undersöka. Landskapsarkitekturens potential att fungera som en brygga mellan dessa två - för att skapa meningsfulla platser i utemiljön kring köpcentrum för både boende och kunder - är det ämne som undersöks i detta examensarbete.

Förutom att undersöka detta, har jag i arbetet velat testa en arbetsprocess där jag stegvis inhämtar kunskap som ligger till grund för ett gestaltningsförslag. Genom att både läsa om och undersöka den offentliga miljön för att sen visualisera det jag läst och sett, har jag haft en ambition om att förankra och teoretisera gestaltning som ett stadsbyggnadsperspektiv.

Köpcentrum i Storstockholm

- Köpcentrum i stadsdelscentrum byggda 1965-80, ej expanderade
- Köpcentrum i stadsdelscentrum byggda 1965-80 som expanderat
- Utombusscentrum först, som sen glasats in, både expanderade och inte expanderade 1954-
- Övriga köpcentrum (externa, i innerstaden)

MÅL OCH SYFTE

Mitt mål är att undersöka hur landskapsarkitektur kan bidra till att skapa meningsfulla platser i utemiljöer intill köpcentrum placerade i stadsdelscentrum i Storstockholm. Syftet är att belysa det fenomen som blivit allt mer utbrett där fler och fler städer och stadsdelscentrum har kommit att innehålla köpcentrum. Jag vill lyfta de intressekonflikter som finns kopplade till fenomenet och med det erbjuda ett inlägg i debatten kring stadens utveckling. Arbetet riktar sig mot verksamma inom arkitektur- och planering såväl som centrumutvecklare och kommuner som berörs av dessa frågor.

FRÅGESTÄLLNING

Hur kan landskapsarkitektur bidra till att skapa meningsfulla rum i utemiljön intill ett köpcentrum i Storstockholms ytterstadsdelscentrum?

AVGRÄNSNING

Grannskapscentrum, stadsdelscentrum och köpcentrum

Flera av Stockholmregionens centrum, både de som innehåller moderna köpcentrum och de som innehåller äldre köpcentrum byggda på 60- och 70 talet, kan sägas ha sina rötter i 40- och 50 talets grannskapsidéer. Grannskapscentrumen planerades med tankar om att införliva demokrati och att möjliggöra för socialt liv i centrumets byggda struktur (Klasander, 2001). På 40-talet i Sverige började service planeras in i planlagda centrum i nya bostadsområden istället för att vara placerade utmed gatan som de gjort innan (Klasander, 2001). Grannskapsidéerna härstammade från England där de kom upp som en lösning från livet i den smutsiga och ohälsosamma innerstaden (Söderlind, 2000). I Stockholm byggdes nya förortssambällen utmed tunnelbanans nät. Stadsdelar med 10 000 invånare skulle förses med ett köp- och servicecentrum i ett centralt läge i stadsdelen som även var kopplat till en tunnelbanestation (Söderström, 2003). Runtom stadsdelscentrumen uppfördes

bostadsbebyggelse (ibid). På 60- och 70 talet kom dessa köp- och servicecentrum i allt större utsträckning att uppföras som inomhusanläggningar där fokus på handel blev allt större (Klasander, 2001). Idag har dessa centrum getts nya förutsättningar. På grund av bland annat handelns omstruktureringar, ökad rörlighet och kvinnors inträde på arbetsmarknaden har vissa centrum idag varit tvungna att expandera till att innehålla större köpcentrum för att kunna stå sig i konkurrensen, medan andra mindre kämpar för sin överlevnad (Borén & Koch, 2012). Arkitekturforskaren Bosse Bergman (2003:169) använder begreppet *köpcentrum* när han talar om planlagda koncentrationer av butiker som uppförts i svenska förorter eller i halvcentrala lägen i städer. Sen 60-talet och framåt marknadsför sig dessa vanligtvis som enhetliga handelsmiljöer som står i konkurrens till andra köpcentrum (ibid) Innebörden av begreppet köpcentrum som används genom arbetet kommer vara enligt den ovan beskrivna definitionen.

I mitt arbete fokuserar jag på de av *Storstockholms stadsdelscentra i tunnelbanans, pendeltågets- och Roslagsbanans nät, utanför Stockholms innerstadsgräns, byggda mellan 65-80, som innehåller ett köpcentrum*. Gemensamt för dessa, är att de oavsett storlek och status idag, uppförts som stadsdelens mittpunkt och därför har en viktig geografisk placering i stadsdelen dit en pendel-, tunnelbane- eller spårvägsstation är kopplad och vilken bebyggelsen har uppförts kring. Att diskutera dessa centras utveckling kan vara relevant av flera anledningar. Den spårbundna trafikens nät, särskilt tunnelbanan och pendeltåget, utgör stommen i Stockholms stadsstruktur och det är utmed det nätet som Stockholm har växt ut under 1900-talet och där det nu pågår diskussion om förtätning (Stockholm stad, 2010, Söderström, 2003). Ibland har dessa centra ett regionalt upptagningsområde av kunder samtidigt som det utgör en lokal miljö för de boende i stadsdelen, som i t.ex. Skärholmen. Där fungerar stadsdelscentrumet som en träffpunkt för boende i området samtidigt som köpcentrumet utgör en viktig målpunkt för bland annat bilburna besökare i hela söderort. I andra centrum som t.ex. Vårby gård försöker centrumledningen genom

Gräns för Storstockholm

Täby C, Arninge

Kista-Sollentuna-Häggvik

Barkaby-Jakobsberg

Innerstaden / Central regionkärna

Ytterstaden / Stockholms kommungräns

Vårby gård centrum

Kungens kurva-Skärholmen

Flemingsberg

Södertälje

Haninge C

Djvåshamn

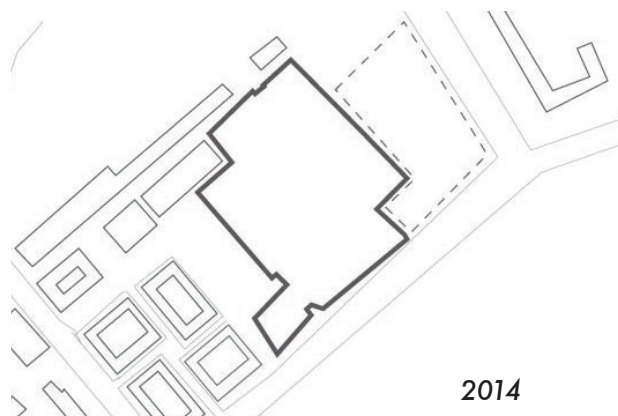
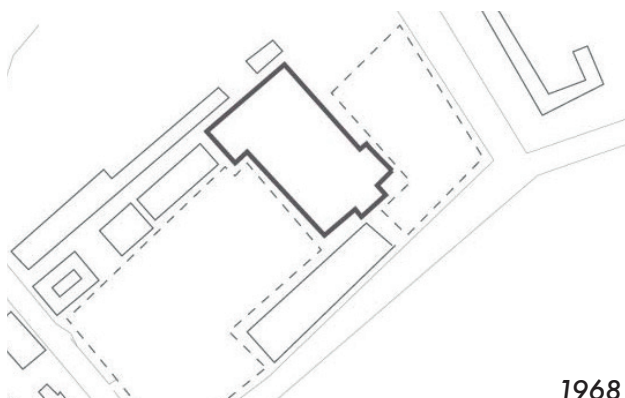
Karta över Storstockholm (Bild 1)

— Delregionala kärnor

etablering av kulturverksamhet, locka till sig besökare från övriga delar av Stockholm, bland annat för att skapa en positiv bild av området. I båda typerna blir gestaltningen av centrumens fysiska struktur, en fråga om att anpassa centrummiljön efter både boende och besökares behov.

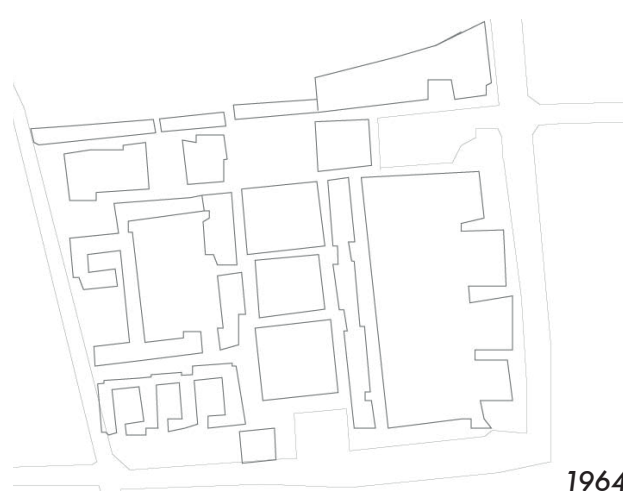
De stadsdelscentra som är av relevans för studien är belägna utanför Stockholms innerstad men innanför gränsen för Storstockholm. De kan vara placerade både i de delregionala kärnorna samt inom och utanför gränsen för Stockholms ytterstad (se bild). Delregionala kärnor används som begrepp för de centrum som kommunerna inom Storstockholmsregionen aktivt arbetar med att stärka. Dessa har ofta planerats som grannskapscentrum men där det nu genomförs arbete med att gynna företags- och bostadsetablering, service, utbildning och kultur (Huddinge kommun, 2013). Vårby gård centrum där ett gestaltungsförslag utarbetas inom examensarbetes ramar, ligger i Huddinge kommun, utanför gränsen för Stockholms stad och i närhet till den delregionala stadskärnan Skärholmen-Huddinge. Stadsdelen är planerad enligt de grannskapsidéer som beskrivits tidigare. Service och handel är samlad i ett inomhuscentrum med direkt närhet till en tunnelbanestation och där bostäderna ligger i enheter runtom centrum.

IDENTIFIERADE TYPER AV STADSDELSCENTRUM INNEHÅLLANDE KÖPCENTRIUM I STORSTOCKHOLM

Expanderade köpcentrum

Täby centrum byggdes 1968 som ett inomhuscentrum. Efter olika ombyggnationer har köpcentrumet expanderat successivt. På liknande sätt har bland annat Mörby, Sollentuna och Kista centrum utvecklats.

Centrum som först var utombustorg som glasats in och expanderat

Skärholmen centrum byggdes 1964, då som ett centrum med öppen kvartersstruktur. 1984-talet glasades kvarteren över och ett stort köpcentrum med en central position i stadsdelen, bildades. Liknande utveckling har skett i Solna, Farsta, Åkersberga och Tumba centrum.

Ej expanderade köpcentrum

Värby gård byggdes 1973 och har samma storlek och form idag som det hade vid invigningen. Köpcentrum som inte expanderat återfinns i bland annat Hallunda och Hallonbergen centrum.

DISPOSITION, MATERIAL & METOD

Tidigt visste jag att jag ville blanda olika metoder för att ur olika vinklar undersöka fenomenet köpcentrum och dess integrering i stadsmiljön. Jag ville både läsa, skriva, titta, analysera och gestalta. Jag letade mig runt bland olika genomförda examensarbeten där jag fastnade speciellt för det tillvägagångsätt som använts i Henrik Olssons (2012) examensarbete *Central Peripheries: speculation and strategy for a land less mentioned*. I olika stegen litteraturstudie, inventeringar, kartstudier, analyser och till sist flera gestaltningsförslag för det studerade området undersöks det så kallade peri-urbana landskapet, i Burlöv, gränsen mellan kommunerna Malmö och Lund. Arbetet blev en inspiration till hur jag kunde gå till väga för att undersöka fenomenet köpcentrum med hjälp av olika metoder och hur jag stegvis kunde inhämta kunskap inför gestaltningsförslaget med Vårby gård centrum.

Mitt tänkande och arbetets olika delar har hela tiden gått in i varandra och bearbetats parallellt men för att underlätta läsningen presenteras arbetet i delarna: läsa, undersöka och skissa. Läsa-delen som beskriver fenomenet köpcentrum blir som en introduktion till ämnet där de övergripande problemställningarna beskrivs. Detta åtföljs av undersökningar där jag dyker ner på platser för att försöka hitta förebilder i den byggda miljön och för att få information om hur platser används. Efter det följer gestaltningsförslaget för en del av Vårby gård centrum, som blir ett sätt att tillämpa den kunskap jag tillägnat mig i föregående två steg. Arbetet avslutas med en diskussion som bland annat innehåller metodkritik och resonemang om arbetets relevans. Metoderna för studien beskrivs nedan.

Visualisering av teori och undersökningar

En återkommande metod som använts för att kunna knyta samman arbetets alla delar och för att själv förstå vad jag läst och sett, är visualisering av texter, tankar och analyser. Eftersom jag ägnat delar av arbetet åt ett gestaltningsförslag blev visualiseringen ett sätt att stegvis inhämta kunskap, närma mig och

förstå Vårby gård centrum och för att kunna besvara frågeställningen. En återkommande visualiseringsteknik som används är skiss på fotografier i gråskala. Inspiration till detta har hämtats i Catherine Dees *To design landscape: Art, Nature and utility* från 2012. I boken använder Dee tekniken, för att framhäva olika aspekter av gestaltningen av en plats. Bara genom ett fåtal blyertslinjer på fotografier i gråskala, lyckas hon förmedla huvuddragen hos olika platser och relatera det till olika teman som berör landskapsarkitektur. Med samma teknik ville jag testa att lyfta de aspekter av gestaltningen som jag ansåg vara relevanta för att diskutera gestaltning av utemiljöer kring köpcentrum.

Läsa

Köpcentrum i Stockholms ytterstad.

De stora dragen i Stockholms centrumhistoria beskrivs genom en tidslinje med start på 40-talet då grannskapsidéerna kan sägas uppkom (Klasander, 2001) och fram till idag. Syftet är att skapa en förståelse för den argumentation och de ideal som rådde under den tiden då de tidiga centrumidéerna infördes jämfört med dagens. Litteratur som beskriver miljonprogrammets framväxt och de krafter som styr utvecklingen idag används.

Forskares föreställningar från några ämnestraditioner

I litteraturstudien tas forskningsperspektiv från några olika ämnestraditioner upp. Dessa perspektiv relaterar på olika sätt till fenomenet köpcentrum. Litteraturstudien berör forskningsfälten företagsekonomi, sociologi, arkitekturteori, stadsplanering och kulturgeografi från 2000-talet och framåt. De forskningsperspektiv jag valt att ta upp är de som på något sätt berör hur köpcentrum som fenomen påverkar stadslivet och invånarna både inuti och utanför köpcentrum. Företagsekonomi, där människan beskrivs utifrån ett konsumentperspektiv där konsumentens föränderliga krav beskrivs som motor i utvecklingen av köpcentrum (och staden) studeras. Sociologin som beskriver konflikten mellan offentligt och privat i (den

offentliga) inomhusmiljön i köpcentrum. Stadsbyggande där köpcentrumets arkitektur och lokala inplacering beskrivs ha betydelse för stadsdelens grad av orienterbarhet och påverkan på stadslivet. Arkitekturteori som beskriver hur konsumtionen och därmed köpcentrum likriktar städer och kan innebära ett hot mot mångfalden. Kritiken och argumentation som tas upp berör både politik, ekonomi och sociala aspekter men eftersom målet är att undersöka hur landskapsarkitektur kan bidra till att skapa meningsfulla rum i utemiljöer intill köpcentrum, fångas den litteratur upp som på något sätt berör eller kan härledas till att handla om form. Strategin i val av litteratur har varit att försöka relatera den till landskapsarkitektens arbetsfält. Poängen med att ha en bred litteraturbas

som berör olika forskningsperspektiv har varit att öka min förståelse för de krafter som styr utvecklingen av köpcentrum och av den kritik som är kopplad till denna utveckling. Litteraturen berör i huvudsak svenska förhållanden och i den mån information har funnits, fokuseras på Stockholm som är arbetets fokus.

Avsnittet avslutas med att texter och resonemang översätts till slutsatser som är tillämpbara på köpcentrum i Storstockholms ytterstadsdelar. Översättningen av andras texter blir ett sätt att materialisera teorin och relatera den till landskapsarkitektens arbetsområde. Slutsatserna kan ses som en introduktion till de undersökningar av det byggda landskapet som följer litteraturstudien.

*Utgångspunkt:
Vårby gård*

*Aterkommande fenomen
Sverige, Europa (Läsa)*

*Specifika lösningar;
Stockholm, Malmö,
Uppsala, Île de Nantes
(Undersöka)*

*Tillämpning i Vårby gård
(Skissa)*

Undersöka

I undersökningsdelen av arbetet väljs sju platser ut som på olika sätt ger kunskap om hur miljöer i och intill köpcentrum används och är utformade. De platser som väljs ut är nödvändigtvis inte samma centrum som de som ringats in som relevanta för studien enligt den avgränsning som gjorts i föregående avsnitt. Eftersom syftet med undersökningarna är att inhämta kunskap om hur landskapsarkitektur kan bidra till att skapa meningsfulla utemiljöer i anslutning till köpcentrum, studeras miljöer som på olika sätt är förebildliga, belägna både i innerstads- och ytterstadsmiljöer, i Stockholm såväl som i Malmö, Uppsala och Frankrike. Lösningarna och användningen av platserna som studeras utvalda för att de på något sätt har relevans för gestaltungsförslaget för Vårby gård centrum. Gemensamt för dem är att de innehåller ett köpcentrum och att de på något sätt är en del av en urban kontext. Externa köpcentrum, som enbart eller i huvudsak kan nås via bil, studeras ej. De övergripande metoderna som används för att undersöka samt motiveringen bakom val av platser beskrivs nedan. Källmaterial som används och analysmetoder beskrivs mer specifikt under respektive undersökning.

Observationer och analyser

För att kunna testa olika metoder att analysera offentliga platser och för att få många olika uppslag och stöd i arbetet med gestaltungsförslaget för Vårby gård centrum, har jag använt mig av olika metoder för att analysera platserna. Alla metoder som är beskrivna i detta avsnitt, används alltså inte på alla platser. Om ansatsen hade varit att jämföra undersökningarna med varandra eller att testa en specifik metod hade det varit mer relevant att låta använda samma metoder på samtliga platser än i mitt fall där jag ur olika aspekter försöker hitta svar på hur landskapsarkitekturen kan bidra till att skapa meningsfulla rum i utemiljön kring köpcentrum. Tre tryckta källor har använts som stöd i analysarbetet:

- Diedrich, L. (2012) *Site-specific landscape architectural approaches in contemporary European harbour transformation*.
- Kärrholm, M. (2004) *Arkitekturens territorialitet: till en diskussion om territoriell makt och gestaltning i stadens offentliga rum*. Avsnittet: *Arkitektonisk gestaltning och territoriell stabilisering*.
- Gehl, J., Svarre, B. (2013) *How to study public life*.

Nedan redogörs för bakgrunden till val av litteratur och hur de kommer användas.

Diedrich, L. (2012) Site-specific landscape architectural approaches in contemporary European harbour transformation.

Landskapsarkitekten Lisa Diedrich har i sin studie av omvandlingen av Europeiska hamnområden tagit fram en metod, eller ett ramverk för att analysera och utvärdera platsspecificitet. Bakgrunden till studien ligger i hennes frustration över att nya hamnområden gestaltas på samma sätt och med samma typ av lösningar, oavsett plats i världen. Diedrich menar att landskapsarkitekter har olika synsätt på vad en gestaltning av en plats innebär. Antingen har hon en ederande hållning där gestaltningen anpassas efter det som redan finns på platsen eller vill hon göra nytt, skriva om platsen till något annat än vad den är. I arbetets litteraturdel kommer just likriktning och brist på individualitet och platsförankring upp som kritik mot köpcentrum- inte bara vad gäller köpcentrumens invändiga design och utbud utan också att de utvändigt, för att vara konkurrenskraftiga, följer olika trender, t.ex. om att hela tiden bli större. För att undersöka på vilka sätt köpcentrum kan vara förankrade i sin stadsdelskontext används Diedrichs analysramverk på kvarteret Caroli, Beaulieu shopping centre och Sickla Köp kvarter. Dessa har valts ut för att de alla, på olika sätt visar, exempel på just detta. Mer om varför platserna valts ut beskrivs nedan. De parametrar som används för att utvärdera är:

Fysiska

I denna parameter beskrivs platsens material och struktur. Används material som på något sätt refererar till platsen och finns det ett medvetet förhållningssätt i gestaltningen för vilken roll bebyggelsens struktur och skala har för upplevelsen av utemiljöerna eller gaturummen intill, ges ett högt värde.

Flux (processer, praktiker)

I exemplet Île de Nantes som är ett av Diedrich fallstudier beskrivs landskapsarkitekten haft en roll som expeditonsledare som samlat information, analyserat och i efterhand, när en förändring genomförts, utvärderat innan arbetet med att utveckla området fortgått. I min studie värderas den analys och arbetsprocess som ligger bakom utvecklingen av platsen. Har platserna innan omvandlingen analyserats i en större stadsbyggnadskontext där det funnits en anpassning mot platsens specifika läge i staden och mot dess användare t.ex. boende, kunder, fastighetsägare, ges ett högt värde.

Immaterial

Tolkas som hur väl platsens berättelser, historia och minnen går att läsa på platsen. I min analys utgår jag i huvudsak från historiskt kartmaterial och beskrivningar av platserna som jag sen jämför med hur det ser ut nu för att få reda på hur väl omvandlingen anpassats efter den omgivande stadens struktur och platsens historia. Är minnet av platsen övertydligt, tangerar platsen att hamna långt till vänster i tabellen, i det Diedrich kallar *Musefication*. Ett högt värde ges därför platser där platsens minne går att avläsa men där platsen inte är bevarad på ett museertat sätt.

Värdena för respektive plats läggs samman i en tabell (se tabell på s.19). Ett högt värde, alltså om omvandlingen av platsen kan betraktas ha genomförts på ett sätt som är platsspecifikt, placeras den långt till vänster medan ett lågt, långt till höger.

Kärholm, M. (2004) *Arkitekturens territorialitet: till en diskussion om territoriell maket och gestaltning i stadens offentliga rum. Avsnittet: Arkitektonisk gestaltning och territoriell stabilisering*

I Kärholms jämförelse mellan torgen Fäladstorget, Clemenstorget och Mårtenstorget, alla placerade i Lund, använder han begreppen *position* och *möblering* för att diskutera hur platserna används. Torgens *position* i omgivningen och de materiella förhållandena på torget, dvs. torgens *möblering*, har enligt Kärholm betydelse för i vilken mån platsen kan approprieras för olika ändamål. På Clemenstorget finns bland annat en rektangulär damm och en stor sammanhängande cykelparkering avskild genom murar. Mårtenstorgets design innehåller också vatten men här är fontänen en del av markmaterialet och tar därför ingen plats när den är avstängd. Samma gäller för cykelparkeringarna som på Mårtenstorget är utspridda på fler mindre enheter. Mårtenstorget används på fler sätt och mer varierat över tid än vad Clemenstorget gör vilket alltså kan hänga ihop med graden av flexibiliteten i torgets gestaltning. Likaså beskrivs torgens *position* ha betydelse för torgets användning. Mårtenstorget har en något centralare position och är mer integrerat i gatunätet än vad Clemenstorget är. Clemenstorget å sin sida kopplar till stationen och omfattas av ett stort rörelseflöde genom pendlarna.

I stadsdelscentrum innehållande köpcentrum har utemiljöerna likt i Kärholms exempel olika förutsättningar att bli befolkade och använda för olika ändamål. Torgens *position* i förhållande till köpcentrumets entréer och i förhållande till var kollektivtrafikförbindelser är placerade ger olika förutsättningar för hur torget kan komma att användas. Samma kan gälla för torgens innehåll- finns en inbyggd flexibilitet i torgets gestaltning ges också förutsättning för ett använt torg som fungerar för olika typer av aktiviteter som inte behöver vara knutna till handel eller köpcentrumets verksamhet. Täby och Skärholmen centrum, båda stadsdelscentrum innehållande stora köpcentrum, har analyserats utifrån Kärholms begrepp *position* enligt hur begreppet diskuterats ovan. Täbys nya

centrumtorg och Claesgatan intill Mitt Möllan diskuteras utifrån begreppet *möblering*.

Gehl, J. & Svarre, B. (2013) How to study public life

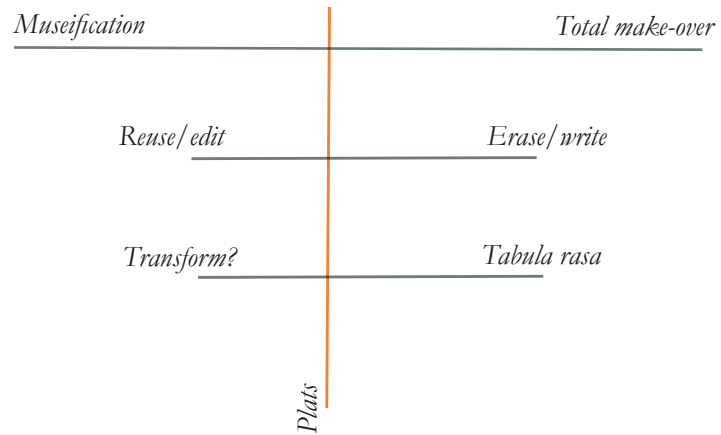
I denna bok beskrivs relationen mellan offentliga platser byggda struktur och det offentliga liv som pågår där. Genom observationer av rörelsemönster, aktiviteter, människors hastigheter, fasaders utformning, på olika platser har författarna kunnat skapa sig en förståelse för hur olika byggda strukturer påverkar människors användning av platser. Observationen som analysmetod blir relevant i mina undersökningar då det kan ge information om hur köpcentrum integrerar med sin omgivning och hur miljöer både inne i köpcentrumen och utanför faktiskt används. Hur observationen genomförts på respektive plats beskrivs tillsammans med själva analyserna. Observation som analysmetod används i Skärholmen centrum, kvarteret Caroli, Forum-och Svavagallerian och Mitt Möllan.

Platsbesök, visualisering, foto, jämförelse av kartor

För att genomföra analyserna görs platsbesök där foto och skiss används för att dokumentera. Material, gestaltningselement samt hur platserna förhåller sig till sin omgivning samt hur upplevelsen av gaturum och skala registreras och dokumenteras. Sketchupmodeller och fotokollage används för att studera och presentera resultat. Jämförelse av historiska kartor och studie av bebyggelseutvecklingskartor görs för att förstå hur platserna har förändrats över tid.

Övriga informationskällor

Information om platserna hämtas genom muntliga intervjuer med ansvariga arkitekter, arkitektkontorens hemsidor, köpcentrumens hemsidor, kommuners hemsidor, tävlingsprogram, tävlingsförslag, tryckt litteratur som beskriver projekten samt rapporter eller avhandlingar som relaterar till platserna.

Parametrar för att utvärdera platspecificitet (Diedrich, 2012)

Mårtenstorget i Lund

Fontänerna är integrerade i markmaterialet och syns knappt när de är avstängda (Bild 2 & 3)

Clemenstorget i Lund

De fasta elementen på torget, gör torget mindre flexibelt för olika användningar (Bild 4 & 5)

Platser som undersöks och varför

Kvarteret Caroli, Malmö

Caroli köpcentrum i Malmö byggdes i slutet av 60-talet och innebar rivning av det äldre kvarteret som legat där innan. I och med omarbetningen som gjordes av köpcentrumet 2012 har platsen på ett tydligt sätt förankrats i omgivningen. Det tidigare slutna kvarteret bryts upp och rörelser genom kvarteret görs möjliga igen. Skalan i kvarteret har tagits om hand genom att en ökad detaljrikedom förts in i gatumiljön. Genom av etablering av verksamheter utmed köpcentrumets yttre fasad ges nytt förtroende för gatan.

Forum & Svavagallerian, Uppsala

Uppsala innerstad utgörs av en rutnätstadsstruktur. Diagonalt genom ett par kvarter i centrala Uppsala går ett stråk av två sammankopplade gallerior, Svavagallerian och Forumgallerian. Med det alternativa rörelsemönstret genom stadskärnan som diagonalen erbjuder, visas hur flexibilitet kan byggas in i en stadsstruktur som kanske normalt förutsätts vara låst. Användningen av diagonalen studeras för att öka min förståelse för inomhusmiljöers betydelse för stadslivet.

Mitt möllan, Malmö

Köpcentrumet byggdes 1970 och är placerat mellan gatorna Claesgatan och Bangatan i Malmö. Claesgatan binder samman målpunkterna Möllevångstorget och Södervärns busstation. Till köpcentrumet hör två parkeringshus vilket gör att Claesgatan är ganska trafikerad. På grund av låg omsättning kom köpcentrumet 2011 att bli Mitt Möllan som är en plattform för konst och kreativa kontor men också med en del butiker. I samband med omvandlingen fick Claesgatan en ny gestaltning. Claesgatans nu välartikulerade sick-sack former bryter upp byggnadens storskalighet och rutnätstaden som platsen är belägen i. Användningen av den tydligt gestaltade övergångszonen mellan ute och inne, mellan gata och byggnad som delvis samspelar med de funktioner som finns i byggnaden/köpcentrumet, blir intressant att studera då den inte förekommer på ett lika tydligt sätt hos de andra studerade platserna.

Skärholmen centrum, Stockholm

Skärholmen ligger i södra Stockholm och är ett miljonprogramsområde som byggdes 1968. Stadsdelen innehåller ett stort köpcentrum som egentligen är ett överglasat kvarter. Intill köpcentrumet finns ett stort torg, Skärholmstorget. Det intressanta med torget är dess lokala inplacering i stadsdelen. Genom att viktiga

målpunkter och entréer är lokaliserade till olika sidor av torget blir torget sällan öde utan istället befolkat och använt.

Täby centrum Stockholm

Utbyggnaden av Täby på 60-talet omfattades likt många andra områden av miljonprogrammet. Då försågs Täby med Nordeuropas första inomhuscentrum som bestod av ett torg omgivet av butiker i två plan. Idag pågår ett stadsomvandlingsprojekt i Täby där köpcentrumet uppgraderas, där nya bostadskvarter och ett nytt torg just nu byggs. Den nya stadsdelen med torget centralt placerat i centrum kan ses som en vilja att förskjuta Täby centrum till att centreras kring det nya torget istället för kring köpcentrumets inomhusorg. I förslaget för det nya torget visas hur indelning av torgrummet och en öppenhet, kan ge förutsättningar för flera aktiviteter att kunna ta plats samtidigt, som kan vara kopplade till funktioner i köpcentrumet men som inte måste det.

Beaulieu shopping centre

Beaulieu köpcentrum byggdes 1975 och ligger på ön Île de Nantes i västra Frankrike. Köpcentrumet byggdes om 2001 och omfattades då av det omvandlingsprojekt som pågått sen ett par år tillbaka på hela ön och som i vissa delar fortfarande pågår. Ön har tidigare i huvudsak bestått av industrier och en som nu etappvis omvandlas för att få nya funktioner. Strategin för omvandlingen av ön har varit att bevara så mycket som möjligt utan att lägga någon värdering i vilken typ av bebyggelse och material som bevaras (Diedrich, 2012). Innan ombyggnaden var köpcentrumet omgivet av stora parkeringslandskap, bilvägar och storskaliga punkthus. Med hjälp av förbättringar i fasad och omgivande gaturum har köpcentrumet kunnat bli mer integrerat i omgivningen.

Sickla köp kvarter, Stockholm

Sickla köp kvarter ligger i Nacka kommun. Genom etablering av nya bostäder i och intill köp kvarteren och genom att blanda upp handelsmiljön med kontor, hantverksgator med låg hyra, aktivitetscentrat Dieselvekstad med mera, har fastighetsägarnas ambition varit att få till en mer stadslig karaktär. En omsorg i gestaltningen av utemiljön kring köpcentrum med referenser till platsens industriminne gör platsen intressant att undersöka vidare.

Skissa: Vårby gård

Den kunskap som jag tillgodogjort mig genom litteraturstudier och genom att studera olika exempel i det byggda landskapet, försöker jag i detta steg tillämpa genom ett gestaltungsförslag för Vårby gård centrum. Vårby gård centrum ligger i Huddinge kommun och innehåller ett mindre köpcentrum, tre torg och tunnelbanestation. Huddinge kommuns Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltning arbetar under hösten 2013 fram till våren 2015 med projektet *Lokala centra* där Vårby gård ingår som en del. Projektet innebär att ta fram planeringsunderlag för kommunens lokala centra där den planeringsinriktning som anges i översiktsplanens fördjupas och förtydligas. I översiktsplanen står det att en centrumupprustning i Vårby gård kommer att ske där centrumanläggning kommer ersättas med något modernare (Huddinge kommun, 2013).

De analyser och det material som används för att genomföra analyserna redovisas här:

Arkivmaterial och rapporter

Ett besök på Huddinge kommunarkiv gav mig förutom äldre foton, informationshäften och utgivningar från det år då Vårby byggdes fram till idag. Företaget Miklo gör studier och analyser där information om faktiska förhållanden och behov i miljonprogramsområden, tas fram. Med utgångspunkt i egna erfarenheter av att växa upp i området utför författarna analyser som huvudsakligen baseras på intervjuer med skolelever i och olika aktörer i området Vårby gård. Rapporter som företaget tagit fram för området Vårby gård används för att inhämta kunskap om området.

Intervjuer

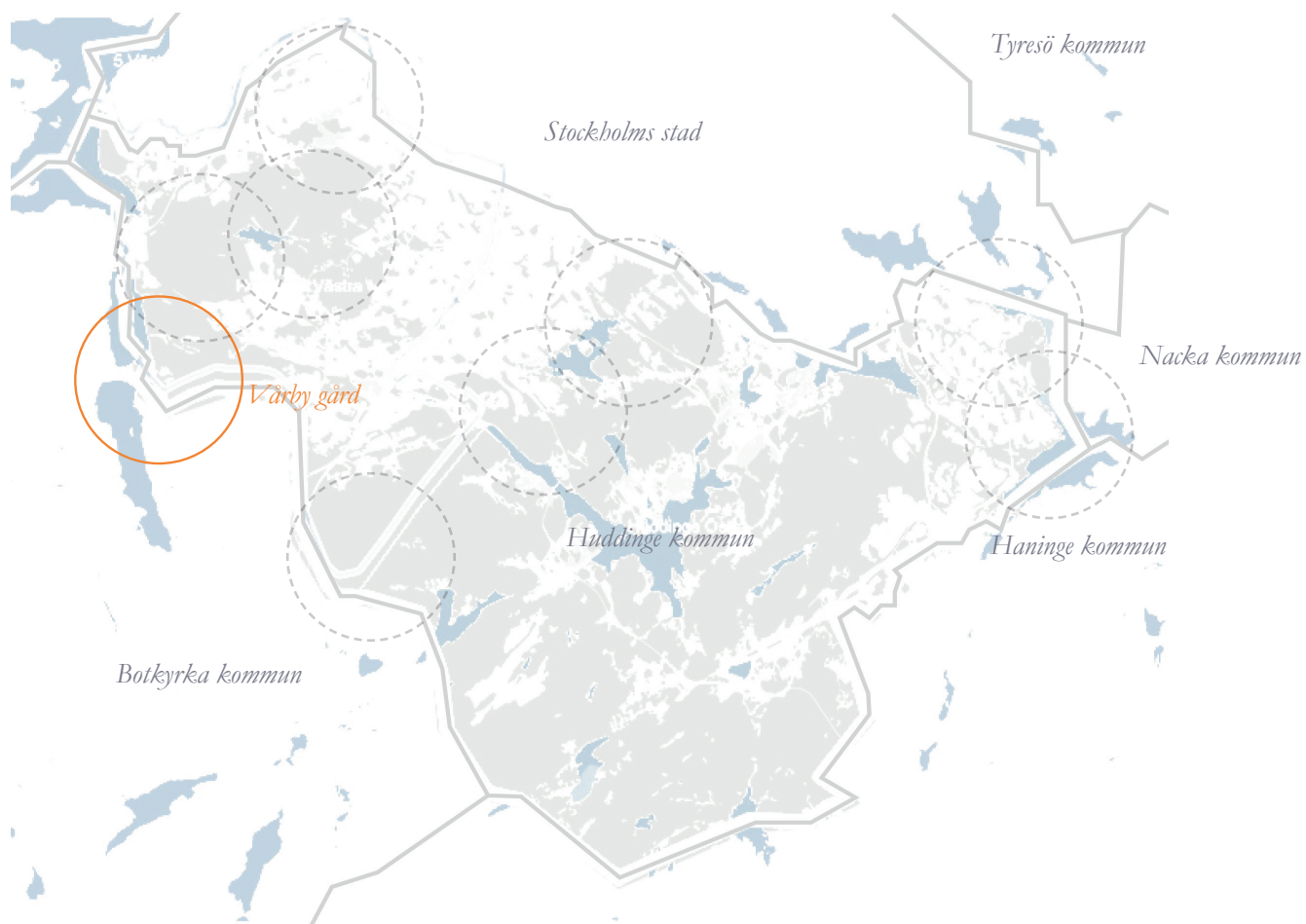
Information om Vårby gård fås även genom två intervjuer med två profiler som bor eller verkar i Vårby. Thomas är anställd av centrumets fastighetsägare Balder och är operativt ansvarig för Arena 143 som är Vårby gårds mötes- och arbetsplats för entreprenörer. Thomas verkar för att centrum ska vara för brukarna och arbetar därför med att få

in även icke-kommersiella verksamheter i centrum. Genom ett etablerat samarbete med fritidsgården har han även kunskap om ungdomarnas åsikter och upplevelse av området. Maj-Lis har bott i Vårby gård i 20 år. Hon är aktiv i Hyresgästföreningen och PRO och har ett stort kontaktnät i området. Dessutom har hon kunskap om hur centrum har utvecklats över tid. Då resultatet från intervjuerna inte är bärande för mina slutsatser utan används för att hämta generell information om Vårby gård centrumets användning och funktion i området transkriberas materialet inte.

Rörelser och användning

En analys av rörelseflöden genomförs. För att hämta information om detta används Huddinge kommuns cykelplan (2009) samt observation av rörelsemönster genomförd onsdagen den 19 februari 2014. Rörelsemönstren registreras kl. 9, kl. 12 och kl. 17 från två olika mätpunkter- från det övre torget och från det nedre varifrån även det mitre torget kan överblickas. Information om användning av de olika torgen hämtas från intervjuerna och observationen genomförd den 19 februari 2014. Foto används för att dokumentera.

Ekerö kommun

Vårby gård och andra områden där strukturplaner tagits fram, som en del av Huddinge kommuns översiktsplan (Bild 6)

CENTRUMUTVECKLING I STORSTOCKHOLM 1940-2013

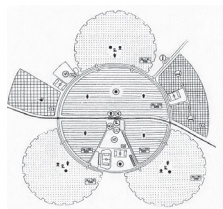
Hökarängen centrum (Bild 7)

Årsta Centrum (Bild 8)

Farsta och Vällingby centrum- två exempel på storcentrum byggda på 50-talet (Bild 10 & 11)

ABC-stadsdelar ur Generalplan för Stockholm 1952 (Bild 9)

Skärholmen C (Bild 12)

1940

1950

1960

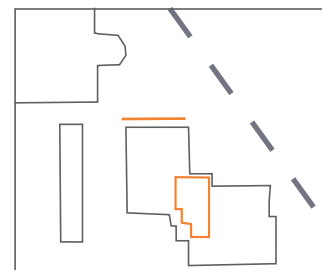
Relationen mellan Stockholms spårbundna trafik och framväxten av ytterstadsbebyggelse

Kopplingen mellan spårbinden trafik och utvecklingen av Stockholms förorter har en historia bak till 1800-talet och har därför sedan länge varit varandras förutsättningar. 1941 tog stadsfullmäktige beslutet att bygga tunnelbanan vilket haft stor betydelse för Storstockholms utveckling (Ahlberg et al, 2013). De nya förorterna som växte fram utmed tunnelbanans nät, byggdes som satelliter i förhållande till innerstaden och planerades enligt det politiska programmet *Det Framtida Stockholm* som gavs ut 1945. Varje ny stadsdel om 10 000 invånare skulle förses med ett kommersiellt centrum centralt placerad i stadsdelen och i nära anslutning till en tunnelbanestation (Söderström, 2003). Nära centrum skulle ett antal punkthus placeras och längre bort skulle lägre bebyggelse uppföras för bl.a. bostadsändamål och daghemsverksamhet. I själva centrum placerades sällan bostäder (Ahlberg et al, 2013). Centrumet skulle nås via gångvägar och parkvägar (Söderström, 2003). Centrumen, var i utformningen lika kvartersstadens torg. De bestod ofta av ett torg omgivet av byggnader med butiker i bottenplan, ibland med gator för biltrafik och ibland i trafikseparerade miljöer (Olsson et al, 2004). Det fanns en idé om att införliva demokrati i centrumen vilket bland annat tog sig i uttryck genom att samlingslokaler erbjöds föreningar. I Årsta centrum målades fasaderna med annorlunda motiv i syfte att samla de boende och uppmuntra till debatt (Svedberg 1996, Klasander, 2001). Centrumet skulle alltså vara både en plats för socialt umgänge, för att handla och utträta serviceärenden.

50-talet är det årtionde då de flesta av Stockholms förorter byggs (Ahlberg et al, 2013). Vid denna tid började det, vid sidan av de vanliga centrumen, även planeras för storcentrum. Dessa var större, förväntades få ett regionalt upptagningsområde samt avlasta innerstaden. Storcentrumen kunde nås via bil eller tunnelbana innehöll ofta ett varuhus och hade ett större utbud än andra centrum (ibid). Vällingby och Farsta centrum är exempel på Storcentrum. I Vällingby gick det att se ett ökat fokus på handeln som drivkraft i utvecklingen av stadsdelen (Klasander, 2001). Centrumtorget som planerades i Vällingby beräknades inte kunna hålla folkmöten och fester utan istället skulle butiksgator och torgytor ge liv åt centrummiljön (Markelius, 1965 i Klasander, 2001:48). Generellt, under 60-talet, gick det att se en förskjutning från grannskapsidéerna om centrum som demokratiska mötesplatser till att mer och mer komma att handla om handel. Centrumanläggningarna började oftare kallas för köpcentrum (Klasander, 2001:54, Svedberg 1966) Den ökade konsumtionen i Sverige under denna tid var drivkraften bakom detta. Fler jobb var avlönade och antalet hemmafruar minskade. Butikskedjor som HM och Ikea började etablera sig och varuhuset som koncept blev under denna tid framgångsrikt (Kärholm, 2012a). Inom matindustrin började specialaffärer ingå i större mataffärer och småföretagen minskade (Kärholm, 2012a:27).

Storcentrum och inriktning mot handel

Vårby gård centrum är visserligen byggt på 70-talet men här finns både en gata med verksamheter på utsidan och ett inombustorg omgett av butiker.

Mer varierade centrumtorg

I 60-talets inombustorg började de ideal som följts en bit in på 50-talet, där centrum var fokuserat kring ett samlande torg omgivet av butiker, i allt större utsträckning frångås. Även om samma principer för centrumanläggningarna används, får centrumtorgens under 60-talet mer diversifierade former, t.ex. försågs ofta centrumbyggnader med ett inombustorg samtidigt som det på utsidan ofta gick ett stråk med butiker utmed centrumhusets utsida (Olsson et al, 2004).

Värby gård centrum (Bild 13) och Skogås centrum (Bild 14) i Huddinge kommun. Stadsdelarnas kärnor innehåller varsin centrumanläggning med ett inomhusstorg omgivet av butiker.

1970

Skärholmen 1964 & 1986

1980

Sollentuna centrum (Bild 15)

1990

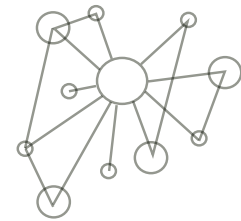
Centrum uppförs som inomhuscentrum

Mellan 1965 och 1975, under miljonprogramsåren, byggdes inte alls lika många av Stockholmsförorter som under 50 och 60-talet (Ahlberg et al, 2013). De som väl byggdes var fortfarande påverkade av idéerna i *Det framtida Stockholm*. Det blev under denna era, ytterligare ett ökad fokus på handel och trafikseparering i centrumanläggningarna (Klasander et al, 2004). Inomhuscentrum placerade på parkeringsdäck, t.ex. Värby gård, blev vanligare (Klasander, 2004). Tanken var att skydda invånarna från trafiken och från gatan (Bergman, 2003, Klasander, 2001). Det estetiska ideal som var rådande, var att inte låta anpassa bebyggelse efter landskapet. Det var viktigt att låta konstruktionen vara synlig i husen och både vyer över motorvägen och trafikseparering kan ses som del av tidens estetiska ideal och uttryck (Tunström, 2012).

Centrumkvarter glassas över

På 80-talet kritiserades modernismens funktionsuppdelning och det urbana livet blev återigen det eftersträvarvärdade (Kärholm, 2012a:29). Människor hade mer pengar och fritid än vad de haft tidigare och den individuella konsumtionen ökade. Den urbana miljön en plats där invånarna spenderade sin fritid, städers innerstadsgator rustades upp och fick bl.a. nytt markmaterial, lampor och utomhusrestauranger. Varuhusen blev mindre populära och ersattes av gallerior eller arkader med mindre affärer (ibid).

Ett flertal av de centrum i ytterstaden som uppförts som utomhusanläggningar på 50- och 60-talet, kom nu att glassas över och bli intäckta kvarter (Tumba, Solna, Mörby, Skärholmen). En rationalisering av handeln i stort skedde under denna tid där handeln blev uppdelad i större och färre enheter (Kärholm, 2012a).

En förändrad centrumhierarki och nya förutsättningar för centrumområdena

Idag går det att se en annan hierarki bland Stockholms centrum jämfört med när grannskapsenheterna byggdes. Det är inte så konstigt eftersom förutsättningarna för att ett centrums livskraftighet förändras hela tiden (Ahlberg et al, 2013). Vissa centrumanläggningar har byggts om och expanderat medan andra har behållit sin originalstorlek, allt för att anpassa centrum till nya behov och förändrade strukturer (ibid). Större enheter inom livsmedelshandeln omstrukturerar inom bl.a. posten och apoteket, är exempel på sådana strukturomvandlingar (Lilja, 2004). Ökad rörlighet (både med bil och med kollektivtrafik) minskad trångboddhet (hemmet har fått större betydelse) är andra, som har gjort att det lokala centrumet som offentlig miljö har fått en annan betydelse än vid tiden då grannskapscentrumen byggdes (Borén & Koch, 2009). Den gemensamma nämnaren mellan olika grannskapscentrum idag, förutom med vilka ideal de är planerade, är dess funktion som kommunikationsnod (Ahlberg et al, 2013). Förutom storlek och funktion finns det otaliga faktorer som skiljer olika centrum åt, bl.a. befolkningssammansättning i området kring centrum, arkitekturen, geografiskt läge, ägoförhållanden (ibid).

LÄSA

kunden

de boende

likriktning

dubbla torg

storskalighet

vardagsmiljö

orienterbarhet

köpcentrums roll

miljonprogramscentrum

FORSKARES FÖRESTÄLLNINGAR FRÅN NÅGRA OLIKA ÄMNESTRADITIONER

Att köpcentrum idag har en viktig social funktion i samhället där många spenderar sin fritid, där en umgås med sina nära och där shoppingen för många är ett fritidsnöje, går inte att bortse från. Många kritiker hävdar att demokratin och mångfalden i staden hotas när det offentliga livet utspelar sig på privata aktörers mark- vars huvudsakliga intention alltid är att få konsumenterna att handla mer. I konsumtionens rum reduceras medborgare till att vara konsumenter och de offentliga mötesplatser som erbjuds inom dessa, kommer alltid vara präglade av konsumtionens regler. Kritiken berör inte bara miljöer inne i köpcentrumen utan också utemiljöerna intill. När shoppingterritorier breder ut sig i staden blir det svårare för alternativa aktiviteter att äga rum och staden blir alltmer likriktad (Kärrholm, 2009, Gustavsson, 2001). Funktioner som vanligtvis placeras utmed gatan som handel och serviceinrättningar, är ofta genom köpcentrumets inomhusgata, vända bort från gatan. Detta riskerar att gatans roll som arena för det offentliga livet att utspela sig, förtas (Klasander, 2001). Fördelarna med att låta etablera eller uppgradera inomhuscentrum till större köpcentrum är att det skapar

arbetstillfällen och att det kan fungera som magneter i nya stadsutvecklingsområden. Men att fokusera staden för mycket kring handel innebär en signal från samhället att det är konsumtion vi ska ägna oss åt (Prieto i Arbsjö, 2012). Trots att vi vet att konsumtion äter upp jordens resurser och att vår livsstil måste ändras, byggs städer upp kring att vi hela tiden ska konsumera mer (Bradley, 2013). Vilket vi också gör. Även om konsumenter är mer miljömedvetna där vi ställer krav på omvandling och nya köpvanor, så förväntas privatkonsumtionen fortsätta att öka i framtiden (Zimm, 2008). Likaså gör framväxten av köpcentrum. Bara i Stockholm finns 88 köpcentrum och inom de närmaste åren planeras 15 till (Berge, 2013).

I detta avsnitt fokuseras det på några av de faktorer som lett fram till byggandet av köpcentrum samt på den generella kritik som berör fenomenet köpcentrum med fokus på Sverige och Stockholm.

Köpcentrum-en utveckling från idéer om funktionsseparering
Under 50, 60-och 70-talet när grannskapsidéerna var tongivande inom svensk planering var visionen om en lokal gemenskap en viktig beståndsdel som skulle byggas in i de nya samhällena. Förutom lokala centrum med service och affärer planerades grönytor, tvättstugor och lekparker där de boende kunde samlas (Tunström, 2012). Samhällsförändringar som handelns omstruktureringar och kvinnors inträde på arbetsmarknaden har gjort att dessa centrum och områden de är placerade i, inte längre fungerar som de först var tänkta (Lilja, 2004). Grannskapsidéernas byggda strukturer, där centrumen ingick som en del, har enligt många kritiker haft svårt att anpassa sig efter samhällets förändringar. Detta tros bero på den funktionsuppdelade miljön som miljonprogrammen utgörs av. Områdena planerades efter arbetarnas fritid- de boende skulle jobba i staden eller på fabriken men handla i butiker i centrum och promenera i boendemiljöernas grönområden under helgerna. Dessa planeringsideal medförde att ekonomin fanns någon annanstans än i själva stadsdelen. Efter avindustrialisering blev detta extra tydligt då den byggda strukturen visade sig lämpa sig dåligt för affärer som krävde större lokaler, verksamheter som innebar kunskapsutbyte samt av utbyte av tjänster, varor och av kultur (Klasander, 2001:105, Andersson, 2012:144). Idéerna om att se byggnader som slutna och autonoma system där handeln är separerad från andra funktioner kan ses som en naturlig utveckling från grannskapsidéernas funktionsseparering (Kärrholm, 2012a). Att det i miljonprogramsområden ofta dyker upp köpcentrum är kanske därför inte så konstigt. Nu förtiden är handeln mindre beroende av att anpassa sig efter urbanisering och lokala processer, vilket trenden att funktionsseparera, kan ligga till grund för (ibid).

Integrering i stadsmiljön

Ofta föreslås förbättring i miljonprogramsområden i Sverige genom att begrepp som stadsmässighet och funktionsintegrering introduceras, ideal som normalt hör samman med den funktionsblandade innerstaden.

Miljonprogramsområden framställs ofta som motsats till den funktionsblandade staden där trafikintegrering, tät bebyggelsestruktur med butiker i bottenplan anses ha ett högre värde än de ideal som miljonprogrammen är planerade med där trafikseparering, köpcentrum och stora grönområden är vanligare. Det menar kulturgeografen Moa Tunström (2012) som forskat om ideal i den svenska stadsbyggnadsdiskussionen. När miljonprogrammen byggdes skulle trafiken separeras för att skapa trygghet, en koncentration av handeln skedde för att öka tillgängligheten och för att skapa platser för socialt liv. Nu ska biltrafik och gångtrafikanter samsas om gaturummet för en tryggare miljö och butiker ska återigen vara spridda utmed gatan för att skapa ett levande offentligt rum. I ett stadsbyggande som drivs av trender kan det vara svårt att hävda miljonprogramsområdenas värden och utveckla dessa områden utifrån sina egna förutsättningar (ibid).

Oavsett om miljonprogrammets centrum och de köpcentrum som ofta återfinns där behöver förbättras med andra metoder än med hjälp av att bygga in stadsmässighet, så verkar det finnas viss substans bakom den kritik som råder mot köpcentrumen och dess integrering i stadsmiljön. En följd av att centrummiljöer, sen 60-och 70-talet i större utsträckning utformats som handelsmiljöer, är att det krävt parkeringar och lastkajer som skapat tråkiga baksidor (Olsson et al, 2004, Klasander, 2001). Förutom detta, är butiker och service oftast vända inåt vilket också bidrar till att köpcentrumets fasader lätt skapar gaturum som upplevs som baksidor. Den storskalighet som sen länge präglat köpcentrumarkitekturen är ytterligare en bidragande orsak till detta. Trenden bland centrumutvecklare att hela tiden bli större, inte bara till storleken av själva byggnaden utan också i antal butiker, utbud och storlek på mataffärer, påverkar stadslivet avsevärt (Borén & Koch, 2009). De storskaliga kvarter som större köpcentrumen skapar delar upp handeln och andra av stadens funktioner, vilket riskerar att förta gatans roll som mötesplats (Bellander, 2005). När människor och verksamheter tas från gator och torg, blir det svårare att skapa en händelserik och

Södermalms kvartersstruktur (övre) och Vårby gård/Skärholmen/Kungens kurvas kvartersstruktur (undre)

Är kvartersstadens täta kvarter med butiker i bottenplan verkligen idealet att sträva efter i upprustningen av miljonprogrammets ytterstadsdelar och centrum? Jämförelsen i skala mellan Södermalm och Skärholmen-Vårby och Kungens kurva området visar områdenas skilda förutsättningar.

levande stad (Glaser et al, 2012, Bergman, 2003). Storskaliga kvarter kan också innebära ett hot mot den upplevda tryggheten. På natten eller kvällen när centrumanläggningar stänger, kan även de sidor av byggnaden som är trygga och befolkade på dagtid, upplevas öde och otrygga (Bellander, 2005).

Orienterbarhet

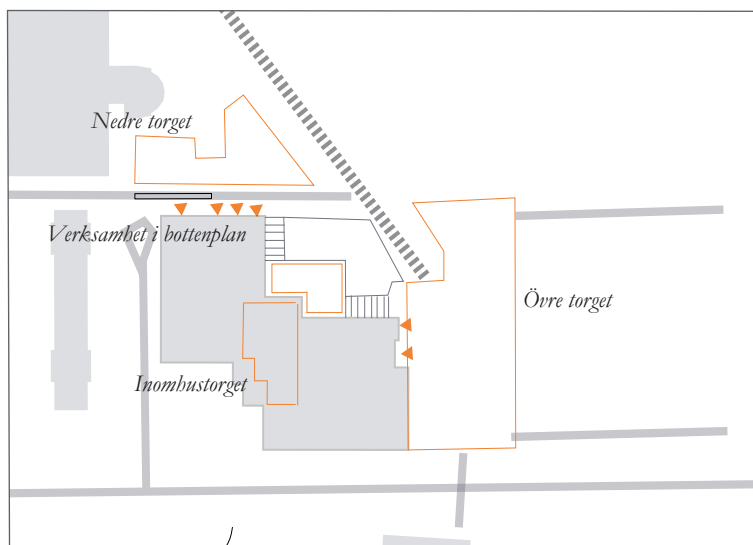
60-talets centrum fick som nämnts tidigare, mer diversifierade former än 50-tals centrumen som med regel var fokuserade kring ett samlande torg (Olsson et al, 2004). Inuti centrumbyggnaden fanns ibland ett litet inomhustorg samtidigt som det på utsidan ofta gick ett stråk med butiker. Ibland har otydliga torgrum skapats där det rått en förvirring kring vilket som är centrumets huvudtorg eller kärna (ibid). Även i centrum som ansluter till moderna köpcentrum kan detta fenomen kännas igen. I Sollentuna centrum har ett stort exklusivt inomhustorg byggts centralt i köpcentrumet. I anslutning till inomhustorget, fast utomhus, finns ett mindre torg dit entrén mot en kyrka är orienterad. Ytterligare två torg- ett i norr och ett i söder, gör att det råder en viss förvirring kring vilket som är centrumets huvudtorg eller mittpunkt. För att återkoppla till centrubegreppet som på något sätt förutsätter att det ska finnas en kärna, eller en samlande punkt, gör det lättare att förstå varför fyra samlande torg i ett och samma centrum kan göra det svårt för en besökare att kunna orientera sig.

En annan aspekt av orienterbarhet eller brist på, kan ses i hur rörelsestråk från omgivningen behandlas i olika centrum. För att ett centrum ska fungera för den lokala kontext det är placerat i, är dess lokalisering i stadsdelen av stor betydelse (Olsson et al, 2004). Generellt sett har det i planeringen av Stockholms ytterstadsområden, som visserligen byggts för ett annat samhälle än idag, funnits lite insikt om vilka fördelar det kan finnas med att genom gatunätet fånga upp folkströmmar och leda dem förbi eller genom centrum även om de inte primärt har ärenden i centrum (Borén & Koch, 2009). De senaste årens stadsdelsutvecklingar i bland annat Täby centrum och i arkitektävlingen om Mörby centrum, går det att se att det har blivit ett ökat fokus på en mer

omsorgsfull gestaltning av omgivningarna kring köpcentrum (Borén & Koch, 2009). Här har det varit viktigt att försöka fånga upp rörelser från omgivningen för att få folk att enkelt passera genom centrum. Detta för att få ett ökat kundflöde och på så vis öka chansen för spontan shopping men också för att ge centrumet liv och underlätta för möten. Att handelsplatsen kopplas ihop med annat än shopping och ingår i besökarens vardagsliv på något sätt (genom att en t.ex. passerar dem på väg till något annat), har enligt studier visat sig vara viktigt för att besökare i medvetandet ska behålla platsen levande som handels- och mötesplats. (ibid). I företagsekonomiska studier används begreppet *mixed-used-developments*, det vill säga, integrering av andra funktioner med shoppingen, som beskrivs vara ett fenomen som blivit allt vanligare för att skapa ett ökat kundflöde (Björk et al, 2009).

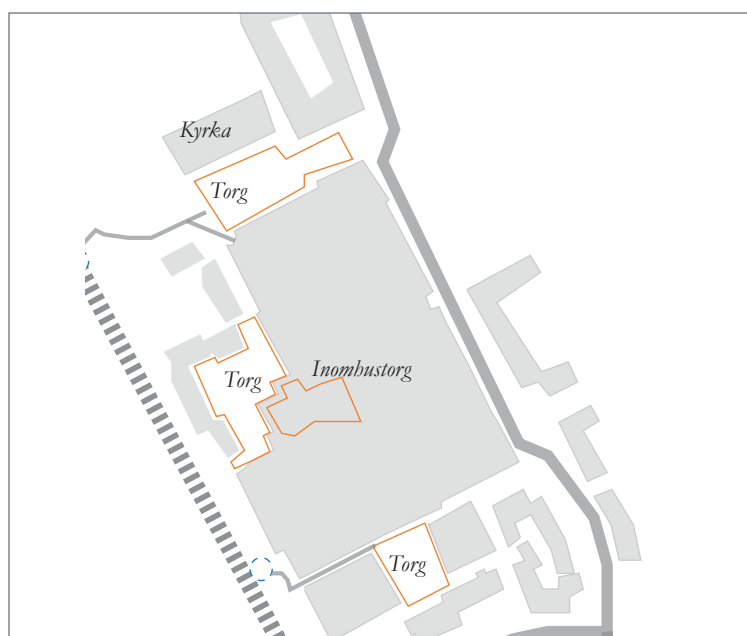
Det som enligt Borén och Koch (2009) missas eller tas lite hänsyn till vid gestaltningen av nya centrum, i t.ex. Täby-, Orminge- och Mörby centrum är att fånga upp anslutningar till omgivningarna. I dessa har fokus istället legat på att gestalta miljön i och i direkt anslutning till centrum. Troligen beror det på att planerare och arkitekterna ges ett specifikt planområde där det saknas utrymme att tänka in anslutningar i den omgivande miljön. En annan anledning tros vara att det finns en föreställning om att besökarna redan innan förflyttningen till centrum påbörjats, har en vilja att ta sig dit, varför i huvudsak stråk till kollektivtrafikförbindelser gestaltas (ibid).

Likriktning och trender inom köpcentrumsarkitekturen
Internationellt sett har köpcentrums utvändiga och invändiga arkitektur ofta kritiserats för att vara historielös och råda brist på platsförankring. Antropologen Marc Augé (refererat till i Kärholm, 2012a:122) beskriver platser som hotellrum, köpcentrum och flygplatser som icke-platser som inte har tillräcklig identitet eller innebörd för att kunna betraktas som platser. Ett annat epitet köpcentrum getts är pseudoplatser där köpcentrumet beskrivs som en plats driven av rumsliga strategier byggda på upprepning och föreställningar (Goss, 1993).

Vårby gård centrum

Utmed centrumets norra sida finns ett butiksstråk vänt utåt det nedre torget. Inne i centrum finns ett torg omgivet av butiker och öster om centrumanläggningen ytterligare ett torg, dit ett café och ett av centrumets entréer är orienterade.

Sollentuna centrum

I Sollentuna centrum i norra Storstockholm finns tre utombustorg och ett inombustorg. De två utombustorgen ansluter mot pendeltågets entréer och de två övriga torgen har genom en öppen glasfasad en viss koppling till varandra.

Ett köpcentrums arkitektur karaktäriseras av det föränderliga. Oavsett om de designats av en känd arkitekt eller inte, måste de hela tiden anpassa sig efter marknadens föränderliga krav (Kärrholm 2012a). Byggnaden måste kunna signalera att det är en varuförsäljningsplats och samtidigt vara något unikt som märker ut sig i förhållande till konkurrenterna (ibid). Som bekant, trots viljan att vara unik, återkommer ofta samma butiker, cafékedjor och restauranger oavsett plats i Sverige. Den likriktning som karaktäriserar svenska köpcentrum beror inte bara på att de större ankarbutikerna som H&M gör att mindre vågar etablera sig utan också på att konsumenterna efterfrågar vissa butiker (Kolterjahn & Bergström, 2004) Ett resultat av att många centrum har samma innehåll, kan istället för att ge konkurrensfördelar snarare göra centrumen ointressanta för kunden (Ahlberg et al, 2013). För mindre centrumanläggningar kan det vara lättare och mer fördelaktigt för att locka kunder, att anpassa centrumet efter sin kontext och på så vis möjliggöra för unika verksamheter att ta plats (ibid).

Vardagslivet och den lokala boendemiljöns betydelse
Ökad rörlighet, minskad trångboddhet och handelns omstruktureringar är några av de faktorer som gjort att betydelsen av det lokala sammanhanget kan anses vara mindre än vad det var när grannskapsplaneringens centrum byggdes (Borén & Koch, 2012, Olsson et al, 2004). Trots att vardagslivet i mindre utsträckning utspelar sig i den lokala boendemiljön kan den ändå sägas ha viss betydelse för känslan av hemhörighet, samt för det praktiska och sociala livet (Olsson et al, 2004). Trots att vi är mer rörliga och spenderar mer tid i hemmet, lever vi ändå i ett lokalt sammanhang. Forskning har visat att service i nära anslutning till hemmet är värderat högt hos många och att det kan vara problematiskt att få vardagslivet att gå ihop när möjligheter till lokal service saknas (Fransson, Rosenqvist och Turner, 2001 i Olsson et al, 2004). Att anpassa centrumanläggningen efter de boende, är åtminstone i de mindre centrumen, centralt

eftersom de ofta är de viktigaste kunderna (Ahlberg et al, 2013).

Debatten om trygghet som blossat upp de senaste åren kan också vara relaterat till att vi i mindre utsträckning spenderar tid i den lokala miljön. Känner de boende inte andra som bor i området eller har lite kännedom om det egna området, kan känslan av otrygghet öka (Olsson et al, 2004). Att det i den lokala boendemiljön finns fungerande offentliga miljöer och tillgång till service, har betydelse även ur ett rättviseperspektiv- de mindre köpstarka och de mindre rörliga såsom barn, funktionsnedsatta, äldre och arbetslösa har färre möjligheter att välja andra platser än det lokala för att spendera sin fritid eller för att uträtta service eller handla (ibid, Olsson, 2009).

Den "offentliga" inomhusmiljön

När de centrala delarna i en stadsdel upptas av ett köpcentrum innehållande funktioner av allmänintresse såsom dagligvarubutiker, läkarmottagning och bibliotek kan det råda en oklarhet i hur inomhusmiljöerna får och kan användas. Bergman (2003) väljer att kalla inomhusmiljön i köpcentrum för en reglerad gatuoffentlighet som både skiljer sig och påminner om andra offentliga miljöer. Den offentliga miljön som skapades i köpcentrum på 60-talet var ny i sitt slag. Köpcentrumet var ofta kopplat till den befintliga gatustrukturen och till kollektivtrafikknoder vilket gjorde att inomhusmiljön å ena sidan kunde upplevas offentlig (ibid). Å andra sidan var inomhusmiljön styrd av fastighetsägarens ordningsregler. Offentliga rum utomhus är mer eller mindre reglerade men skillnaden i regleringen av miljön i köpcentrum, blir att den kan bli en angelägenhet för fastighetsägaren. I köpcentrum kan det finnas förbud, övervakning av väktare, krav på tillstånd för att hålla möte som inte förekommer i lika hög utsträckning i den offentliga utemiljön (ibid, Gustavsson, 2001).

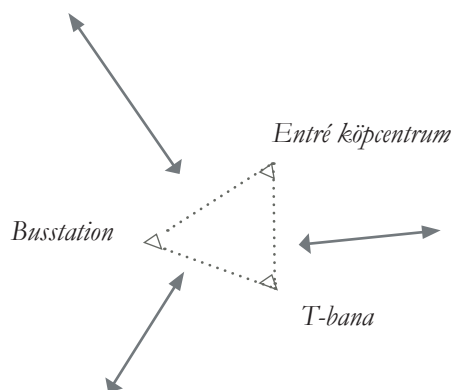
Många hävdar att köpcentrum och andra handelsmiljöer bör följa den ordning som råder i gatu- och torgoffentligheten då köpcentrum innebär en privatisering av offentliga rum. Bergman (2000 i Bergman 2003:195) menar att det är viktigt att påvisa

att det inte är köpcentrumets lednings ansvar att låta köpcentrum bli en plats för alla utan att det istället är kommunens uppgift att se till att det finns fungerande offentliga inomhusmiljöer, men det är nödvändigtvis inte i köpcentrumen.

Oavsett vems ansvaret är, går det inte att bortse från att konflikten var och är närvarande både i de tidiga köpcentrumen från 60-talet såväl som i dagens. När Täby centrum öppnade 1968 sökte en grupp om att stå att samla in pengar till folket i Vietnam, Kambodja och Laos på det nya inomhustorget i Täby centrum. Gruppen ansåg att torget var publikt då det användes som passage för att komma till buss och tåg men också för att torget omslöt av allmänna inrättningar. Centrumledningen avslög ansökan samtidigt som Röda korset och Lion tilläts vara på torget (Gustavsson, 2001). I exemplet Täby där centrumet uppfördes som ett inglasat

köpcentrum från början kanske det var lättare att acceptera att centrumets funktioner underordnade sig centrumledningens regler. I Solna centrum var situationen annorlunda. Solna centrum byggdes 1966 som en utomhusanläggning med stadshus, bibliotek, handel och serviceinrättningar blandade. 1989 glasades anläggningen in och bibliotek och stadshus ligger kvar där det låg från början men nu inuti ett köpcentrum. Efter inglasningen förbjöds informationsbord och lottförsäljning som förut varit tillåtna (Gustavsson, 2001:72).

Huvudproblematiken som beskrivs kring förskjutningen av offentlig verksamhet och handel till att ske på privata aktörers mark, är att olika grupper kan stängas ute från det offentliga livet (Listerborn, 2002). Arkitekturforskaren Paulina Prieto de la Fuente (Arkitektur, 2012) menar att det blir viktigt att tänka över vilken funktion

Det som enligt Borén och Koch (2009) missas eller tas lite hänsyn till vid gestaltningen av nya centrum i tex. Täby-, Orminge- och Mörby centrum är att fånga upp anslutningar i närmiljön. I dessa har fokus istället legat på att gestalta miljön i och i direkt anslutning till centrum.

de offentliga miljöerna ska ha i framtidens stadsmiljöer. Även om det finns fördelar med att köpcentrumet innehåller sociala funktioner kan det innebära en viss problematik eftersom det sociala livet inuti köpcentrumet måste underordna sig shoppingens regler. Tomma ytor i köpcentrumet Entré i Malmö har blivit plats för var ungdomar vistas. Eftersom platsen i första hand är en plats för shopping måste ungdomarna följa de regler som finns i den byggda miljön. I ett större perspektiv, menar Prieto de la Fuente, att samhället, genom att bygga fler köpcentrum och genom att låta dessa vara den vistelsemiljö som erbjuds unga, signaleras samhället till invånarna, redan i unga år, att det är konsumenter vi ska vara (Prieto de la Fuente i Arbsjö, 2012).

Handelsutbredning- ett hot mot mångfalden

Köpcentrumets inomhusmiljöer som möjlig plats för offentligt liv kan anses ointressant att ens diskutera. I en intervju i tidningen Movium (2011) genomförd med Maria Hellström Reimer beskriver hon att det i ett köpcentrums inomhusgator aldrig kommer kunna uppstå det offentliga liv som kan uppstå på en riktig gata. Gatan, menar Hellström Reimer, utgör grunden för den urbana kulturen och trots att köpcentrumets interiör i sitt formspråk ser ut som en gata, kommer den maktkamp mellan individen och etablissemangen som finns på gatan utebli eftersom all aktivitet inomhus är reglerat av privata ägare.

Den uteblivna maktkampen i köpcentrumens gaturum kan relateras till städer som helhet. När handeln blir för dominerande både på shoppinggator eller i köpcentrum finns det en risk att handeln skapar shoppingterritorier där andra, icke shoppingrelaterade aktiviteter kan ta plats och där vissa grupper har svårt att etablera sig (Kärrholm 2012b). Icke-shopping relaterade aktiviteter kan definieras av att det finns möjlighet att själv introducera händelser och inte bara följa de territoriella regler och strategier som handeln definierat. När den offentliga miljön redan tagits över av handeln blir det svårt för nya grupper och aktiviteter som inte är där på handelns premisser, att appropriera platsen. Att handeln har funnits närvarande och anpassat sig efter människors

rörelser och mönster, har förekommit i alla tider. Skillnaden nu är att anpassningen efter handeln i stadsmiljön sker med mycket större omfattning än vad den gjort tidigare. När städer styrs av handelns logik finns det risk att städer blir tråkiga och att mångfalden hotas (Kärrholm, 2012b).

För att öka komplexiteten i handelsmiljöer kan platsens arkitektur i allra högsta grad ha betydelse, menar Kärrholm (2012a). Mellanplatser, platser mellan olika funktioner, kan spela en viktig roll för att kunna introducera nya aktiviteter och grupper i handelsmiljöerna. Detta för att motverka att bara en funktion får styra. Dessa platser behöver inte rent fysiskt vara placerade mellan byggnad och gata eller mellan privat och offentligt, utan kan också definieras av den möjlighet en plats har att tillåta olika aktiviteter att verka sida vid sida (ibid).

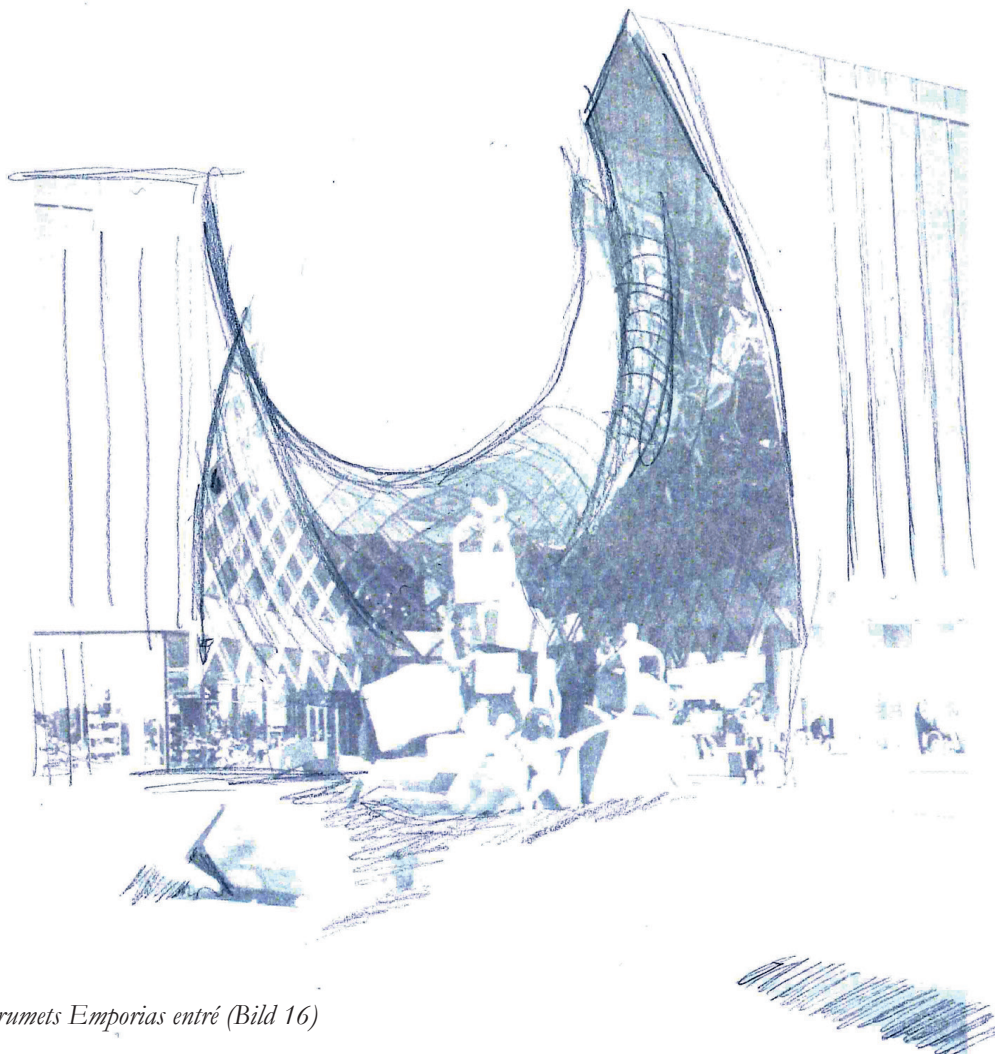
Köpcentrums roll i samhället

Att kommersialismens byggnader fått en viktigare roll i samhället de senaste åren går att se på de aktiviteter som tar plats i dem men också genom att titta på byggnadens arkitektur (Kärrholm, 2012a). I stadsutvecklingsområdet Hyllie i Malmö har köpcentrumet Emporia blivit ett landmärke för området. Byggnaden är storskalig och försedd med en guldbeklädd organisk formad entré. I köpcentrumet finns förutom shopping tillfälliga konstutställningar, konserter, spådamer, och dansföreställningar (Emporia, 2014). I köpcentrumet Mobilia i Malmö är det möjligt att rösta i nationella val och i köpcentrumet Center Syd i Löddeköpinge går det att hålla bröllop (Kärrholm, 2012a). Att det blivit vanligare att både offentliga och privata evenemang tar plats i köpcentrum visar på hur stadens funktioner integreras eller synkroniseras efter handeln i allt större utsträckning (Kärrholm, 2012a). När aktiviteter som tidigare tagit plats i det offentliga rummet, numer tar plats i det privata, får det privata också mer makt över stadsutvecklingen. Arkitekten Helena Mattson (2012:29) ifrågasätter detta:

“De offentliga myndigheterna har lämnat plats åt privatpersoner som drivande aktörer i stadsutvecklingen. När man idag bygger nya stadsdelar är det inte längre torget, medborgarhuset eller biblioteket som utgör de gemensamma publika rummen utan det är istället rum som fylls med shopping, sport och andra inkomstbringande event”

I framtiden tros stadsdelscentrum och köpcentrum vara ännu mer oskiljbara där dagens koncept för vad ett köpcentrum är, kommer att omdefinieras. Peter Walker, arkitekt på Bau arkitekter beskriver i en intervju i tidskriften Arkitektur (2012) att i

synnerhet i Stockholm, en stark tillväxtregion, kommer de delregionala centrumen utanför innerstaden, växa där köpcentrum kommer ingå som en viktig del. HUIs analytiker Fredrik Kolterjahn och Monica Bruvik (Behdjou, 2012) tror att framtidens handelsplatser kommer övergå mer och mer till att bli mötesplatser där nöje och underhållning har en central roll. Trots att det fortfarande, som nämnts tidigare, råder en trend hos centrumutvecklarna, mot att hela tiden bli större (Borén & Koch, 2009) är det alltså inte säkert att det är något som kommer vara aktuellt i framtiden.

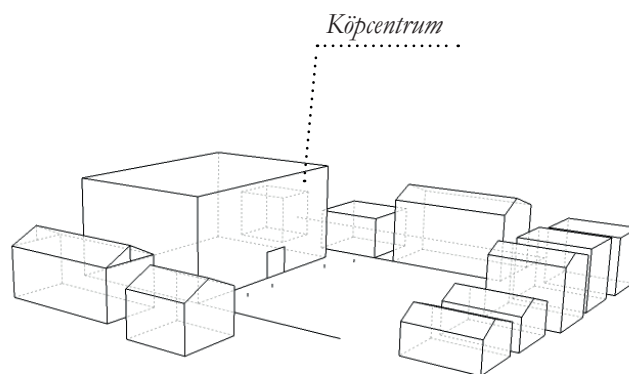
Köpcentrumets Emporias entré (Bild 16)

SLUTSATSER MED RELEVANS FÖR VÅRBY GÅRD CENTRUM

I föregående avsnitt beskrevs köpcentrumets roll i samhället och den gestaltningskritik som riktats mot att köpcentrum utgör en del av stadsmiljön. Här redogörs för de slutsatser av litteraturgenomgången som har relevans för gestaltningen av Vårby gård centrum. Slutsatserna är tolkningar och generaliseringar av delar av den litteratur som presenterats i föregående avsnitt.

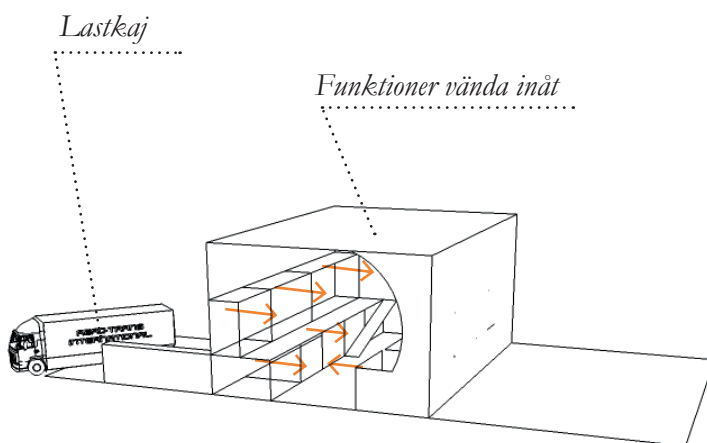
Storskalighet

Köpcentrum har de senare åren bara blivit större och större vilket varit det som varit mest ekonomiskt gångbart. Hur kan storskalig bebyggelse integreras i centrummiljön för att göra utemiljöerna intill dessa byggnader trivsamma att vistas på?

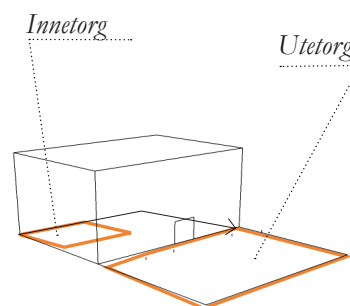
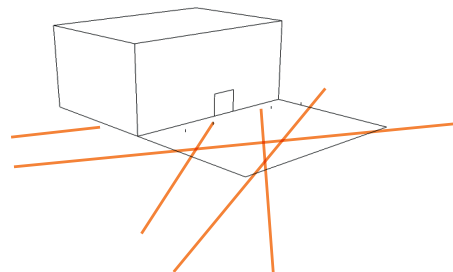
Integrering mot den nära omgivningen kring köpcentrum

På grund av ett ökad fokus på handel i planering av centrum sen 70-talet och framåt, har ofta tråkiga baksidor där lastkajer och parkeringar är placerade skapats. Att ett köpcentrums funktioner ofta är vända inåt bidrar också till att gator och torg lätt blir livlösa. Kan antal entréer, placering av entréer, utformning av gaturum bidra till att ytorna intill köpcentrum upplevs mindre som baksidor och är trygga att passera även när köpcentrumet håller stängt?

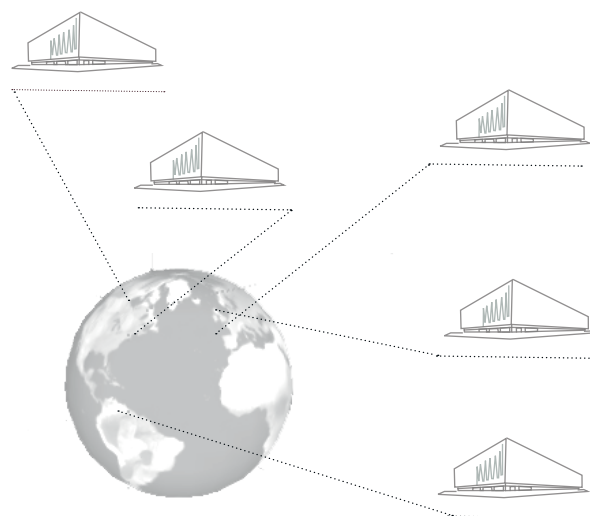
Orienterbarhet och position

I planeringen av Stockholms ytterstadsdelar har ibland kopplingen av olika rörelsestråk genom eller förbi centrum gjort att centrumen inte blivit så befolkade de kunde varit. Inuti större köpcentrum idag har det blivit vanligare att skapa attraktiva torg och mötesplatser vilket påverkar stadslivet i den nära omgivningen kring köpcentrumet. Kan olika målpunkters placering i förhållande till köpcentrumet ha betydelse för hur miljöerna intill köpcentrum respektive i köpcentrum används och upplevs? Kan en tydlighet i gestaltningen göra att orienterbarheten ökar? Hur kan centrum och köpcentrumet ansluta bättre mot de omgivande bostadsområdena för att göra centrumet mer befolkat?

Likriktning

Eftersom köpcentrumutvecklarna i första hand anpassar sig efter konsumenten föränderliga krav istället för mot den specifika platsen blir köpcentrumen ofta likriktade. Var finns köpcentrum där förankring med den lokala miljön gjorts på ett bra sätt?

UNDERSÖKA

rörelser

aktiviteter

fasader

att dela upp

att bryta in

gaturum

material

gränser

zoner

målpunkter

baksidor

att omformulera

detaljutföranden

I detta avsnitt söks miljöer upp som på olika sätt relaterar till den gestaltningskritik som tagits upp i Läsa-kapitlet. Det övergripande syftet med undersökningarna är att inhämta kunskap om hur form kan bidra till att skapa meningsfulla stadsrum i anslutning till köpcentrum enligt huvudfrågeställningen. Undersökningarna blir ett steg i att förstå och hämta kunskap inför gestaltningsförslaget för Vårby gård centrum. Analysmetoden till respektive plats bestäms utifrån platsens egna förutsättningar. Idén med att låta använda olika analysmetoder för olika platser är att det är tänkt kunna ge fler uppslag, mer variation i resultaten som i sin tur ger mer stöd i arbetet med gestaltningsförslaget för Vårby gård centrum, än vad en enda analysmetod hade kunnat ge. Med de olika metoderna kan jag skapa mig en förståelse för hur platser används, för hur köpcentrum på olika sätt kan vara förankrade i sin omgivning och hur platsers gestaltningselement och placering i förhållande till målpunkter kan ha betydelse för hur platsen upplevs. Se sidan 16 för utförligare beskrivning av bakgrunden till analysmetoderna.

Kvarteret Caroli, Forum-och Svavagallerian och Mitt Möllan presenteras först. Dessa tre är alla placerade i innerstadsmiljö. Detta åtföljs av Skärholmen centrum och Täby centrum som båda ligger i Stockholms ytterstad. Beaulieu shopping centre och Sickla köp kvarter, som presenteras sist, är båda exempel på köpcentrum som genom de senaste årens förändringar som genomförts i den yttre miljön kring köpcentrumen, gått från att ha karaktären av externa köpcentrum till att bli mer stadlika.

KVARTERET CAROLI

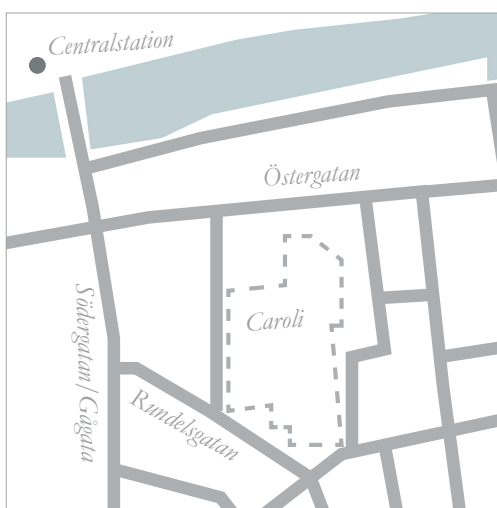
Kvarteret Caroli ligger i Malmös innerstad, mellan Stortorget och Drottningtorget i Malmö. Caroli byggdes på i slutet av 60-talet och byggnationen innebar rivning av de äldre kvarteren som legat där innan. Förslaget för nya Caroli är ritat av arkitektkontoren Schmidt Hammer Lassen och Kragh och Berglund arkitekter i samarbete med Gatukontoret i Malmö stad.

Metoder för att studera:

Gestaltningen utvärderas utifrån Diedrichs (2012) parametrar fysisk struktur/material, flux och immaterial. För att studera platsen:

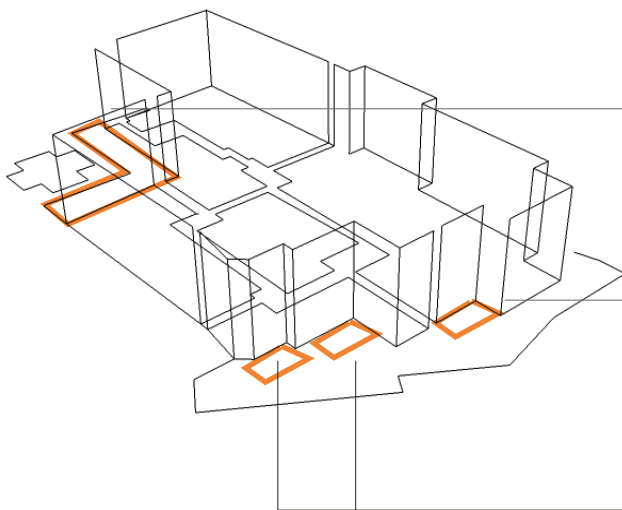
- Görs ett platsbesök där foto och skiss används för att dokumentera material och innehåll.
- Observeras hur inomhustorget används, den 3 december 2013 mellan 10.30-12.00.
- Byggs en sketchup-modell upp, för att studera de platser som byggnadens form skapar.
- Görs en jämförelse av kartor från 1930, 1969 och idag för att förstå områdets förändring.

Information om platsen fås genom en telefonintervju med landskapsarkitekten Karin Sjölin på Gatukontoret i Malmö, boken *AGORA: cities for people* utgiven av Malmö stad 2006, arkitektkontorens och kvarterets Carolis hemsidor.

Byggnadens struktur utnyttjas för att förbättra den yttre miljön, för att skapa mötesplatser. En del restauranger och butiker är vända utåt fasaden vilket ger liv åt gatan. Storskaligheten i kvarterets bebyggelse tas om hand genom att gatumiljön ges en ökad detaljrikedom i form av lågstammiga träd och runda sitt- och lekmöbler m.m.

Caroli kyrkoplan

Entrétorg

Platser utmed Rundelsgatan

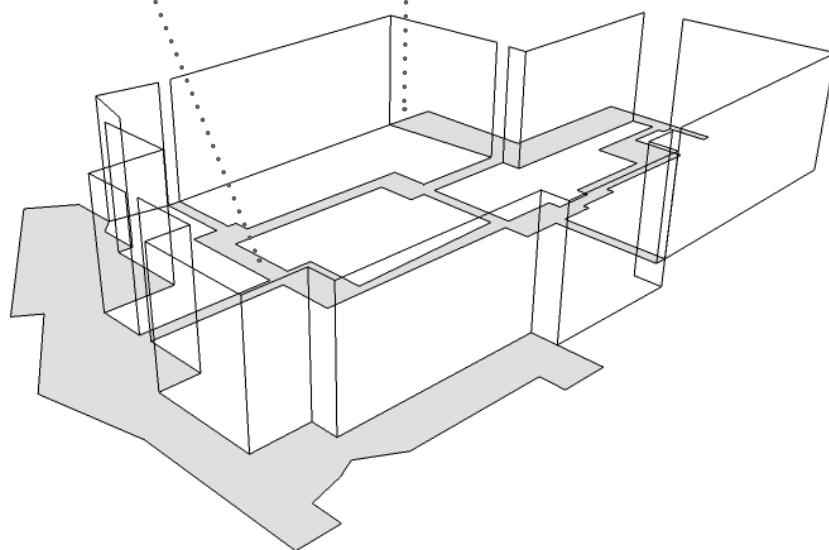
Utemiljön vid Caroli kyrka

Inombustorget

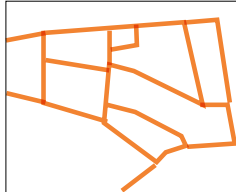
Markmaterial

Samma granitmarkmaterial används på Rundelsgatan i söder, framför Caroli kyrka på Östergatan och inne i köpcentrumet. Markmaterialet går från ljus till mörk och varierar i storlek, detta för att skapa ett spel mellan ute och inne, ta ner skalan och för att skapa en intimitet (Kragh och Berglund, 2014). Längre bort från köpcentrumet blir de större gatstenarna färre och de små tar vid- ett sätt att låta platsens olika funktioner gradvis övergå i varandra. I Malmös stadsmiljöprogram (1998) finns riktlinjer om att använda natursten i kvarteret runt Östergatan, detta för att återknyta till områdets kulturhistoria.

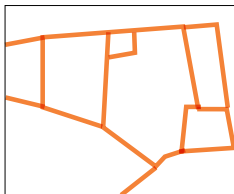

Historisk utveckling

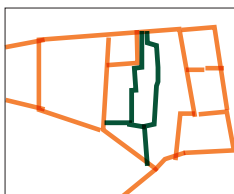
Kartorna visar hur kvarteret Caroli har förändrats över tid och hur omvandlingen av köpcentrumet delvis knyter an till en gammal, mer tät gatustruktur.

Gatustruktur 1930

Gatustruktur 1969

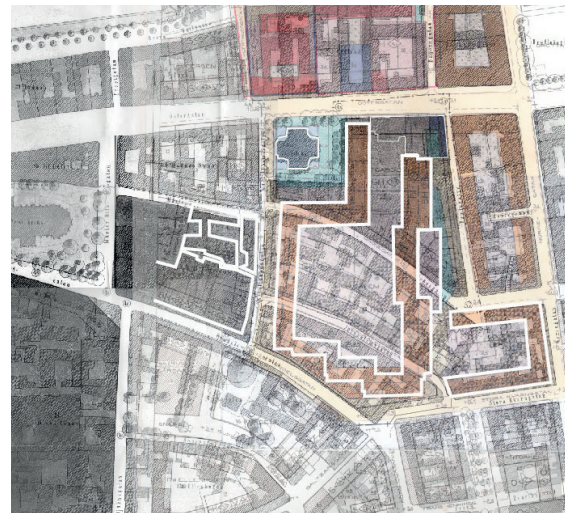

Gatustruktur 2013

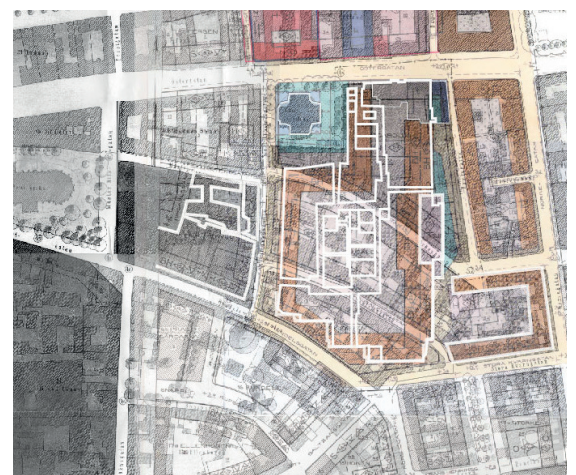
Kv. Caroli 1930

Kvarteren var tätare sammanlänkade och bebyggelsen mer småskalig (Bild 17).

Kv. Caroli 1969

Stora delar av kvarteret revs och ersattes med ett storskaligt köpcentrum kombinerat med bostäder och kontor. Gatustrukturen förändrades när två tvärgator försvann (Bild 18).

Kv. Caroli 2014

Med köpcentrumets nya gatustruktur görs fler rörelser genom kvarteret möjliga (Bild 19).

Utvecklingen bakom nya kvarteret Caroli

Caroliomvandlingen påbörjades 2003 och planeras bli färdig 2014. Östergatan, den gata som går förbi Carolis norra del har omfattats av det EU-finansierade projektet AGORA som fokuserade på stadens stråk och som genomfördes 2006. Projektet syftade till att ta fram designredskap för att utvärdera och utveckla rörelsemönster och stråk i staden (Malmö stad, 2006). Östergatan som fick höga värden i analysen, dvs. att gatan är väl integrerad i stadsstrukturen, valdes ut för att vidareutvecklas. Platsen är historiskt sett en viktig handelsgata och kopplar även ihop området Värnhem med stationen och universitetsområdet (ibid). Under projektets genomförande fanns en öppen lokal med utställningar och där fokusgrupper bjöds in att tycka till om gatans utveckling (Sjölin, 2014). Caroli kyrkoplan, intill köpcentrumets norra entré, utmed Östergatan, blev en plats som deltagare i dialogen fann lämplig att utveckla en idéskiss för. Idéskissen som togs fram i projektet gjorde att fastighetsägarna både centrumledning och kyrkan blev inspirerade att förbättra Caroli kyrkoplan genom att öppna upp det mot både kyrka och köpcentrum (ibid). Visionerna om utveckling av utemiljöer kring köpcentrumet följde med när köpcentrumet såldes till företaget Profi. Visionerna sammanföll med Malmös stads idéer om att öppna upp köpcentrumet mot staden samt att göra utemiljöerna mer gångvänliga och integrerade i stadsväven. Tidigare hade Caroli, trots sitt centrala läge, inte upplevt som en del av Malmö innerstad (ibid). Fastighetsägarna har bidragit ekonomiskt till att gågatan Rundelsgatan har kunnat byggas. På grund av det har de delvis fått vara med och påverka utvecklingen (Sjölin, 2014).

Caroli inomhustorg

Under en observation genomförd mellan 10.30-12 en tisdag i december, passerar cirka 500 personer Carolis inomhustorg. 44 personer använder bänkarna, 19 stannar och pratar och åtta hämtar gratistidning. Centrumutvecklarna har velat återskapa den kvarterskänsla som fanns innan centrumanläggningen byggdes (Caroli, 2014). Med den aktivitet som finns kring torget kan det ju ses som ganska lyckat.

SLUTSATSER

Immaterial och fysiska aspekter

I utvecklingen av det nya kvarteret Caroli har den gamla kvartersstaden gjorts närvarande genom att gatustrukturen förbi och igenom köpcentrumet, åter låter rörelser genom kvarteren bli möjliga. Ingen koppling finns dock i öst-västlig riktning. Om detta funnits, hade kvarteret kunnat koppla österut och ytterligare bygga på platsens historia där vägar som i en båge har gått från öst till väst. Att utnyttja strukturen i centrumanläggningen för att skapa mötesplatser utmed Rundelsgatan och Östergatan kan ses som sätt att knyta an till platsens mer moderna historia- här utnyttjas formerna från 60-talets storskaliga byggnadskoloss till något som blir positivt för gatubilden.

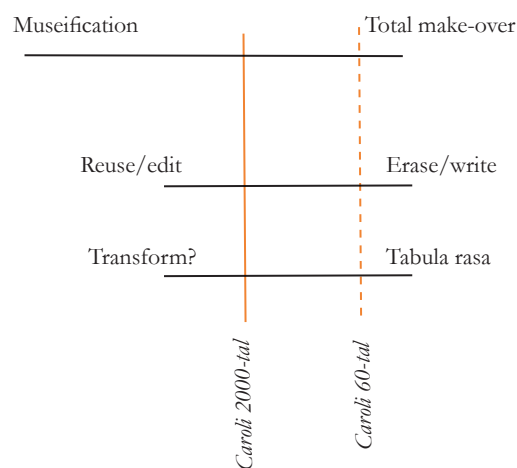
Markmaterialet som går igen både inne och ute blir ett sätt att förankra köpcentrumet i staden. I projektet Île de Nantes i Frankrike som är ett av Diedrichs (2012) studieobjekt har material på platsen i möjligaste mån försökt bevaras. Det har inte förekommit här, istället har naturstenen blivit ett subtilt sätt att återknyta till områdets kulturhistoria bebyggelse.

Flux

Området har utvecklats i dialog mellan staden, boende, fastighetsägare och förvaltare. Att visionerna kommit från olika håll, har nog betydelse för att köpcentrumets både inre och yttre miljö, nu integrerar med den omgivande stadsmiljön på ett tydligt sätt. Caféverksamhet, restauranger och butiker vända utåt gaturummet samt den detaljrikt utförda gågatan, gör att köpcentrumet blivit mindre dominant i stadsmiljön än tidigare.

I tabellen

I Diedrichs tabell hamnar kvarteret Caroli långt till vänster beroende på ovan nämnda aspekter. Omvandlingen som skedde på 60-talet kan istället placeras långt till höger i tabellen. Då revs hela kvarter till förmån för det nya köpcentrumet. Nu har skala, byggnadens struktur, gatustruktur, och kopplingar mellan inne och ute stärkts och tagits om hand.

FORUM- OCH SVAVAGALLERIAN

Uppsala innerstads stadsstruktur utgörs av ett rutnät. Diagonalt genom ett par gator i centrala Uppsala är ett stråk av två sammankopplade gallerior, Svavagallerian och Forumgallerian. Diagonalen erbjuder ett alternativt rörelsemönster genom innerstaden och dess placering gör att den inte innebär en konkurrens till butiker i gatuplan, som normalt är fallet med galleriors och köpcentrums inåtvända gator (Bergman, 2003).

Metoder för att studera

För att få reda på vilken betydelse diagonalen har i staden och hur den används, utförs två metoder som inspirerats av metoderna *Tracing/spåra* och *tracking/följa efter*, beskrivna i boken *How to study public life* (Gehl & Svarre, 2013: 28-29)

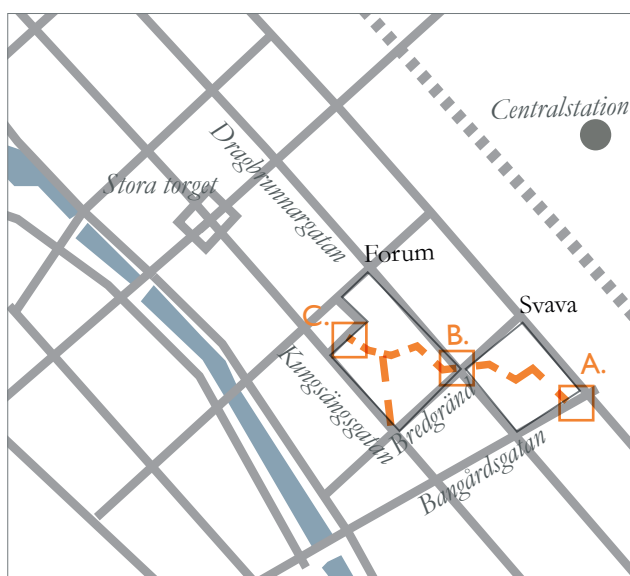
Tracing/spåra

För att få reda på vilket rörelsemönster som är det dominerande-det via diagonalen genom gallerierna eller det utmed gågatan och Bangårdsvägen, registreras under 10 minuter

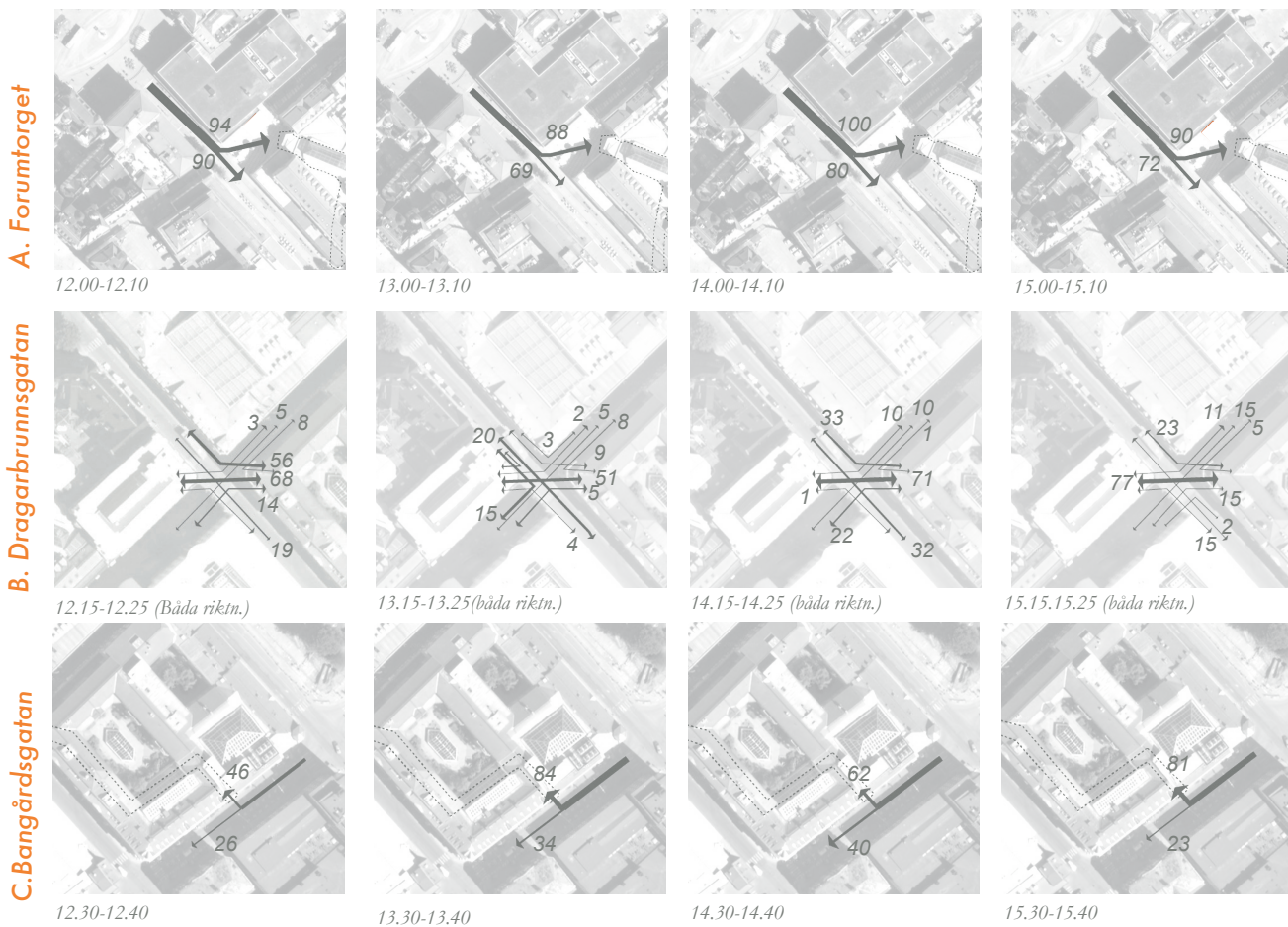
varje timme mellan 12.00-16.00 människors rörelser på tre mätpunkter. Studien genomförs lördag den 25 januari, 2014. Det var cirka 0 grader ute. Numren intill pilarna på nästa sida beskriver antal personer som rört sig förbi under de 10-minuters intervall jag observerat.

Tracking/följa efter

För att få reda på om besökarna som tar vägen genom de diagonala gallerierna gör det för att gena/värma sig eller för att handla, tas 100 stickprov på förbipasserande. 50 på passerande genom Forumgallerian och 50 genom Svavagallerian. Studien utförs mellan 14.45-17.00. Var tredje förbipasserande har observerats. Att gena/värma sig menas att gå genom gallerian utan att stanna upp. Stannar besökaren upp för att titta på varor, handla, fika räknas det som att besökaren passerar igenom för shoppingändamål.

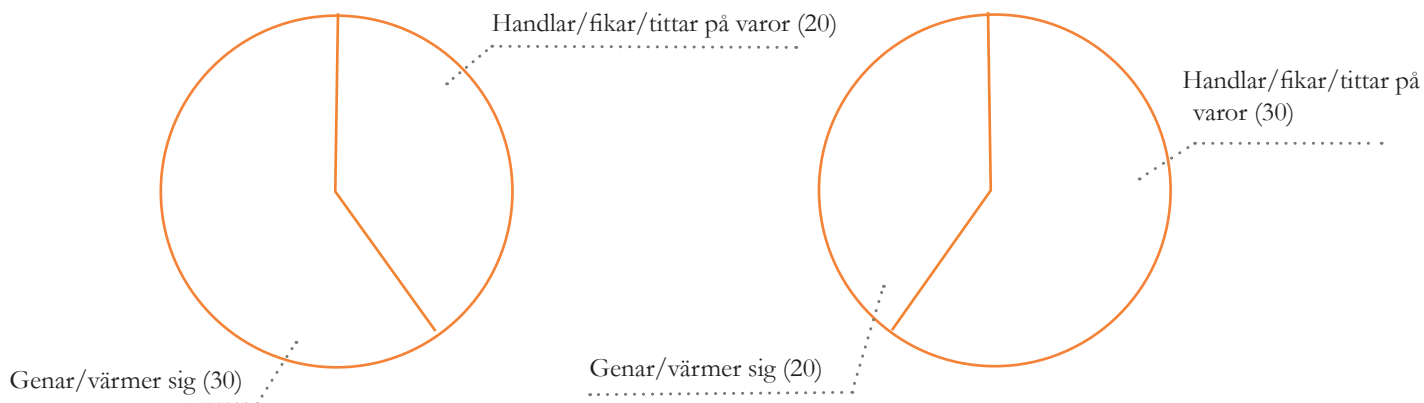
Användning av inomhusgallerierna (Bild 20)

- A. 54,25 % av de som kommer gåendes söderut på Kungsängsgatan väljer att gå in i Forumgallerian.
- B. Den huvudsakliga rörelsen i korsningen Dragarbrunnsgatan och Bredgränd går mellan de två gallerierna.
- C. 68,5 % av de som tar sig norrifrån från hållet där stationen är placerad, via Bangårdsgatan väljer den diagonala sträckningen via gallerian.

SVAVA

FORUM

SLUTSATSER

Folk vill vara inomhus

Diagonalen verkar användas ungefär lika mycket som en genväg/väg för att värma sig som för shoppingändamål. Cirka hälften av de som passerar genom gallerierna gör det för att gena eller värma sig. Ett antagande som kan göras, även om fler observationer kan behöva göras för att hävda följande, att Svalagallerian och Forumgallerians diagonala sträckning genom kvarterstaden utgör ett av de viktigaste huvudstråk från stationen till Uppsala centrum vilket kanske säger något om betydelsen av inomhusmiljön i staden. Människor, förutom att vilja ta den mest gena vägen, vill och uppskattar att röra sig genom gallerian för att det är bekvämare och varmare, och i detta fall genare, än att gå utomhus. Effekten blir att gatorna utanför blir mer tomma på människor.

Struktur som tillåter förändring över tid

Den parallella gatan utgör ett flexibelt system som gör det möjligt att förändra användningen över tid utan att centrum direkt påverkas eftersom gallerierna inordnas och på sätt och vis anpassas efter kvarterstrukturen. I en gammal stadsstruktur är kanske föreställningen att strukturen är låst men i Uppsalaexemplet visas motsatsen. Den diagonala placeringen innebär också att när gallerierna stänger för dagen, påverkas stadslivet inte nämnvärt.

MITT MÖLLAN

Mitt Möllan ligger mellan gatorna Claesgatan och Bangatan i Malmö. Claesgatan i sin tur ligger mellan målpunkterna Möllevångstorget och Södervärns busstation. Den bärande idén för den nya designen för Claesgatan är det formstarka sicksack-mönstret som bryter upp den rutnätsstruktur i vilken gatan är placerad. Marknivån utmed Claesgatans östra fasad är upphöjd ett par decimeter. Den upphöjda delen samspelar till viss del med de funktioner som finns i byggnaden. I byggnaden finns två restauranger, en klädaffär, en second-hand affär och en dagligvarubutik som alla är vända utåt Claesgatan. Övriga delen av gatan är gångfartsgata där bil, cykel och gående samsas om utrymmet. De olika nivåerna kopplas samman genom ramper och trappor. På motsatt sida köpcentrumet finns trädplanteringar kombinerade med sittytter. Grupper med kuber är placerade på den lägre nivån i mitten av gatan. På platsen finns en stor variation av markmaterial och träd.

Metoder för att studera

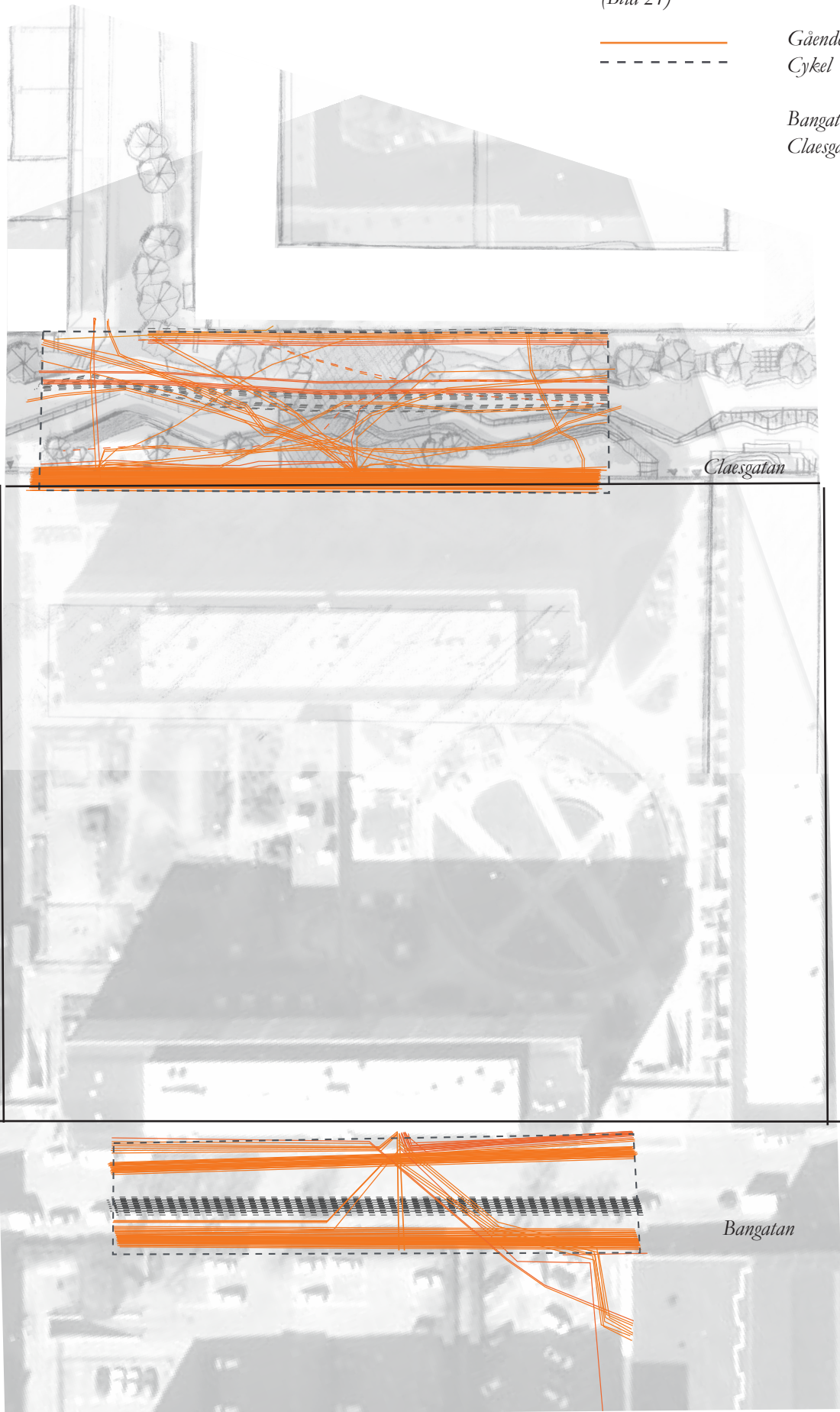
För att undersöka hur den nya designen påverkar platsens rörelsemönster och aktiviteter som pågår på platsen, genomförs observationer inspirerade av Gehl och Svarres (2013:28) metod för att studera rörelser på offentliga platser. Observation av rörelser sker under en 10 minuters-intervall tre gånger: 14.30, 15.30, 16.30. 10-minuters observationerna läggs samman i ett och samma diagram där en persons respektive en cykel representeras av en linje i diagrammet, på liknande sätt som författarna föreslår. Bilar visas inte i diagrammet men räknas. Aktiviteter registreras på samma sätt, tre gånger under 10 minuter varje timme, en metod som Gehl och Svarre (2013:26) benämner *mapping*. Enligt Gehl & Svarre (2013:25) ger 10-minuters observationer varje timme en ganska precis bild av stadens dagliga rytm. I mitt fall genomförs observationen under endast tre timmar, vilket bara kan ge en bild av eftermiddagens rytm. Foto och skiss används för att dokumentera platsens material och innehåll.

Rörelser Claesgatan & Bangatan
(Bild 21)

— Gäende
- - - Cykel

Bangatan: 51 bilar
Claesgatan: 48 bilar

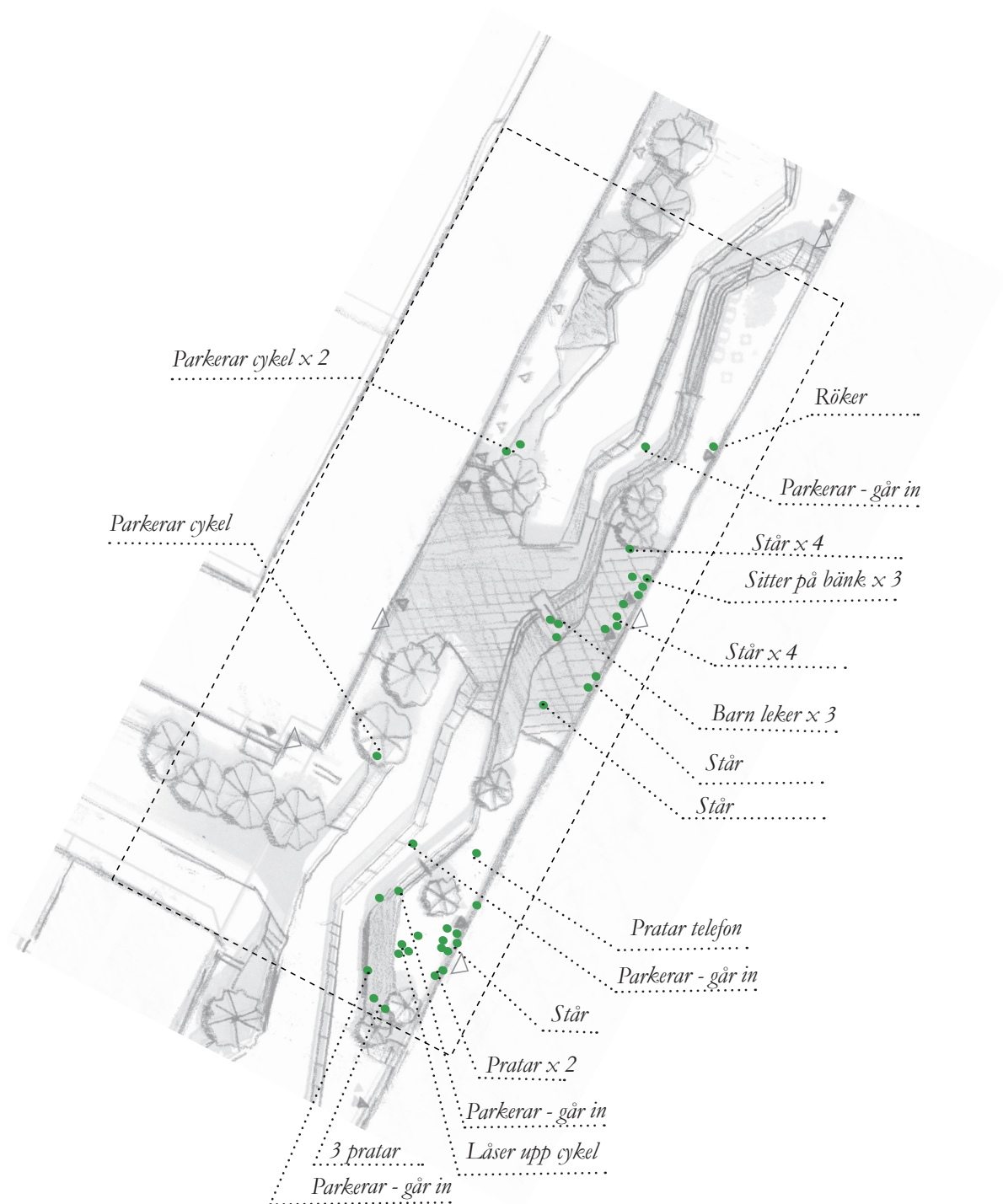
Kuber i nära anslutning till körbanan

Den upphöjda nivån utmed köpcentrumets fasad

Planteringar och sittytter på Claesgatan. Gatans välartikulerade sick-sack former blir ett sätt att bryta upp bebyggelsens storskalighet

Aktiviteter Claesgatan (Bild 22)

Den uppböjda delen av gatan, närmast köpcentrumets fasad är den plats där flest aktiviteter förekommer. Nettos, köpcentrumets och klädaffärens High lifes entréer ansluter mot uppböjningen.

SLUTSATSER

Om gestaltningen påverkan av rörelsemönster

Rörelsemönstret på platsen är mer varierat än vad det är på Bangatan vilket kan tolkas som att designen erbjuder en frihet i hur en förväntas röra sig på platsen. När många bilar kör på Clesgatan rör sig folk utmed sidorna men när bilarna är frånvarande rör sig både cykel och gående i större utsträckning, mitt i gatan. Att majoriteten av gångtrafikanterna rör sig utmed den upphöjda nivån istället för utmed gatan, säger något om hur bilarna fortfarande har en överordnad roll eftersom många verkar uppleva att det är tryggare att röra sig utmed den bilfria ytan. Den upphöjda ytan är bitvis smal och inte direkt anpassad efter att många gångtrafikanter ska röra sig där samtidigt. Närheten mellan sittytorna och den förbipasserade trafiken gör upplevelsen av att vistas på platsen hemtrevlig och intim men samtidigt otrygg då det kan invagga besökaren i att tro att miljön är trafiksäker och på gångtrafikanter villkor.

Om gestaltning och aktiviteter

Flest aktiviteter som inte är att gå, cykla eller köra bil, tar plats på den upphöjda ytan mellan centrumbyggnaden och den lägsta nivån där bilar kör. Att affärernas entréer är placerade utmed östfasaden bidrar förmodligen till detta. Mellanplatser, platser mellan olika funktioner, beskrivs av Kärholm (2012b) ha betydelse för att kunna introducera nya aktiviteter och grupper i handelsmiljöer. Övergångszonen mellan privat och offentlig på Claesgatan har fått en tydlig avgränsning genom upphöjningen. Att de aktiviteter som tar plats, förekommer mest just här kan eventuellt vara kopplat till Kärholms resonemang vilket i så fall skulle innebära att gestaltningen uppmuntrar till att sitta, stå, leka, cykla, och så vidare.

Möblering

De fasta element eller möblering som upphöjningen och planteringsytorna utgör skulle enligt Kärholms (2004) tolkning kunna innebära att flexibiliteten, eller möjligheten att appropriera platsen för olika användningar, blir mindre. Eftersom observationen genomfördes under tre tillfällen under loppet av tre timmar är det svårt att säga något om variationen av aktiviteter under olika tider av dygnet och året. Det som kan sägas utifrån genomförd observation är att designen bidrar till att rörelsemönstret på platsen blir mer varierat jämfört med tidigare och jämfört med Bangatan.

Om entréer och gatuliv

Köpcentrumets byggnad tar i princip upp ett helt kvarter som på var sida avslutas med en infart till ett parkeringshus. Med butiker och restauranger placerade ut mot gatan blir gatan trots detta, även aktiv kvällstid när centrumet är stängt. Köpcentrumets entré ges samma hierarki som övriga entréer utmed köpcentrumets fasad vilket gör att det inte får en överordnad roll.

SKÄRHOLMEN

Skärholmen ligger i södra Stockholm (se s.9). Miljöprogramsområdet invigdes 1968 då som öppna kvarter med handeln och service centrerat i mitten och med bostäder runt om. Centrumet planerades betjäna även stadsdelar runtomkring och blev tidigt söderorts största centrum. 1984 glasades flera av stadsdelens gator in (Söderström, 2003) och idag utgörs centrum till stor del av ett stort köpcentrum. Intill köpcentrumet finns ett stort torg, Skärholmstorget, och på köpcentrumets södra sida finns ytterligare ett torg. För att ta reda på hur utemiljön intill köpcentrumet används analyseras metoder inspirerade av Gehl och Svarres (2013:26-29) metoder för att analysera offentliga platser.

Rörelsemönster och position

För att ta reda på hur torgets användning är kopplad till dess position i stadsdelen, görs observationer av människors rörelsemönster. Rörelsemönstren observeras vid två tillfällen den 20 januari, kl. 11 och kl. 15.30. Resultatet diskuteras utifrån Kärrholms (2004) begrepp *position* och presenteras på liknande sätt som Gehl och Svarre (2013:28) gjort i sin studie: genom linjer på en karta där en linje representerar en persons rörelse över det specifika området.

Typ av fasader, var folk är och typ av aktiviteter

Fasaders utformning har enligt studier utförda av Gehl och Svarre (2013) haft betydelse för den aktivitet som tar plats framför dem. I en studie utförd i Köpenhamn utförda av författarna, visade det sig att det skedde mer aktivitet framför öppna fasader jämfört med slutna (ibid). I ett köpcentrum med många funktioner placerade inomhus, kan utemiljön intill förväntas innehålla lite aktivitet. Utmed torgets södra fasad ligger köpcentrumet som

har fem entréer mot torget. Utmed torgets norra fasad, där bland annat tunnelbanan är placerad finns tio entréer. En jämförelse av fasaderna utmed Skärholmstorgets båda sidor genomförs för att se hur väl Gehl och Svarres (2013) resonemang stämmer i Skärholmen. Människors placering och vilken typ av aktivitet de utför (t.ex. står, sitter, äter) registreras under 10 minuter varje timme, mellan 10.45-15.45, en så kallad mapping-metod (Gehl och Svarre, 2013:26). Eftersom torget är stort och svårt att överblicka som helhet genomförs observationerna genom att jag rör mig runt torget under de tio minuterna för att kunna registrera.

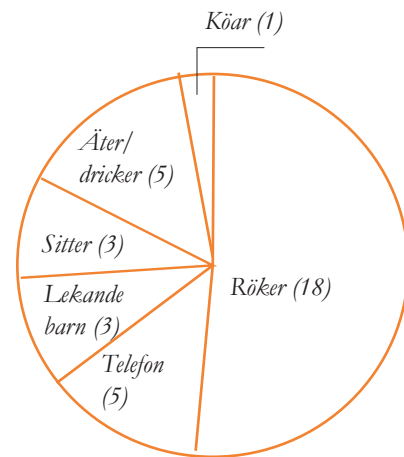
Det ska hållas i minnet att observationen genomfördes en kall vinterdag vilket har betydelse för hur många som vistas på platsen och för de aktiviteter som tar plats.

Vid den södra entrén till Skärholmen centrum finns ytterligare ett torg som tas upp som exempel på hur baksidor kan behandlas.

Typ av aktiviteter 10.43-15.43

Tabellen visar vilken typ av aktivitet som är mest förekommande mellan 10.43-15.43. Samtala har inte tagits med som kategori då det varit svårt att registrera. Den aktivitet som förekommer mest på Skärholmstorget är rökning. Trots alla negativa effekter rökning innebär, bidrar rökarna i Skärholmen till att torgrummet blir befolkat, även en kall vinterdag som denna.

Schema över var folk vistas Skärholmstorget (Bild 23)

Observation utförd varje timme mellan 10.45 och 15.45. Studien visar att människor står (väntar, röker, pratar osv.). Orange står för en person som väntar och grön står för en person som står tillsammans med någon annan. Människor står i huvudsak utmed torgets kanter, utmed byggnadernas fasader och vid butikernas entréer.

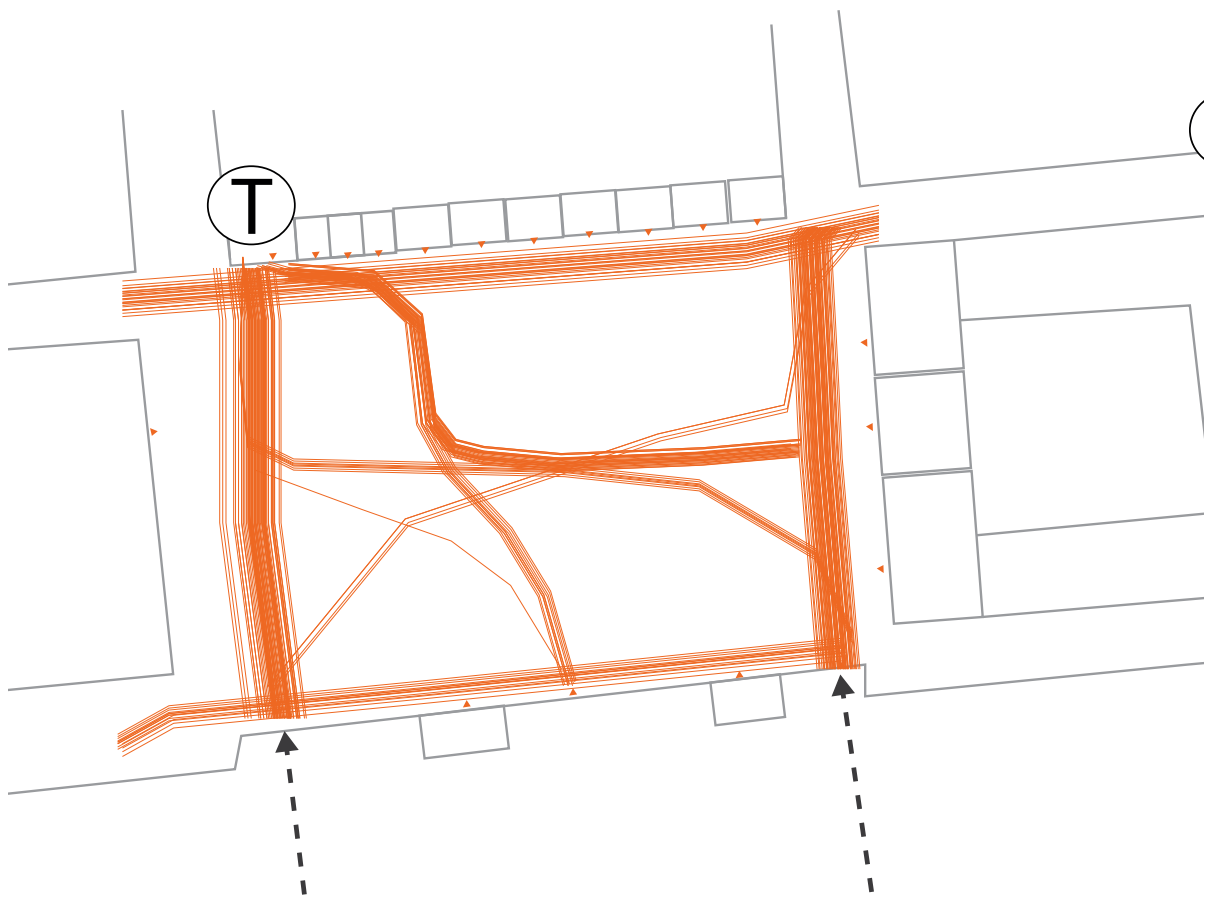

Syd fasad: 5 entrées, 73 m

Nord fasad: 10 entrées, 73 m

Rörelsemönster i förhållande till målpunkter

Observation 10 min kl. 11 & kl. 15. Den sträcka där flest rör sig är från T-banan till köpcentrumets entré, och även utmed torgets östra sida, mellan bostadsområdet och köpcentrumets entré och även från T-banans östra entré och busstorget till köpcentrumets entré.

På baksidan

Vid köpcentrumets södra entré finns ytterligare ett torg där mycket färre människor rör sig jämfört med Skärholmstorget.

Utmed fasaden har istället köpcentrumets foodcourt sin placering. Funktioner inomhus samspelar på så vis med torget utanför vilket gör att torget upplevs mindre som en baksida. Ytan för uteserveringen är dock upphöjd och avgränsad genom staket. Denna fasta markbehandling gör torget mindre flexibelt för olika typer av användningar när uteserveringen inte används.

SLUTSATSER

Position

Genom lokalisering av olika viktiga funktioner som busshållplats, T-bana och köpcentrumets entréer på olika sidor av torget blir torget befolkad och omfattas av människors rörelsemönster i flera riktningar. Torgets position i stadsdelen gör därför att det upplevs som centrumets mittpunkt där köpcentrumet underordnar sig torget. Köpcentrumet utgör en av torgets väggar men konkurrerar inte med torget.

Betydelse av entréer och funktioner vända utåt gatan

Gränser mellan ute och inne är på Skärholmens torg under denna specifika dag den plats där människor väljer att ställa sig. Även i andra studier har just gränzoner visat sig vara viktigt för att förstå interaktionen mellan offentliga platser och offentligt liv (Gehl & Svarre, 2013:84). Entréernas placering har stor betydelse för var folk står. Däremot verkar graden av öppenheten i fasaden utmed torgens olika sidor, ha lite betydelse för var folk stannar upp för olika aktiviteter. Att fler skulle stå framför den fasad som är mest öppen med flest entréer, enligt Gehl och Svarres (2013) studie i Köpenhamn, verkar inte stämma på Skärholmstorget (enligt mina observationer under denna specifika dag). Flest samlas vid tunnelbanans, Pressbyråns entré och köpcentrumets entréer, de målpunkterna dit vilka flest rör sig.

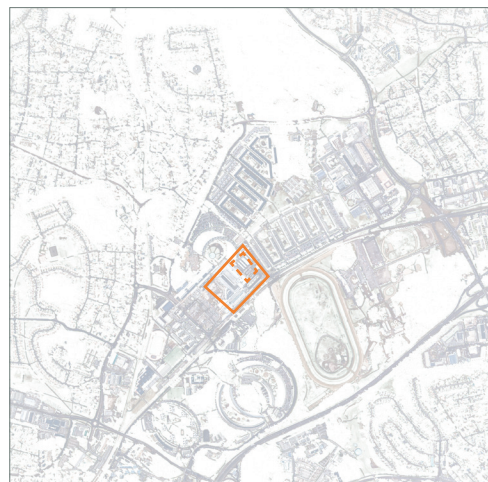
Baksideseffekten dämpas genom att funktioner inomhus samspelar med de utomhus på det södra torget.

TÄBY CENTRUM

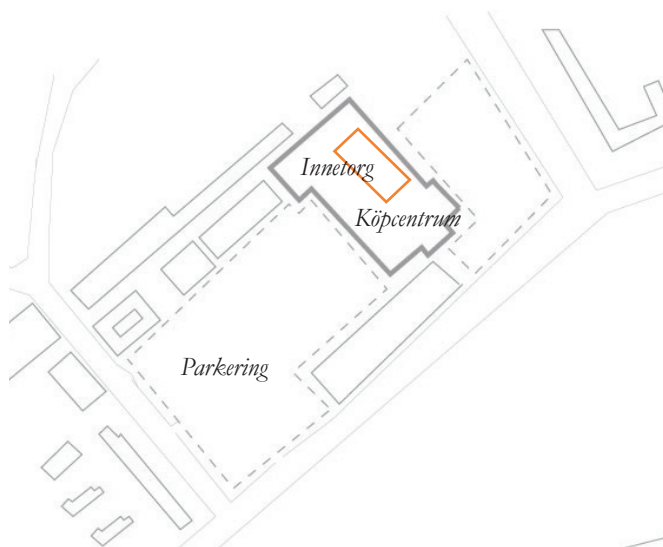
Utbyggnaden av Täby på 60-talet omfattades liksom många andra områden av miljonprogrammet. Täby centrum försågs med Nordeuropas första inomhuscentrum som bestod av ett torg omgivet av rader av butiker i två plan. Här skulle det vara sommarklimat på årets alla dagar och inomhuscentrumet skulle vara lätt att nå för de boende i området. I anslutning till centrum byggdes ett 17 våningshus i bågform. Skivhus uppfördes i området kring centrum, men dessa något lägre, i nio och fyra våningar (Tuuloskorpi & Hansson, 1985). Ett stort stadsomvandlingsprojekt pågår just nu i Täby där köpcentrumet uppraderas, där nya bostadskvarter och ett nytt torg byggs. En rutnätsstad byggs i det gamla miljonprogramsområdet. 2007 genomfördes en tävling om utveckling av Täby torg. Det vinnande förslaget ritades av Polyform arkitekter.

Metoder för att studera

Torget och esplanaden håller just nu på att byggas. På grund av det kan analysen inte baseras på observation av hur platsen används. Analysen som helhet blir alltså en kvalificerad gissning på hur torget ska komma användas utifrån hur torget är placerat i stadsdelen och utifrån torgets nya gestaltning. Analysen baseras på ett platsbesök den 22 januari 2014, där jag undersöker torgets relation till sin omgivning. Den baseras också på en jämförelse av kartor av Täby centrum som beskriver hur det såg ut innan och efter omvandlingen. Torgets förutsättningar att bli den samlande platsen i Täby centrum diskuteras utifrån Kärrholms (2004) begrepp *position*. Det vinnande tävlingsförslaget *Ett möjlighetsfält* av Polyform arkitekter genom Jonas Rune Sangberg studeras och diskuteras utifrån Kärrholms (2007) begrepp *Möblering*.

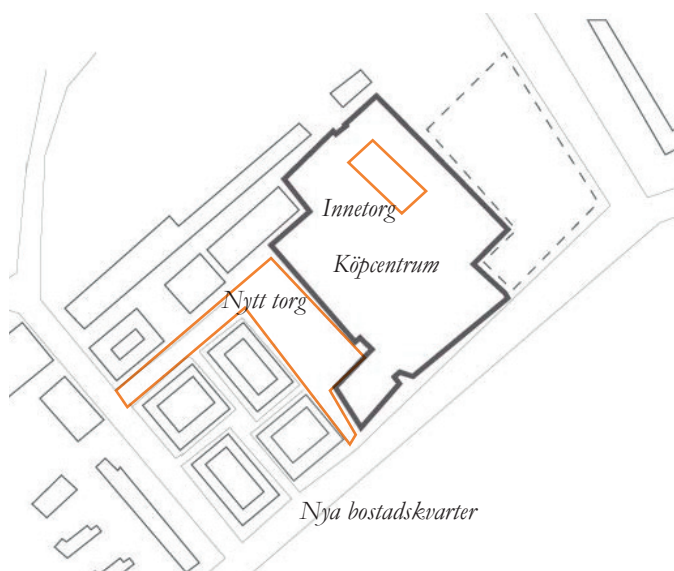

Täby centrum och köpcentrum med omnejd (Bild 24)

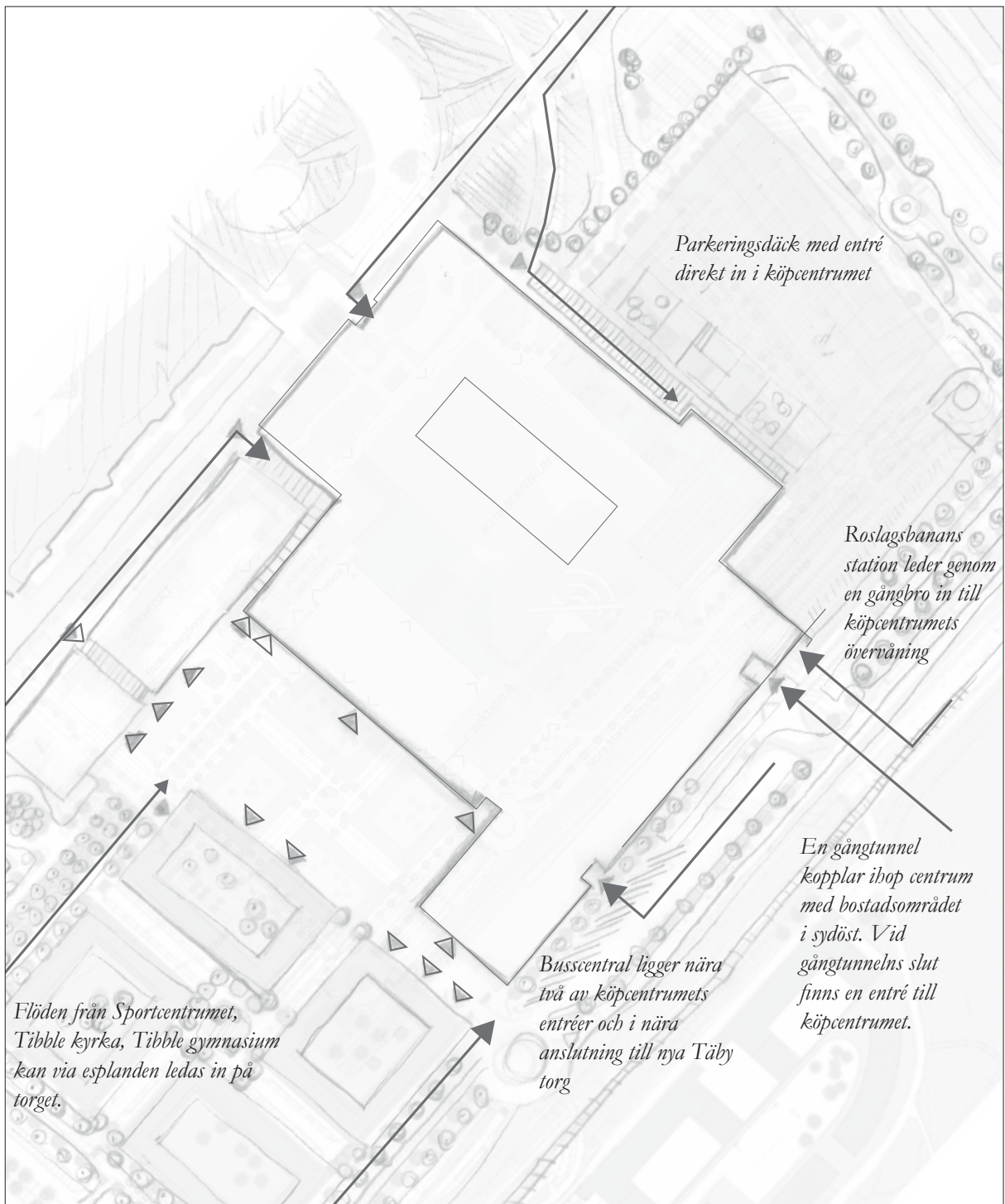
Torget position före ombyggnad

I planeringen av Täby centrum har centrumets torg redan från början planerats ligga i köpcentrumet (Berglin et al, 1971). Inomhustorget har en rektangulär form som omges av butiker i två plan. Inomhustorget klassificerades som ett handelsområde men runtom torget fanns från början allmänna inrättningar såsom post, systembolag och försäkringskassa (ibid).

Torgens position efter ombyggnad

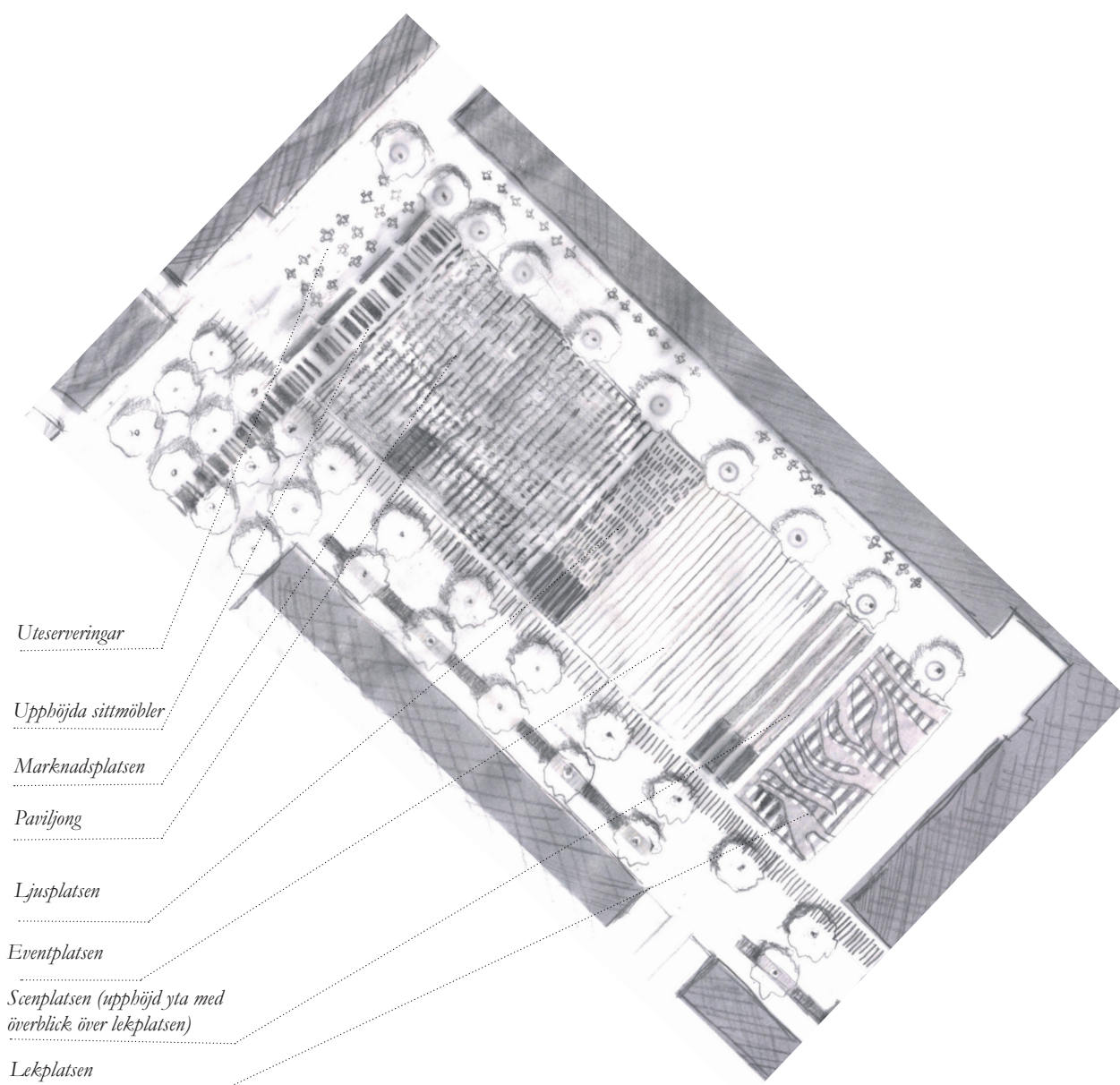
I det nya Täby centrum går det att tolka det som att kommunen haft en önskan om att förskjuta centrum till att koncentreras kring det nya centrumtorget istället för kring inomhustorget. Kvarterstad uppförs i området sydväst om köpcentrum. I juryns bedömningskriterier för nya Täby torg beskrivs att torget ska kunna fungera flera tider på dygnet, vara flexibelt och generellt samt vara en mötesplats för alla (Täby kommun, 2007).

Nya Täby centrum och köpcentrum (Bild 25)

Täby torg

I det vinnande förslaget delas torget in i fem zoner som avgränsas genom variationer i markmaterial. Ljus betong eller natursten varvas med mörk natursten i linjer och i mönstersättningen används härdat glas och gummi. Ytan för var restaurangerna kan ha sin uteservering markeras också genom gränser i markmaterialet. Detta tillsammans med den trädrad som löper utmed köpcentrumets fasad kommer förmodligen utgöra en viktig gräns för var köpcentrumets verksamheter kan sprida ut sig.

Skiss baserad på illustrationsplan över Täby centrum av Polyform arkitekter (Bild 26)

SLUTSATSER

Position

I den tidiga planeringen av Täby centrum har centrumets torg planerats vara ett inomhustorg. Täby köpcentrum var då likvärdigt med Täby centrum. Detta syns tydligt i hur gångvägar, gångtunnlar, gångbroar från omgivningarna är orienterade mot köpcentrumets entréer.

Med de nya bostadshusens entréer som ansluter mot nya Täby torg, biblioteket och de fem restauranger som förses med entréer mot torget ges en viss förutsättning för att det nya torget ska bli befolkat. Även den nya esplanaden som länkar torget till Tibble skolan, Tibble kyrka, Sportcentrumet och de nya bostadskvarteren kommer kunna generera ett visst flöde människor som rör sig över torget. Öster ifrån, från Roslagsbanans station, leds besökaren enklast in i centrumet via en gångbro direkt in i köpcentrumet. Det nya busstorget har, även om det ligger nära det nya torget, entréer till köpcentrumet i nära anslutning. Kommer besökaren från bostadsområdet i sydöst passerar hen under en gångtunnel som när den avslutas möter en av köpcentrumets entréer.

Att viktiga flöden, från bostadsområden, parkering och kollektivtrafikförbindelser, leds direkt in i köpcentrumet istället för ut på det nya torget, kommer förmodligen påverka upplevelsen och användningen av det nya torget. Inomhustorget kommer troligen, genom sin centrala lokalisering och koppling till viktiga målpunkter fortsatt ha en central position vid sidan av det nya torget.

Möblering

Kombinationen av zonindelning och en plan sammanhängande yta för det nya Täby torg, ger förutsättning för att platsen ska kunna approprieras för olika ändamål. Flera zoner kan förenas för användningar som kräver större ytor. Förutom scenplatsen finns få fasta materiella markbehandlingsåtgärder som begränsar användandet av platsen. Tydliga gränser för var köpcentrumets verksamheter (restauranger) kan sprida ut sig markeras genom markmaterial och en trädrad. Eftersom jag inte sett platsen färdigbyggd är det inte säkert att detta upplevs på plats. Oavsett vad, skulle den tydliga gränsen kunna göra att torget inte bara präglas av köpcentrumets verksamhet utan också har möjlighet att approprieras för andra ändamål.

BEAULIEU SHOPPING CENTRE

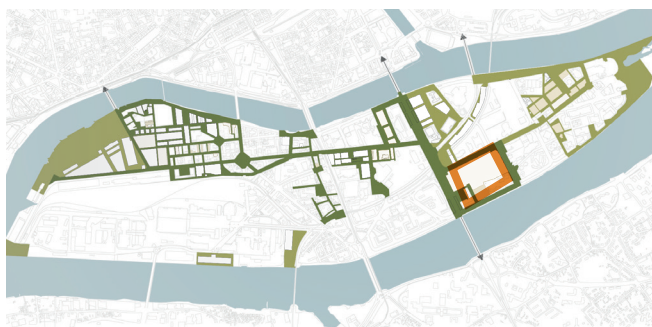
Beaulieu shopping centre byggdes 1975 och ligger på ön Île de Nantes i Nantes i västra Frankrike (Île de Nantes, 2014). Här utvärderas gestaltningen utifrån Diedrichs (2012) parametrar fysisk struktur/material, flux och immaterial.

Metoder för att studera:

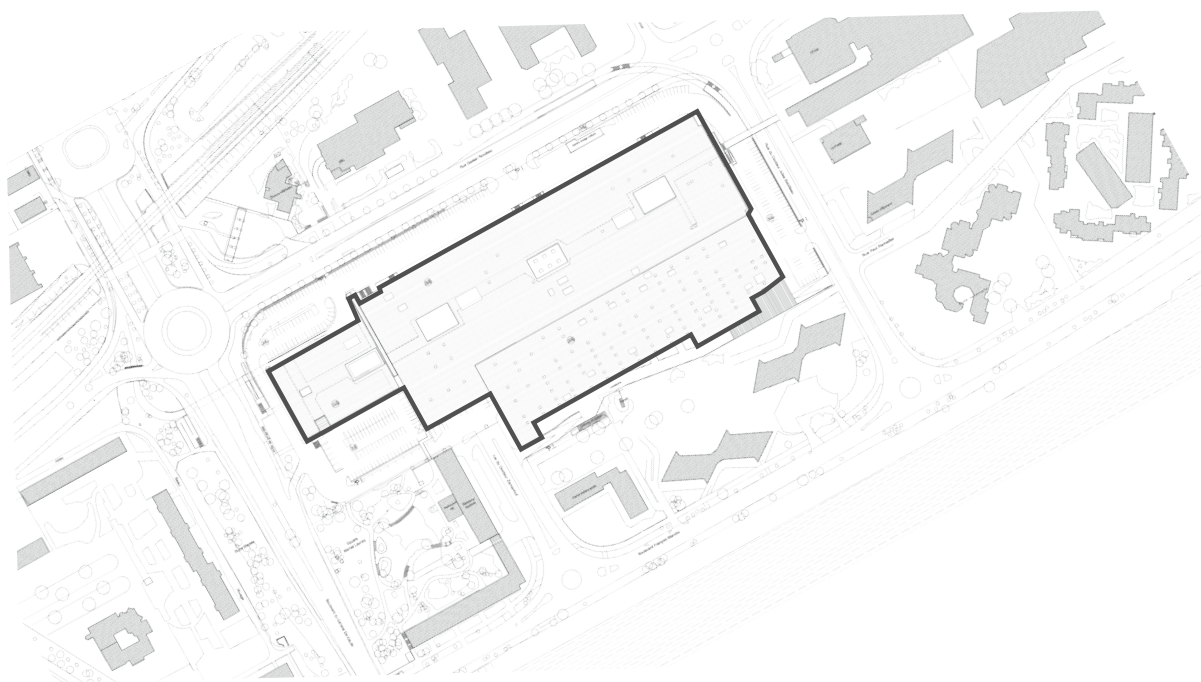
- Platsbesök den 5 december där foto och skiss används för att dokumentera upplevelse av gaturummet och av skala.
- Jämförelse av kartor före och efter omarbetningen av gata och köpcentrum för att se hur området förändrats.
- Information om platsen har hämtats från Île de Nantes hemsida, Beaulieu shopping centres hemsida och från Diedrich (2013) avhandling: *Translating Harbourscapes Site-specific Design Approaches in Contemporary European Harbour Transformation.*

Stadsdelens och köpcentrumets omvandling

Köpcentrumet byggdes om 2001 och omfattades då av ett omvandlingsprojekt som pågått sen ett par år tillbaka på hela ön och som i vissa delar fortfarande är igång. Ön har tidigare bestått av industrier som nu omvandlats etappvis för att få nya funktioner. Strategin för omvandlingen av ön har varit att bevara så mycket som möjligt utan att lägga någon värdering i vilken typ av bebyggelse och material som bevaras (Diedrich, 2012). I förändringsarbetet har utvecklingen av stadsrummet intill köpcentrumet, hur detta kopplar till omgivningen planerats först. Efter det har arbetet med att renovera själva köpcentrumet inletts (ibid).

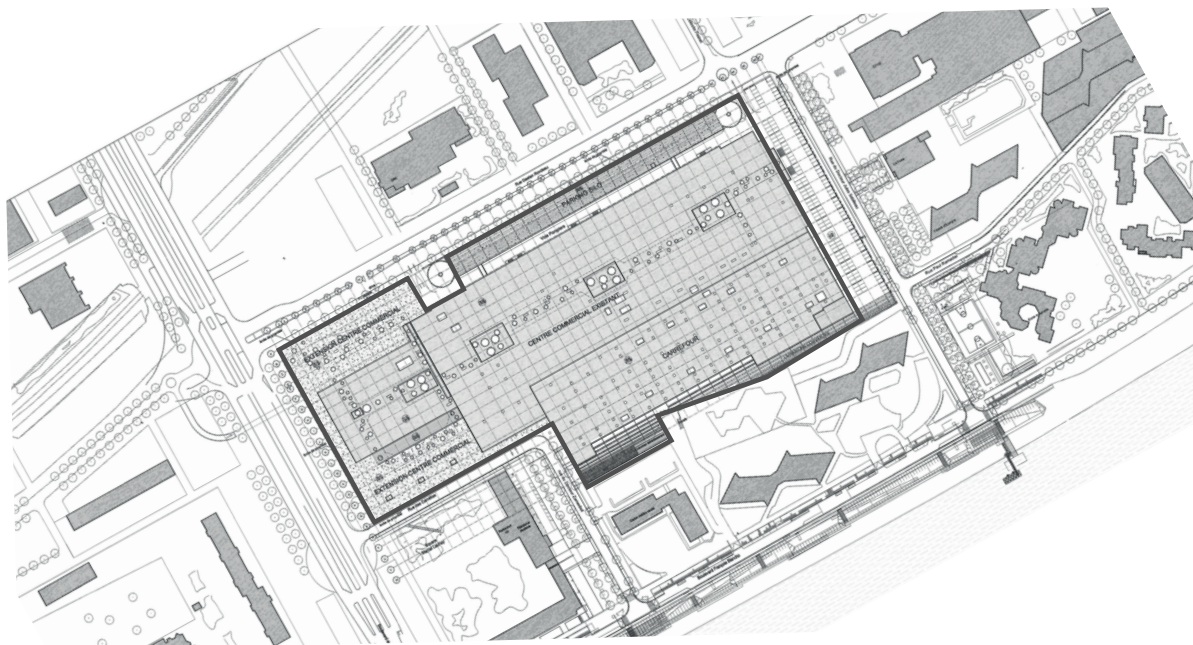

Île de Nantes (Bild 27) - i rött markeras Beaulieu shopping centre. I grönt illustreras hur öns delar har kopplats ihop genom gestaltning av gator, parker och torgmiljöer.

1975 Beaulieu shopping centre (Bild 28)

Parkeringar är placerade utmed köpcentrumets fasad och gatorna som omger köpcentrumet är breda och avsedda för biltrafik. Bebyggelsen runtom köpcentrumet är relativt storskalig- breda flerfamiljsbus i 11-våningar men jämfört med köpcentrumets enorma skala, blir storskaligheten i dessa knappt märkbar.

2001 Beaulieu shopping centre (Bild 29)

Parkeringen är placerad innanför köpcentrumets fasad. Fasaden har kommit närmre gatan och avståndet mellan köpcentrumet och bebyggelsen på motsatt sida har minskad genom att gatan har delats upp i sektioner. Byggnaderna i sig har inte förändrats nämnvärt.

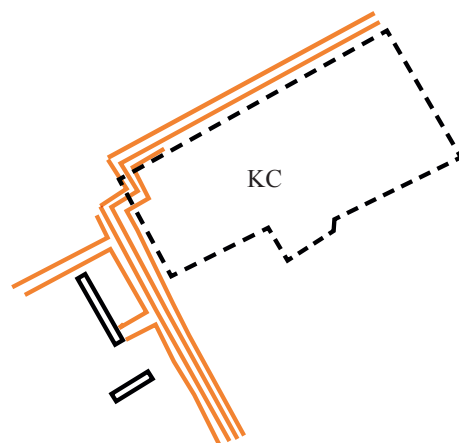
Gaturummet

Patrick Bouchain är arkitekten bakom förnyelsen av köpcentrumets fasad (Diedrich, 2013). Utmed köpcentrumets fasad placeras 14-15 meter höga olikfärgade metallöv (Île de Nantes, 2014). Material i utemiljön har bytts ut för att ändra människors uppfattning om platsen (Diedrich, 2013). Bänkar, träd, marksten istället för asfalt, gör att gaturummet upplevs vara för gångtrafikanter istället för bilister. Trots insatser i fasad och gata upplevs skalan fortfarande stor.

Entré som öppnar upp

Gaturummet har gestaltats av Atelier Île de Nantes. Den tidigare breda bilvägen har nu delats upp i sektioner, vilket gjort att tillgängligheten mellan bebyggelsen utmed gatans olika sidor, har ökat. Nu är det lätt att snedda över vägen, från en sida till en annan. Ett gap i köpcentrumets ena hörna, i mötet mellan Boulevard du Général de Gaulle och Rue de Gaétan Rondeau, utgör köpcentrumets entré. Entrén öppnar nu upp sig mot de båda gatorna och blir förutom en entré, en breddning av gaturummet och sätt att binda samman de båda gatorna.

SLUTSATSER

Immaterial

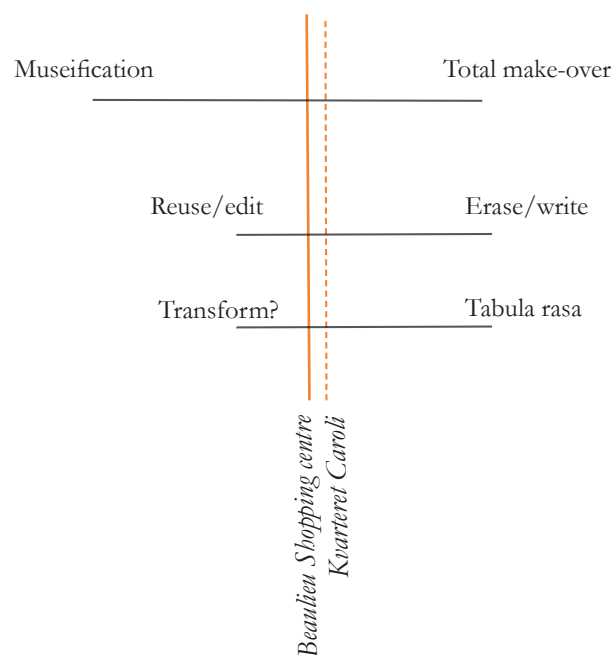
Genom att bevara byggnadens struktur i sin nuvarande skepnad visas hur arkitekterna haft en ederande hållning där bebyggelse från en tid inte värderas högre än bebyggelse från en annan. Även om köpcentrumets yttre fått ett nytt skal för att anpassa sig efter den nya situationen, visas hur minnet från ett köpcentrum från 70-talet är lika mycket värt att värna om som äldre industribyggnader (Diedrich, 2012). I utemiljön introduceras däremot nya material vilket förmodligen krävs för att öka detaljnivån och ta ner skalan i gaturummet.

Fysiska aspekter

Genom en omsorgsfull gestaltning av gatan blir köpcentrum en integrerad del av stadsrummet. Byggnadens enorma skala blir mindre uppenbar och gatan görs genom sektionssuppdelningen, lättare att korsa och därmed mer tillgänglig.

I tabellen och flux

I tabellen hamnar Beaulieu shopping centre och kvarteret Caroli på nästan samma position. Beaulieu placeras lite längre till vänster på grund av det arbetssätt som använts i utvecklingen av området. En tydlig strategi där kopplingar i stadsrummet har identifierats och utvecklats innan omarbetningen av bebyggelsens har genomförts, gör att gatan och det offentliga livet har fått sätta ramar för hur bebyggelsen och dess fasader kan utvecklas. Att omarbetningen skett i den ordningen syns både på utformningen av entrén som ansluter mot båda gatorna och på den uppseendeväckande fasadutformningen som ger gatan liv.

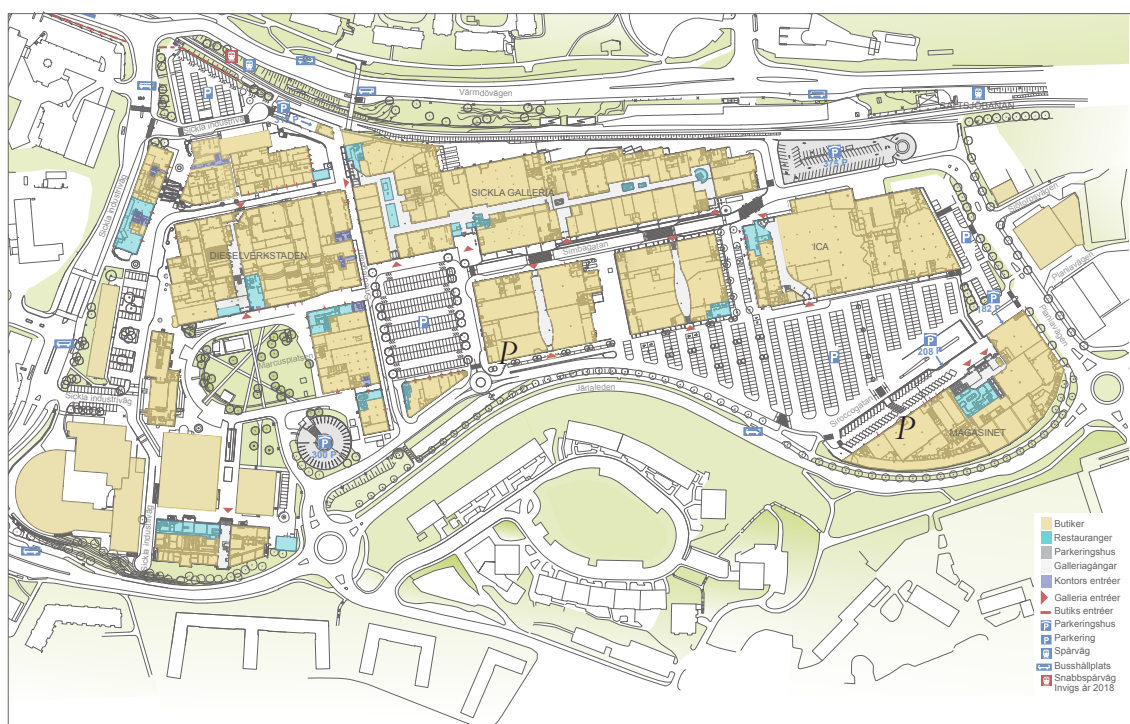

SICKLA KÖPKVARTER

Sickla köp kvarter ligger i Nacka kommun och är ett handels- och verksamhetsområde som använder Atlas Copcos gamla industrilokaler. Runtom Sickla köp kvarter finns villabebyggelse och just nu planeras för bostäder öster om handelsområdet. Atrium Ljungberg, områdets ägare, har redan sedan de började förvalta området, haft en ambition om att låta området bestå av en blandning av handel, kultur, arbete och service. Nyréns arkitektkontor har gestaltat större delen av handelsområdet. I Sickla har utvecklingen gått från industri, till externt köpcentrum med storbutiker som ICA kvantum och Jysk till att i framtiden bli en stadsdel där köpcentrum, små butiker, storbutiker är uppblandade med kultur, kontor, utbildning och bostäder. Sickla är ett exempel på ett handelsområde som vill vara något mer än bara köpmiljö, här ges känslan att handelsområdet vill bli stad.

Metoder för att studera

För att analysera används Diedrich (2012) parametrar. Metoden anses passande då köp kvarteren både gestaltnings- och innehållsmässigt relaterar till platsens karaktär och historia. Utöver det studeras platsen genom platsbesök där foto och skiss används för att dokumentera platsens material och innehåll. Generell information om platsen fick jag genom samtal med arkitekten Tomas Rosén och landskapsarkitekten Bengt Isling, båda verksamma på Nyréns arkitektkontor. Utöver det används rapporten *Förvandlingen av fyra fabriksområden i Nacka, En dokumentation av omvandlingsprocessen i fyra industriområden i Nacka kommun: Augustendal – Nacka strand, Järila – Järila sjö-Atlas Copcoområdet – Sickla köp kvarter samt Kvarnholmen* från 2009 skriven av Boogh med flera.

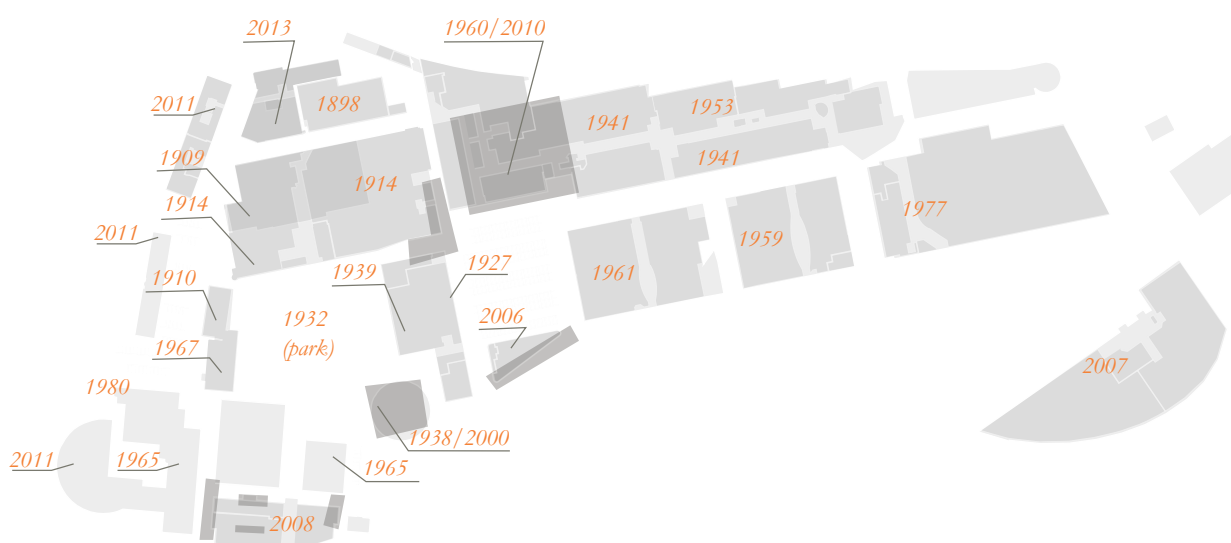
Situationsplan över Sickla köp kvarter, Nyréns arkitektkontor (Bild 30)

Områdets utveckling 1898-2013

Området har utvecklats etappvis ända från det först bebyggdes. Som framgår av kartan har byggnader uppförts från 1898 fram till idag. Sickla köp kvarter var från sent 1800-tal fram till 1980-talet ett industriområde (Boogh et al, 2009). 1992 gavs ett tillfälligt bygglov för etablering av handelsverksamhet. Till en början bestod området av storbutiker som ICA och Onoff vars verksamhet placerades i de gamla industri lokalerna. 1997 köptes hela området upp av dåvarande fastighetsbolaget Ljungberggruppen, senare Atrium Ljungberg, som tog ett helhetsgrepp om området och omvandlade det från stormarknad till köp kvarter. Den gradvisa etableringen av bebyggelse som präglar området är något Atrium Ljungberg tagit fasta på och som de låtit bli ett koncept för området, som ett sätt att återknyta till historien och områdets utveckling. För att låta bevara minnet av platsen genomfördes inför omvandlingen av området, samtal med företaget Atlas Diesel, (senare Atlas Copco) som verkat i området sen tidigt 1900-tal (ibid). Den gradvisa etableringen av handeln gör, förutom att återknyta till historien, att området hela tiden kan erbjuda något nytt till sina besökare och därmed hållas aktuellt som handelsplats. På så vis kan området vara attraktivt för

konsumenten samtidigt som det blir ett sätt för centrumutvecklarna att se hur området reagerar på nyetablering och kan anpassa den vidare utvecklingen efter det (Rosén, 2014). Ett tiotal byggnader har ersatts med nytt. Andra byggnader har bevarats och anpassats till nya användningsområden. Vid sidan av detta har det varit viktigt att inte låta området för mycket relateras till det gamla. Ambitionen från Nyréns arkitektkontor har varit att knyta an till den befintliga miljön och platsens material men att låta ny bebyggelse relateras till sin samtid (Boogh et al, 2009:67).

Idag är områdets östra del präglad av handel medan den västra är mer inriktad mot kultur, kontor och utbildning. Dieselverkstaden, kunskapsgallerian, restauranger, parken Marcusplatsen, kontorslokaler och stråket av hantverksbutiker gör att denna del av området upplevs mer stadsläk. I områdets östra del finns storskaliga butiker såsom ICA kvantum och stora parkeringslandskap. Sickla gallerians placering i mitten blir som en övergångszon från det mer stadsläka till den del av området som är mer lik ett externt köpcentrum. Marcusplatsen, som byggs om just nu, har behållit sin funktion som samlande park för området från industritiden fram till idag.

Etappvis utveckling av Sickla köp kvarter. Mörkgrå bebyggelse är rivnen (Karta baserad på karta i Boogh et al, 2009:61)

Gestaltning av utemiljöerna i köpkvarteren

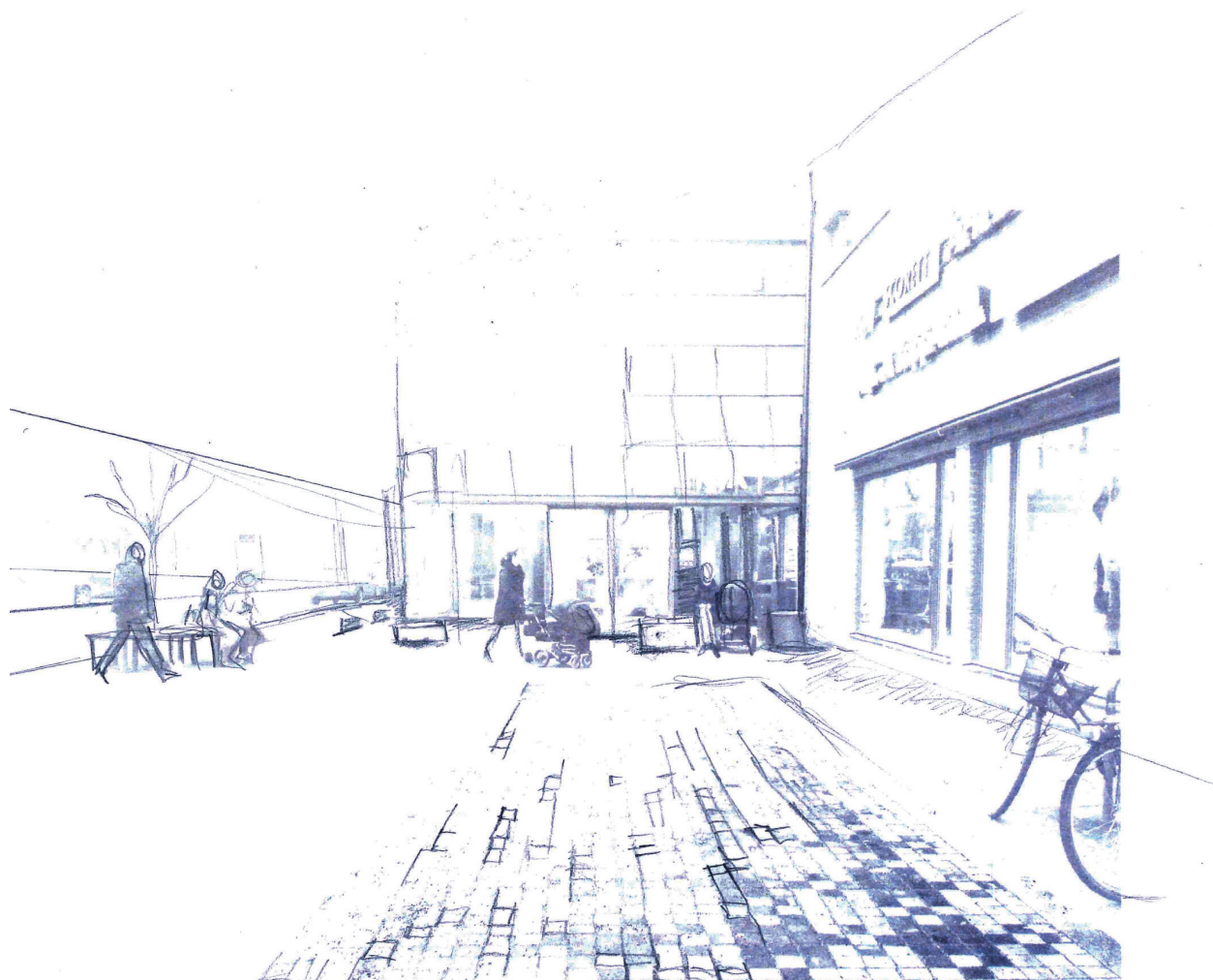
I gestaltningen av utemiljön i Sickla köpkvarter finns referenser till industrikaraktären både genom återanvändande av industrielement och användning av material. I torg-och gaturummen har en småskalighet byggts in som ett sätt att möta upp de stora byggnaderna.

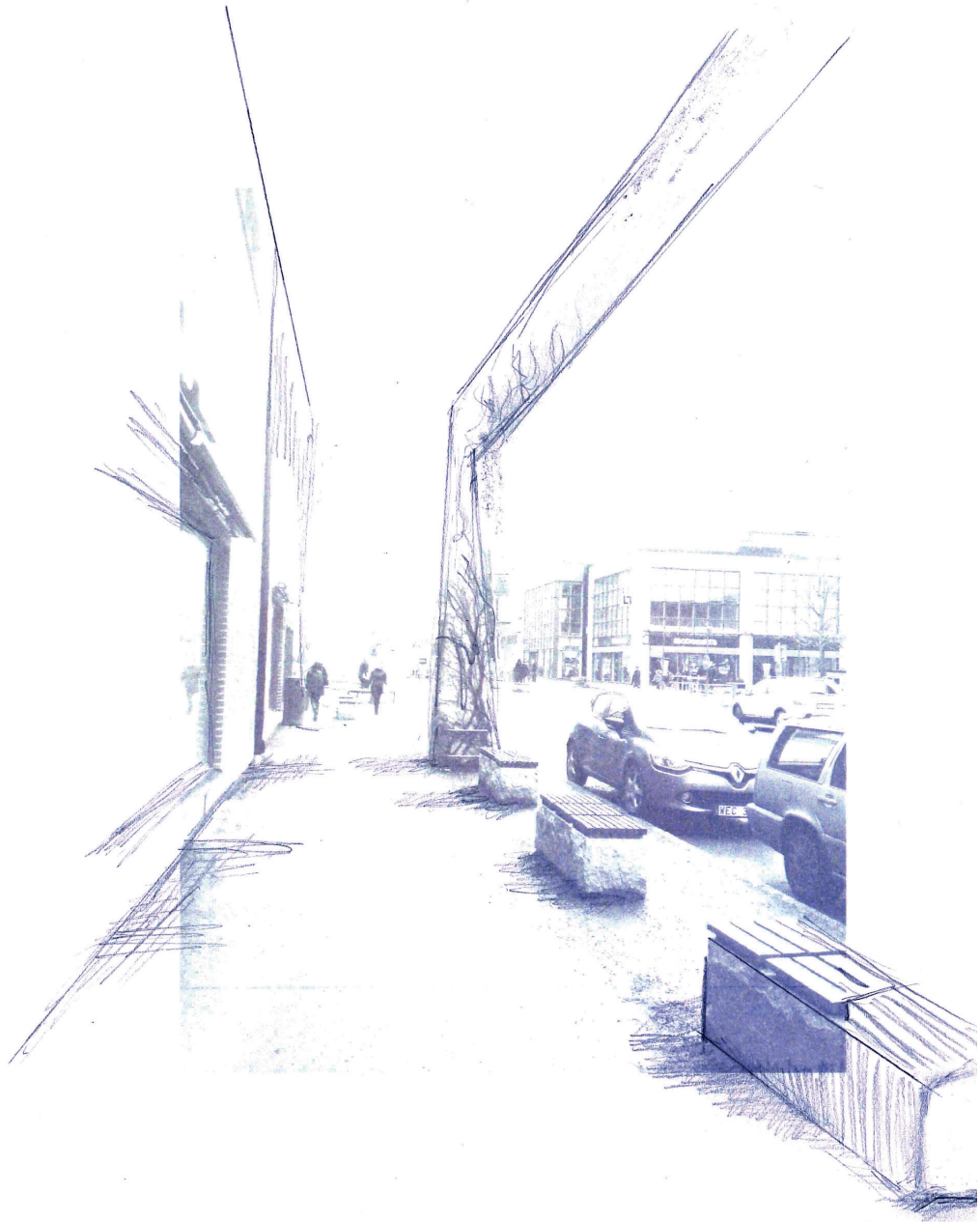
Entréer

Framför två av huvudentréerna till Sickla Galleria är rektangulära granitblock placerade. Dessa är placerade där för att motverka *Smash-and-grab*-brott. Att de delvis står framför entrén och att de står med bara ca 1,5 meters avstånd från själva entrén gör att köpcentrumets entré upplevs sekundär och utemiljön eller torget accentuerad. När besökare satt vid platsbildningen kring entrén kändes det som ett torg snarare än entré till ett köpcentrum. Bebyggelsen låga höjd bidrog förmodligen till detta.

Kvartersstruktur

Trots att många av storbutikerna har gallerigångar parallella med gatorna, gör spridningen av olika målpunkter att gatorna i kvarteret blir använda. Medvetet har dragplåstren Urban Deli och en saluhall placerats i respektive hörn för att få ett ständigt flöde genom området vilket inte bara blir värdefullt ur ett handelsperspektiv men också för att skapa stadsliv.

Gaturummet

Utmed gallerians fasad har vissa butiker fönster ut mot gatan men butikernas entréer är vända inåt. En del av en gammal travers, en rest från industritiden, följer gallerians fasad. Traversen är inklädd i klätterväxter och nedanför den löper en rad av granitblock. Elementen skapar tillsammans ett gaturum som känns omhändertaget. Asfalt och smågatsten används som markmaterial för att återknyta till industrikaraktären. Även tegelbyggnaderna, betongdetaljer och de grova granitblocken erinrar om platsens industriminne.

SLUTSATSER

Immaterial och flux

Minnet av platsens historia finns närvarande genom den bevarade industribebyggelsen och genom referenser i materialanvändandet i utemiljön. Ny bebyggelse har låtit spegla samtiden samtidigt som arkitekterna förhållit sig till den äldre miljön. En balans mellan att museifiera och göra nytt. Den förändringsbarhet som präglade området sen det uppfördes är något som Atrium Ljungberg låtit bli ett koncept för handelsområdet genom att fortsatt låta området utvecklas etappvis.

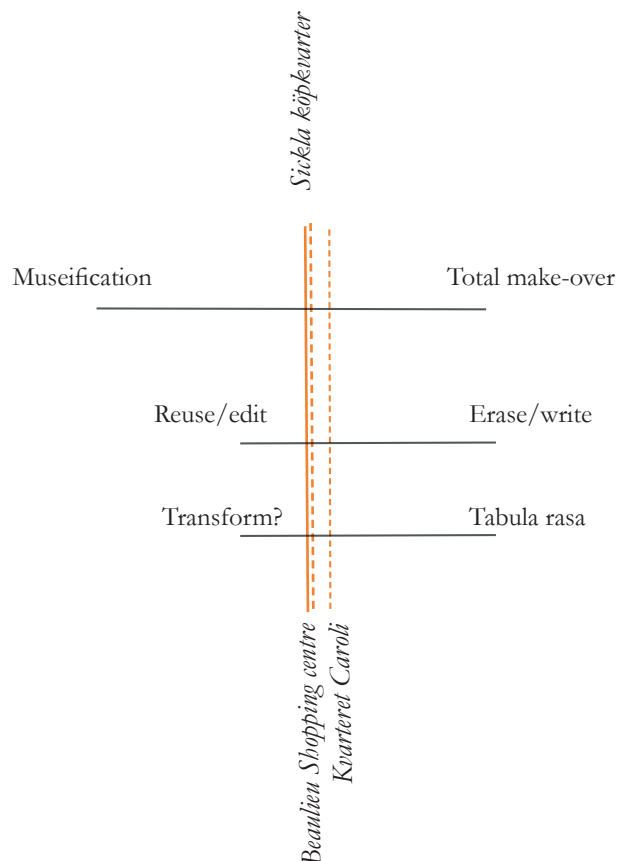
Fysiska aspekter

I Sickla gör uppbyggnaden i kvarter och en omsorgsfull gestaltning av gaturummen att gatorna som omger kvarteren blir befolkade. Även om butikerna riktar sig inåt gallerians gata gör parkeringarna och de andra byggnaderna placering, att gatorna inte blir tomma på människor. Att trottoarerna utmed köpcentrumets fasad, blivit omhändertagna genom den inramning som traversen ger och de sittmöbler som finns utmed trottoarerna, gör att dessa inte upplevs som baksidor, trots att galleriagatan är orienterad inåt.

Köpcentrumets entréplatser har en hög detaljrikedom. Placeringen av olika element såsom granitblock gör att utemiljön lyfter och själva köpcentrumet känns underordnat.

I tabellen

Sickla köpkvarter är olikt de två andra exemplen som analyseras utifrån samma metod. Här har vackra industrilokaler fått en ny användning och utemiljön har följt samma tema i material och stil. I de två övriga exemplen har storskaliga och mindre attraktiva byggnader bevarats men passats in i stadslandskapet. I tabellen placeras Sickla köpkvarter på samma plats som Beaulieu shopping centre med motiveringen att både arbetsprocess och gestaltungsgrepp, i allra högsta grad har varit platsspecifika.

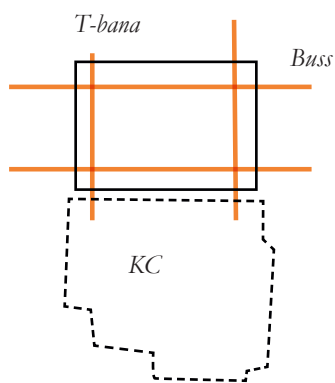
SLUTSATSER MED RELEVANS FÖR VÅRBY

Undersökningarna av de sju platserna visar på olika sätt upp exempel på hur utemiljöer intill köpcentrum kan behandlas och hur dessa används. Här sammanfattas undersökningarna i fyra olika teman som kan härledas till den problematik som finns i Vårby gård centrum. Temana är:

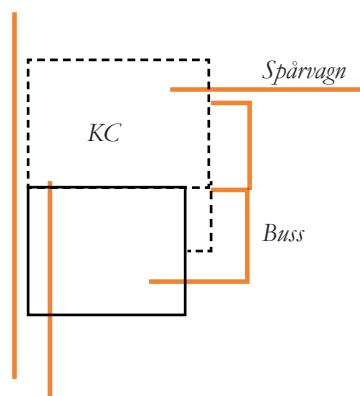
- Position/orienterbarhet
- Hantering av skala/platsförankring
- Integrering mot den nära omgivningen/baksidor
- Övergångszoner offentlig-privat/gestaltning för flera användningsområden
- Inomhusmiljöers betydelse och användning

Position/orienterbarhet

I Täby och Skärholmen blir det tydligt att placeringen av köpcentrums entréer, placering av kollektivtrafikförbindelser, målpunkter och hur viktiga stråk ansluter mot torget, ger förutsättning för i vilken mån torget upplevs som centrumets mittpunkt och har förutsättning för att bli befolkat.

Skärholmen centrum

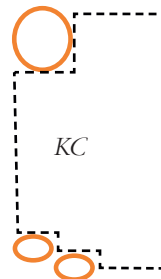

Täby centrum

Hantering av skala/platsförankring

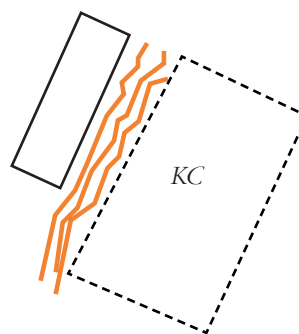
Kvarteret Caroli

Byggnadens struktur utnyttjas för att skapa nya mötesplatser, ett sätt att förankra köpcentrumet i den omgivande stadsmiljön.

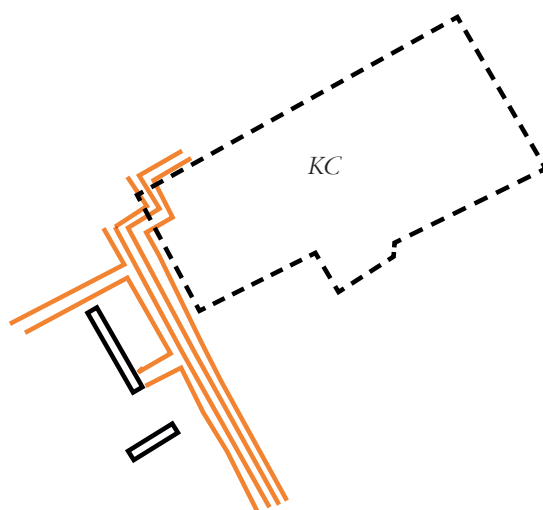
Mitt Möllan

Att bryta upp gatan i stora enkla svängda former blir ett sätt att bryta ner skalan i den storskaliga bebyggelsen.

Beaulieu shopping centre

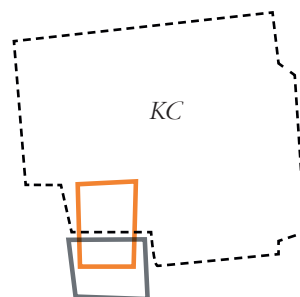
Varken köpcentrumets struktur eller bebyggelsen runtom förändras nämnvärt. Istället gör gestaltningen av gatan att omgivningarna kan länkas samman. Entrén som blir en breddning av gaturummet, ett indrag i köpcentrumets fasad, förenar de båda gatorna. De stora grepp som tagits i omvandlingen av landskapet och gaturummet kring köpcentrumet, blev nödvändigt för att kunna möta upp bebyggelsens stora skala.

Integrering mot den nära omgivningen/ baksidor

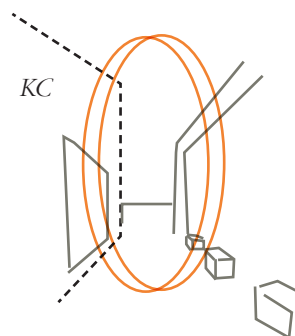
Skärholmen

På det södra torget i Skärholmen minskas köpcentrumets baksideseffekt genom funktioner ute samverkar med funktioner inne. I detta fall genom köpcentrumets *foodcourt* som genom uteserveringen öppnar upp mot torget.

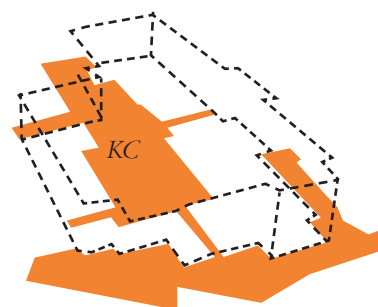
Sickla köp kvarter

Trots att köpcentrumets butiksentréer är vända in mot galleriagången har ett omhändertaget gaturum kunnat skapas. Byggnadens fasad tillsammans med en travers från industritiden och grovt uthuggna granitblock, är de element som bygger upp gaturummet.

Kvarteret Caroli

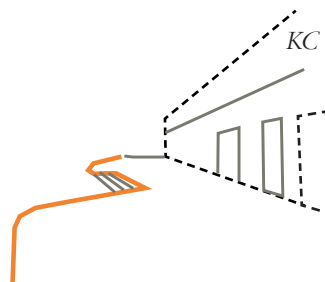
I Caroli har köpcentrumet öppnats upp mot staden genom användningen av samma markmaterial ute och inne.

Övergångszoner offentlig- privat / gestaltning för flera användningsområden

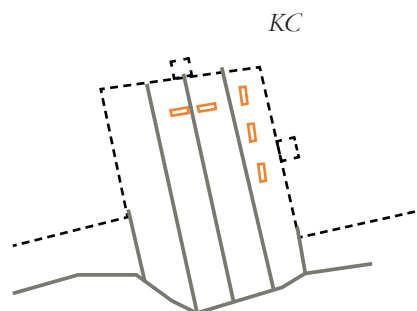
Mitt Möllan

När köpcentrumet stänger har restauranger öppet vilket ger gatan liv även när köpcentrumet är stängt. Gränsszonen mellan offentlig och privat på Mitt möllan och även i Skärholmen är den plats där flest står, sitter, äter etc. Att ge denna zon extra omsorg i gestaltningen, blir därför central.

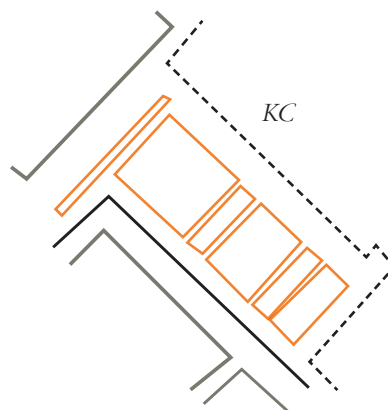
Sickla köp kvarter

Olika utformning av entréplatser intill köpcentrum, kan tona ner eller betona köpcentrumets betydelse på platsen. I Sickla gör de granitblock som står framför entréerna till köpcentrumet att utemiljön känns accentuerad och köpcentrumet sekundär.

Täby centrum

Nya Täby torg har genom sin öppna sammanhängande yta, sina zonindelningar och avgränsningar mot köpcentrumet potential att tas i anspråk för olika och många användningar.

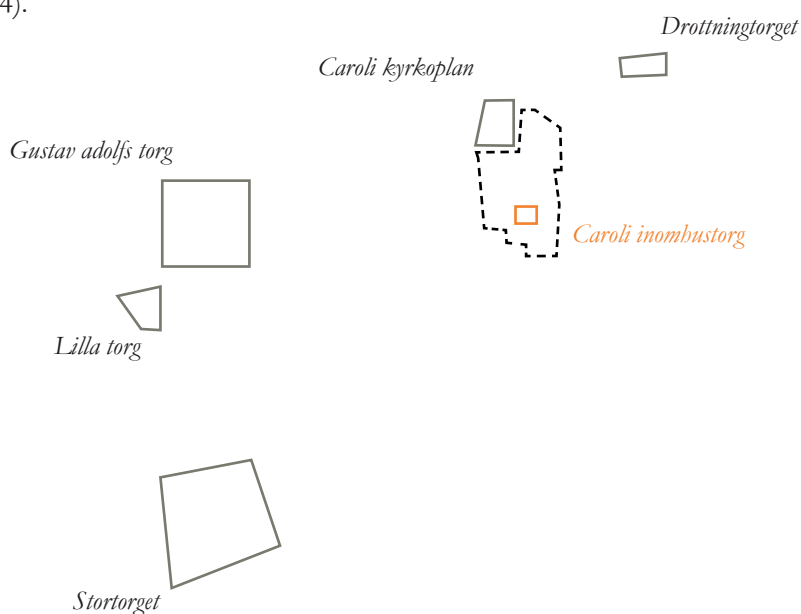

Inomhusmiljöers betydelse och användning

Kvartret Caroli och Uppsala innerstad

I centrala Uppsala används inomhusgången lika mycket som genväg/värmeväg som för att handla eller fika. I kvarteret Caroli passerar en tisdag i december ca 500 personer Carolis inomhustorg, 44 personer använder bänkarna, 19 stannar och pratar och åtta hämtar gratistidning. Även om det kan behöva sättas i relation till något annat, går det att konstatera att de offentliga inomhusmiljöerna är platser där folk vistas. När köpcentrumen etableras kan därför deras förväntade roll i kvarteret behöva analyseras i förhållande till utomhustorg och offentliga rum. Vad händer med torgen runtomkring när inomhustorget är välbesökt? Vad kan utetorgen erbjuda som inte inetorgen kan och vice versa? En samverkan kring vilken roll innemiljöns ska ha i förhållande till utemiljön, kan vara aktuellt att etablera för att motverka att de två konkurrerar om stadens invånare.

I området kring Caroli finns tre större torg: Drottningtorget, Lilla torg, Stortorget och Gustav Adolfs torg. Det finns mindre torgrum i Caroli city och i utemiljöerna kring köpcentrumet- vid Caroli kyrkoplan och vid Rundelsgatan. Idag har Malmö stad inget att säga till om vad gäller regler och funktion hos inomhustorget eftersom det inte är placerat på allmän platsmark (Sjölin, 2014).

SKISSA

fyra torg
ett centum
inne och ute
offentligt
privat
nivåer
landmärke
fyrkantigt
rundat
volym

För att göra den mer generella kunskapen som jag tillgodogjort mig genom litteraturstudier och genom undersökningarna mer specifik gör jag i detta steg ett försök att tillämpa kunskapen i Vårby gård centrum genom ett gestaltungs-förslag. Vårby gård centrum är ett mindre köpcentrum som kommunen planerar ersätta med något modernare men i likartad storlek som idag (Huddinge kommun, 2013). För att på ett tydligt sätt beskriva vilken kontext Vårby gård är placerat i och vad Vårby gård påverkar och påverkas av, används Burns och Kahns (2005) begrepp *area of control*, *area of influence* och *area of effect*.

Area of control eller *område som gestaltningen omfattar*: definieras av den faktiska områdesgräns för vilket centrumområdet ingår i enligt detaljplan 6920 *Förslag till stadsplan för Västra Vårby gård* (Huddinge kommun, 1971). Det norra torget är beskrivet som parkmark

i detaljplanen. Detta område omfattas delvis också av gestaltningen.

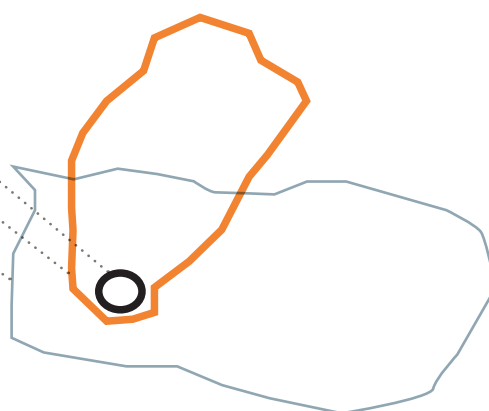
Area of influence eller *influensområde*: De system och de krafter, utanför *area of control*, som påverkar och styr platsen. Vårby gård centrum påverkas av Skärholmen centrum och Kungens kurvas nära läge. Det påverkas också av tunnelbanans läge som gör att besökare lätt kan komma till Vårby och boende enkelt kan åka därifrån.

Area of effect eller *område som påverkas*: Det område som kommer att påverkas av designen. I Vårby gårds fall kommer de boende och de verksamheter som finns i området främst påverkas av förändringarna i centrum.

Område som gestaltningen omfattar

Influensområde

Område som påverkas

Principskiss baserad på bild i Diedrich (2012:5)

Area of influence

Skärholmen centrum

Area of effect

Vårby gård

Bostadsområde Bäckgårdsvägen

Tunnelbanestation

Bostadsområde Vårby Allé

Skola

Area of control

Vårby gårds centrum

Heron city

Kungens kurva

VÅRBY GÅRD

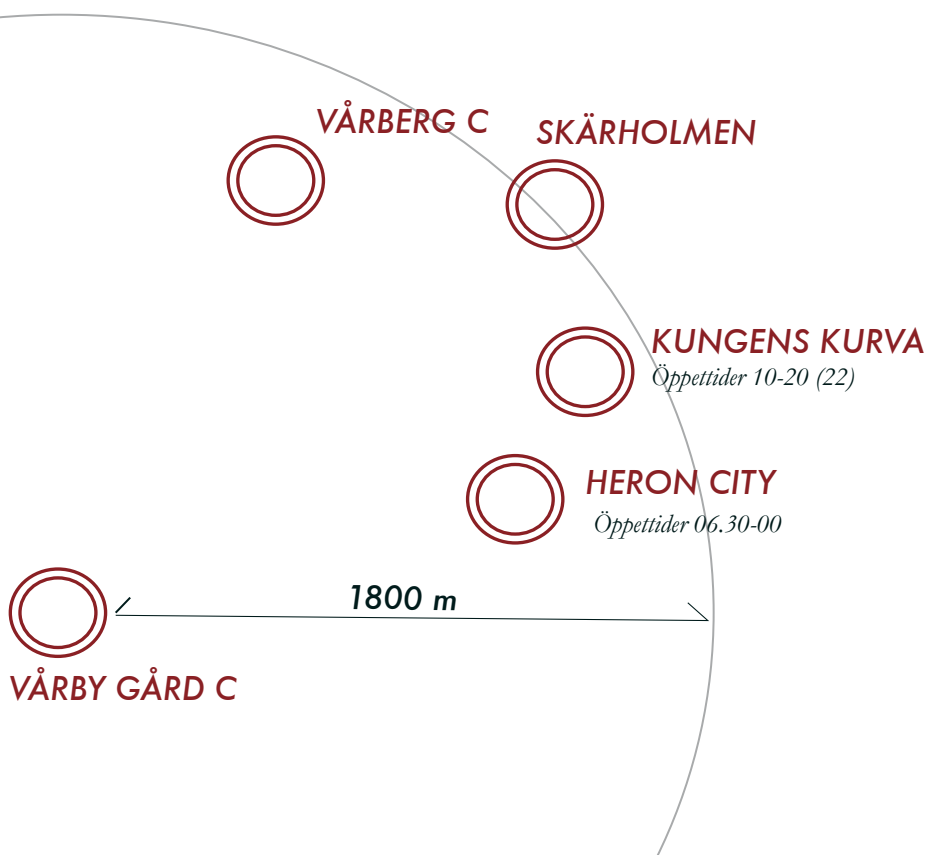
Vårby gård ligger i Huddinge kommun i södra Stockholm och hör till kommundelen Vårby. Kommundelen har 10305 invånare (Huddinge, 2012). Vårby gård ligger något separerad från övriga delen av kommunen genom att området avgränsas av E4an och Gömmarens naturreservat. I sydväst gränsar området till Mälaren, Albysjön och Botkyrka kommun. Geografiskt och kommunikationsmässigt har Vårby en stark koppling till Stockholmsstadsdelarna Skärholmen och Vårberg där de tre områdena bildar en sammanhängande bebyggelseklav som kopplas samman genom tunnelbanan.

Vårby var fram till slutet av 50-talet ett landsbygdssamhälle bestående av betesmarker och ladugårdar (Vryselas, 2000). I början av 60-talet gick landsbygdssamhället Vårby till att bli Stockholmsförorten Vårby gård. Mycket av den äldre bebyggelsen revs och ungefär 90 % av bebyggelsen som finns i Vårby är uppförd mellan 1971 och 1974 (Magnusson, 2004:27). Tunnelbanan öppnades 1972 har stor betydelse som kommunikationsmedel för området (Huge, okänt). Bebyggelsen i området utgörs till

största del av flerfamiljshus där de boende till största del bor i hyresrätt som ägs och förvaltas av ett antal olika ägare (Magnusson, 2004, Johansson, 2014).

Inom en 1800 meters radie från Vårby gård går det att nå handelsområdet Kungens kurva där bland annat världens största Ikea och upplevelsecentrumet Heron city ligger. Skärholmens centrum innehållande köpcentrumet SKHLM som renoverades 2010 samt det mindre inomhuscentrumet Vårberg som sen ett par år tillbaka tagit över Skärholmens loppmarknad som nu är inhyst i centrumets källarvåning går också att nå inom denna 1800 meters radie.

Bebyggelsen består av lamellhus i 6-7 våningar och loftgångshus i 2-3 våningar. Bebyggelsen har en tydlig geometri där den är placerad i parallella rader. Gång- och cykeltrafik är separerad från biltrafik genom planskiljda korsningar. Biltrafik leds in i området via återvändsgränder och parkeringar är förlagda i underjordiska garage (Huge, okänt).

VÅRBY GÅRD CENTRUM

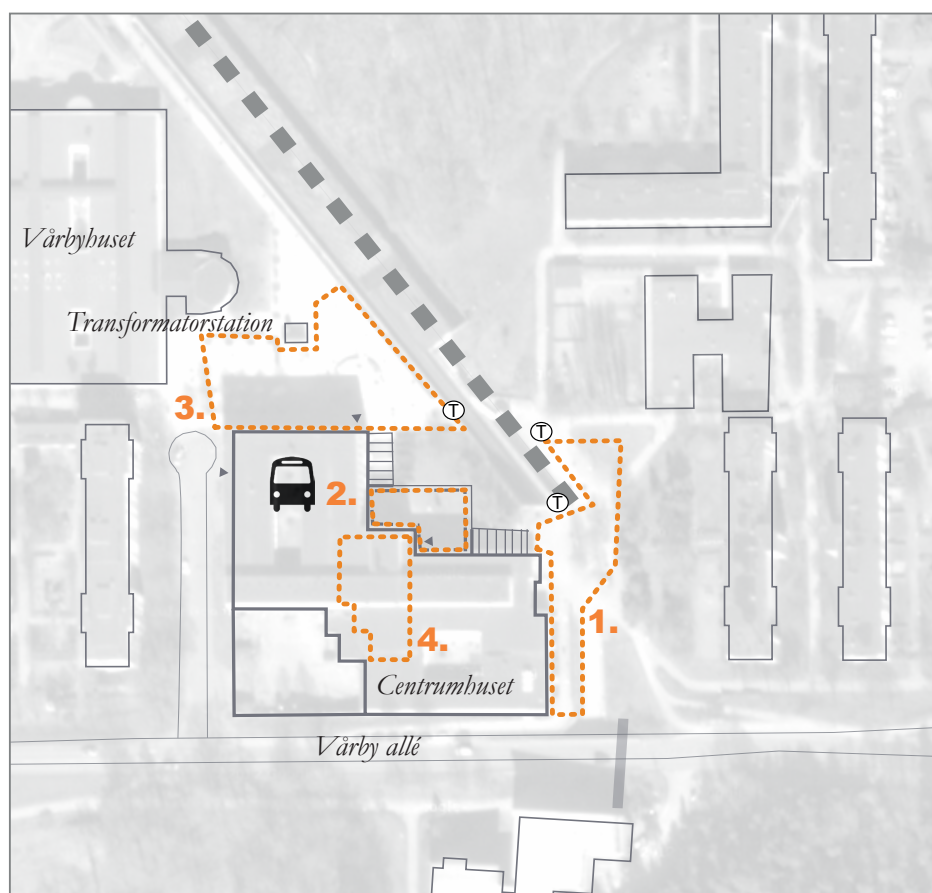
Vårby gård centrum invigdes 1972 och ligger i nära anslutning till tunnelbanan. Balder har ägt och förvaltat centrumfastigheten sedan 2008, innan dess har flera olika fastighetsbolag stått som ägare (Oredsson, 2014). Centrumanläggningen är uppförd i tre plan. Till respektive nivå finns ett torg som är mer eller mindre integrerat med centrumanläggningen och dess entréer. I köpcentrumet, på mellannivån, finns även ett inomhustorg. Avsaknaden av en tydlig hierarki bland centrumens torg gör att centrumet upplevs splittrat. Centrumanläggningen är relativt storskalig och fyrkantig. Den syns tydligt från tunnelbanan och skulle kunna betraktas som ett landmärke för Vårby gård. Centrumet har öppet mellan 08.00-21.00. En upprustning av centrum genomfördes i samband med ägarbytet vilket enligt analysföretaget Miklo (Palma, 2013) som genomfört enkäter och intervjuer med bonde, var väldigt uppskattat. Tidigare var centrum förfallet och oroligt och en plats som gärna undveks (ibid).

Enligt Oredsson (2014) finns det lite att göra i området kvällstid. Det är ett problem för främst unga vuxna i åldrarna 20-30.

Vårby gård centrum 1980 (Bild 33)

CENTRUMETS TORG OCH MÅLPUNKTER

Befintliga förhållanden Värby gård centrum (Bild 34)

1. Det övre torget

Torget används främst av människor i rörelse. Boendes söder och öster om centrum rör sig över torget för att nå centrumanläggningens och tunnelbanans entré. På torget finns tre träd som står i varsin rektangulär något upphöjd plantering. Förbi den södra delen av det övre torget rör sig cyklisterna (Huddinge kommuns cykelplan, 2009). Genomförda solstudier visar att torget delvis är skuggat av centrumbyggnaden på eftermiddagen. På sommaren hålls ibland marknad här och under jul placeras en julgran på torget (Johansson, 2014).

2. Mellantorget

Platsen nås via trappor från de nedre och övre torgen. Torget ligger på samma nivå som inomhusorget. Det är öppet och har en kvadratisk form. Fasaden är sluten mot torget vilket gör att torget integrerar dåligt med de funktioner som finns inomhus. På torgets mitt finns en plantering med gräs och ett mindre träd samt två bänkar. Utmed trappornas båda sidor står målade planteringsboxar. Enligt Oredsson (2014) är torget sällan använt, dåligt belyst och otryggt att röra sig förbi kvällstid. Att döma av rörelseobservationen så används trappan relativt sällan som passage. Enligt genomförda solstudier är ytan i direkt anslutning till centrumbyggnaden, skuggig nästan hela dagen. Längre österut, där bänkarna är placerade, är läget soligare.

3. Det nedre torget

Torget blir befolkad genom den rörelse av gående som tar sig till och från tunnelbanan. En viss rörelse finns även mellan centrumanläggningen och Vårbyhuset, den byggnad där skolan och biblioteket är placerade i. Centralt på torget finns en transformatorstation vilket enligt Oredsson gör torget uppsplittrat. I närhet till centrumanläggningens entré finns en cirkel markerad genom granitblock. I cirkeln finns bänkar och träd. Platsen präglas mycket av den höga betongmur som går utmed torgets nordöstra sida. Centrumbyggnaden skuggar södra delen av torget under stora delar av dagen. Tre restauranger, Vårbyhuset och centrumanläggningens entré är vända ut mot torget.

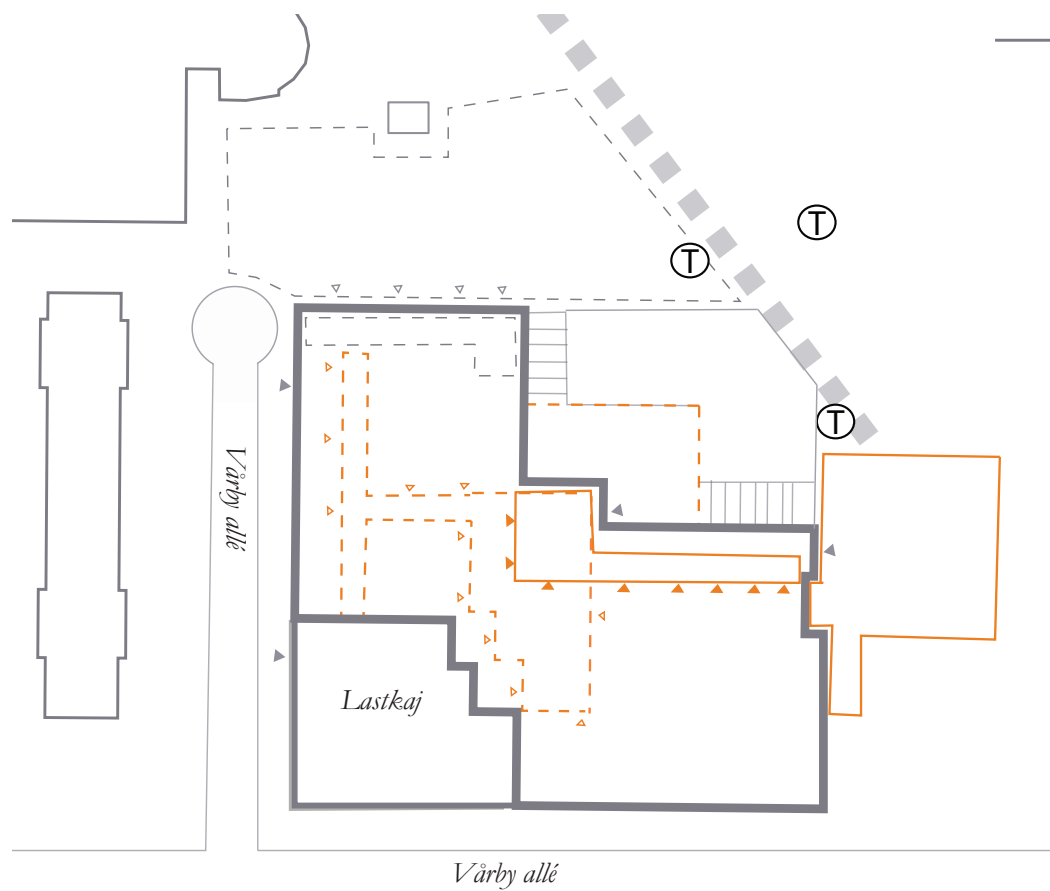
4. Innetorget

Torget ligger på samma nivå som mellantorget och har en del utblickar mot detta via centrumanläggningens fönster. Ett hissparti som förenar mellanplanet och det övre planet ligger i anslutning till innetorget.

FUNKTIONER OCH INNEHÅLL

Vid invigningen 1972, fanns en Ica-butik, en lek-och presentbutik, en blomsteraffär, en tobaksaffär, en sparbank, post, frisör, gatukök, Vårby krog och en zoo-grossist (Lundqvist et al, 1979). Idag finns varken bank eller post kvar. Idag har centrumledningen en vision om att skapa ett fungerande centrum som består både av kommersiell och icke-kommersiell verksamhet (Oredsson, 2014).

Infart parkeringshus

Vy mot Vårby allé och centrumets lastkaj

Restaurang Playoff och restaurang Lincoln

Kolgrill

Entré centrumbuset

Inombustorget

Inombustorget omges av Värby spel och tobak, en Video och spelaffär, Fitness 24-7, ICA Supermarket, Bankomat, Tinas livs, en pub, en frisör och en dansstudio. Ett apotek ska snart öppnas på inombustorget. I anslutning till torget finns en korridor där en afrosalong och en presentaffär har sina lokaler. Berättarministeriet (pennsvärdet) är inte ännu etablerat, men centrumledningen arbetar med att försöka få dit verksamheten.

Centrumets övre korridor

Café Värby/Entré korridor

Den övre korridoren

I anslutning till centrumets övre torg finns i centrumanläggningen en korridor med olika typer av service, bl.a. mötesplatsen för entreprenörer Arena 143, Logopedbyrån, ABF, BVC, tandläkare och familjecentral.

IDENTIFIERADE UTVECKLINGSOMRÅDEN

Position och orienterbarhet

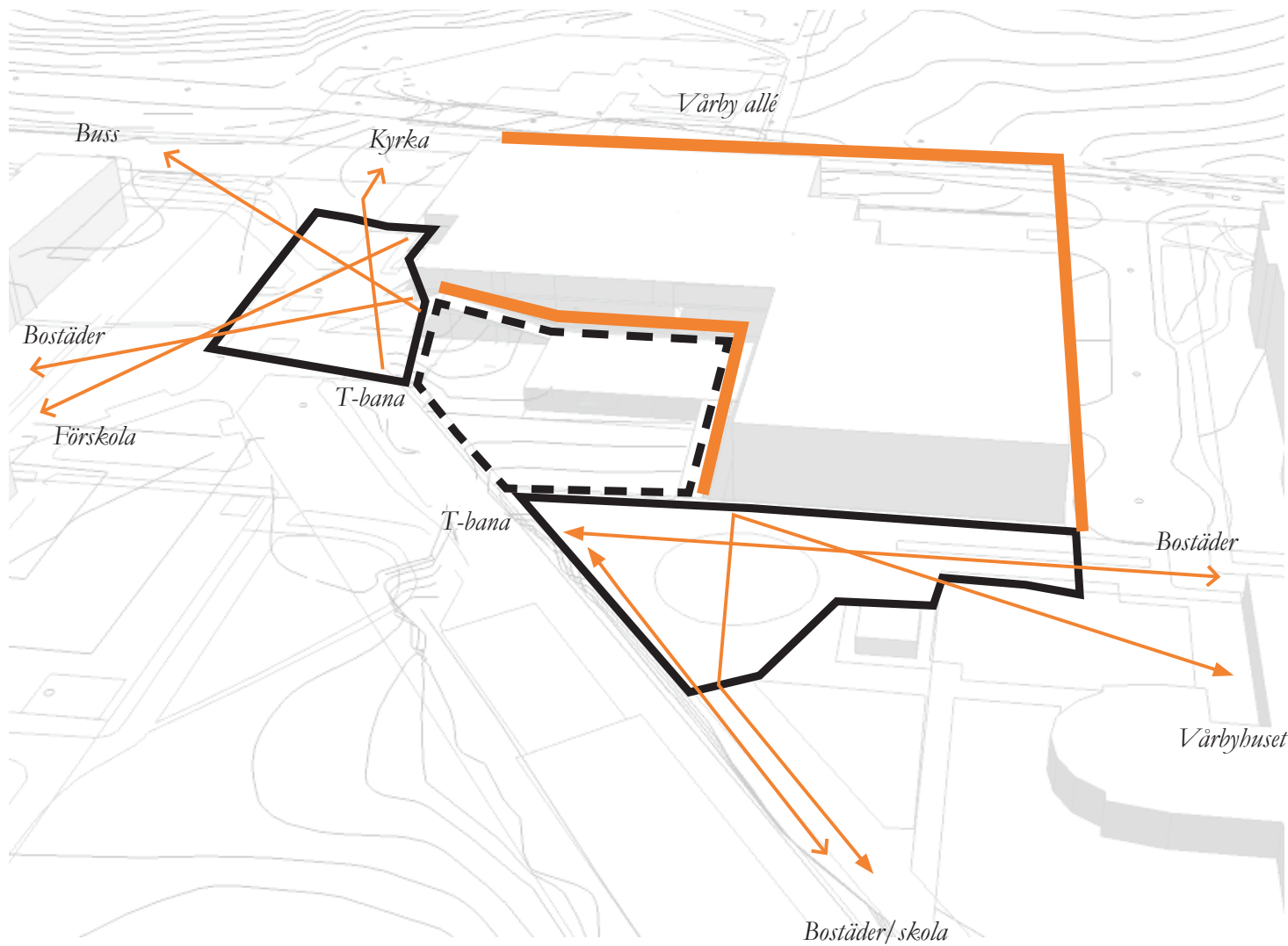
De fyra torgen används olika mycket och på olika sätt. Förbi det övre och nedre torget rör sig människor på väg till centrumanläggningen, buss och till tunnelbanan. Mellantorget binder samman de båda torgen men används sällan och upplevs öde. Centrumet upplevs splittrat.

Övergångszoner mellan offentlig och privat

Likt många andra av de studerade platserna används inomhustorget frekvent av Vårbyborna. Här sitter besökarna på bänkar, handlar och träffas. Kopplingen mellan innertorget och centrumets övriga torg är dock svag, både visuellt och funktionsmässigt.

Integrering mot den nära omgivningen kring köpcentrumet

Både sträckan utmed Vårby Allé, återvändsgränden in på Vårby allé och Mellantorget upplevs som baksidor där fasaderna är slutna mot gatan eller torget. Detta gör att flera delar av centrumet upplevs som otrygga eller tråkiga att röra sig förbi.

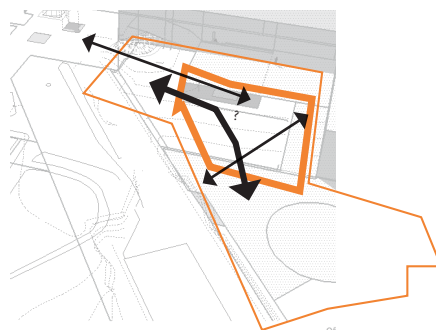

CENTRUM BINDS SAMMAN

Köpcentrumet behålls i sin nuvarande form. För att förtydliga och binda samman centrum görs istället förändringar i landskap och fasad. En soltrappa som också kan bli en skådeplats placeras framför den öppna torgytan som ligger i direkt närhet till centrumanläggningen. Platsen blir en förlängning av inomhustorget där matmarknader från centrumets livsmedelsbutiker, dansföreställningar arrangerade genom dansstudion, debatter, sagostunder som hålls av Berättarministeriet kan få ta plats. Genom förbättrade kopplingar med centrumets övriga delar, både visuella och rörelsemässiga, blir platsen nu mer naturlig att ta i anspråk för verksamheter som inte är präglade av köpcentrumet. Platsen blir trygg att röra sig förbi även när centrumet är stängt genom ljussättning i trappor och utmed fasader. Med hjälp av ramper och flera olika trappor ges valmöjligheter i sättet att röra sig till och från platsen, även med cykel och barnvagn.

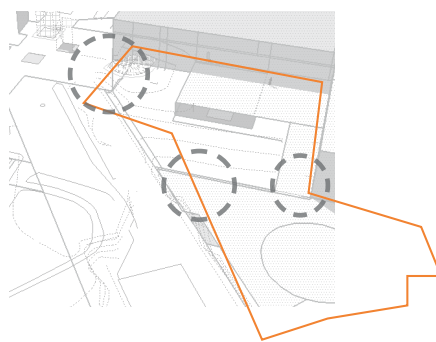
Ökad orienterbarhet och förändrade rörelsemönster

Genom att Mellantorget får en tydligare gestaltning som orienterar sig mot centrumets entréer och olika torg, kan centrumets som helhet bindas samman och få en tydligare identitet.

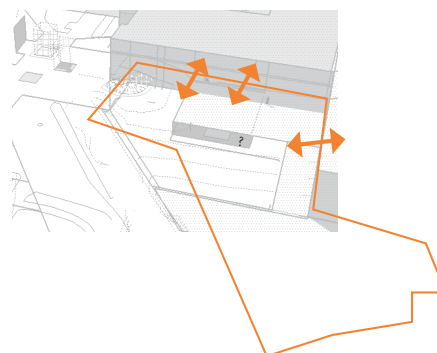
Förtydligande av entréer

Entréerna, både vid det övre och nedre torget förtydligas för att skapa en tydlig känsla av var centrumet börjar och slutar. De nya entréerna orienterar sig mot centrumens olika torg och fungerar på så sätt sammanbindande. Centrumanläggningens båda entréer blir mer inbjudande genom att öppningar görs utmed båda sidor av köpcentrumets fasader. Från den övre entrén går det att se ner till den nedre- en visuell kontakt som blir viktig för att skapa ett sammanhållet centrum.

Ute och inne binds samman

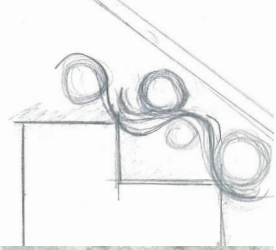
Ett flöde skapas mellan ute och inne genom en öppningsbar glasfasad utmed delar av fasaden. Detta underlättar för verksamheter inne att ta plats utomhus och likaså för besökare att lätt kunna ta sig in. Ett träribbverk placeras utmed fasaden för att ge den liv. Utemiljön, blir genom den öppna glasfasaden, även en skådeplats inifrån.

Vy västerifrån över det nya mellantorget

OM MATERIAL OCH FORM

Formspråk

Det runda och enkla formspråket som används blir ett sätt att bryta upp centrumbyggnadens kraftighet och fyrkantighet. Det runda blir även ett sätt att återkoppla till den cirkelform som använts i gestaltningen av det nedre torget. Byggnadens med sin nya fasad tillsammans med det nya torget blir ett landmärke för Vårby gård som syns tydligt från t-banan.

Golv

Platsgjuten ljus betong används som golv. Vid soltrappan används trä. Träytan går ner en bit på torget och blir en plats där bord och stolar kan placeras. De övre och nedre cirklarna förses med grus respektive gatsten, detta för att ytterligare låta accentuera entréerna. Den mittre cirkeln förses med en mörkare betong. Här finns även en markfontän som går på i intervaller.

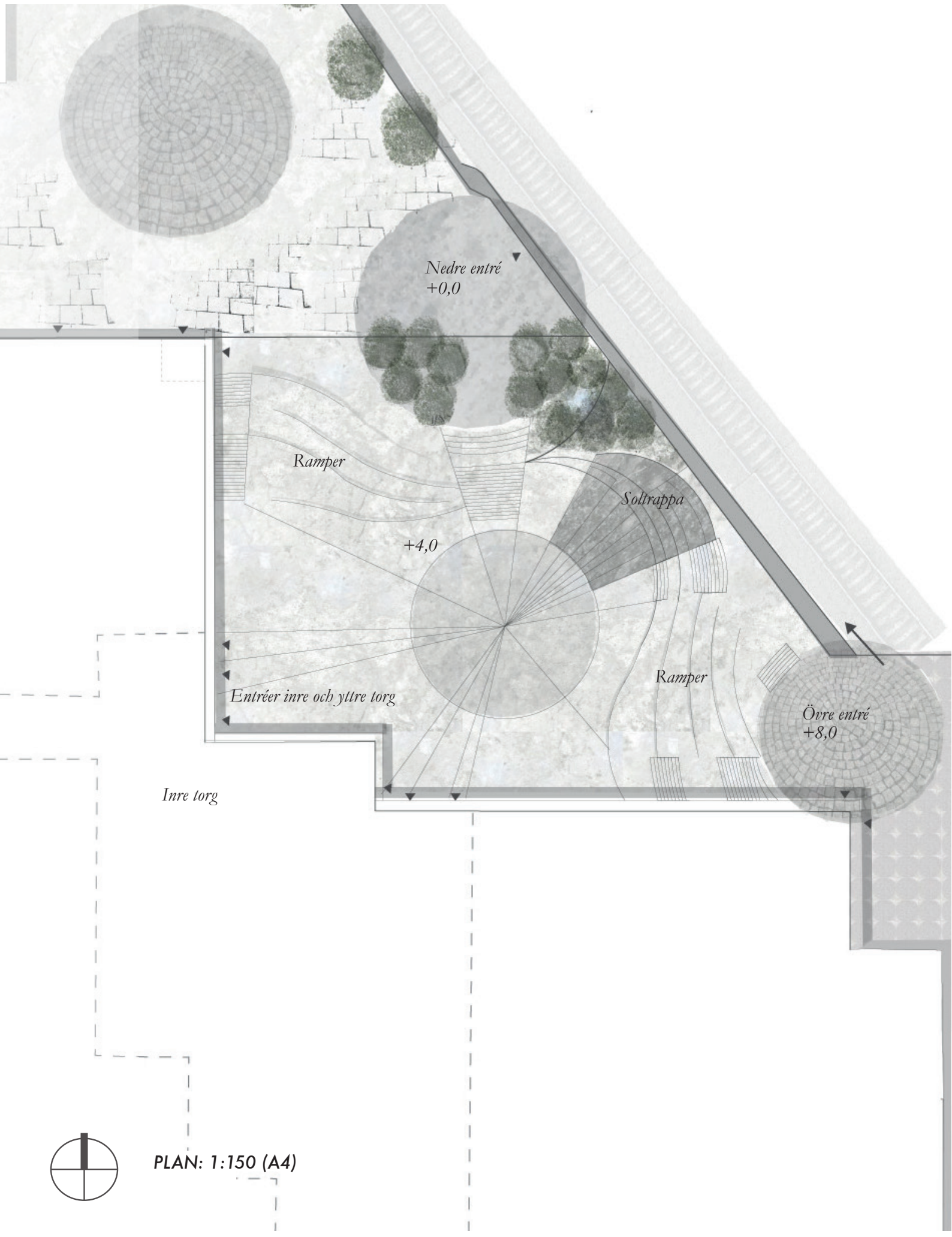
Volym

Vid den nedre entrén har en grupp björkar placerats. Den volym som björkarna skapar blir ett sätt att möta upp byggnadens storskalighet.

Vertikala ytor

Byggnadens fasad förses med ett ribbverk av trä som är placerade ca 50 cm ut från byggnadens fasad. Detta gör att fasaden levandegörs och en övergångszon mellan offentlig och privat kan skapas. Rampernas vertikala ytor får en räfflad betongyta som rimmar på fasaden. På kvällen ljussätts fasaden och ramperna för att bidra till att göra stråket tryggt att passera även kvällstid.

Nedre entré
+0,0

Ramper

+4,0

Soltrappa

Ramper

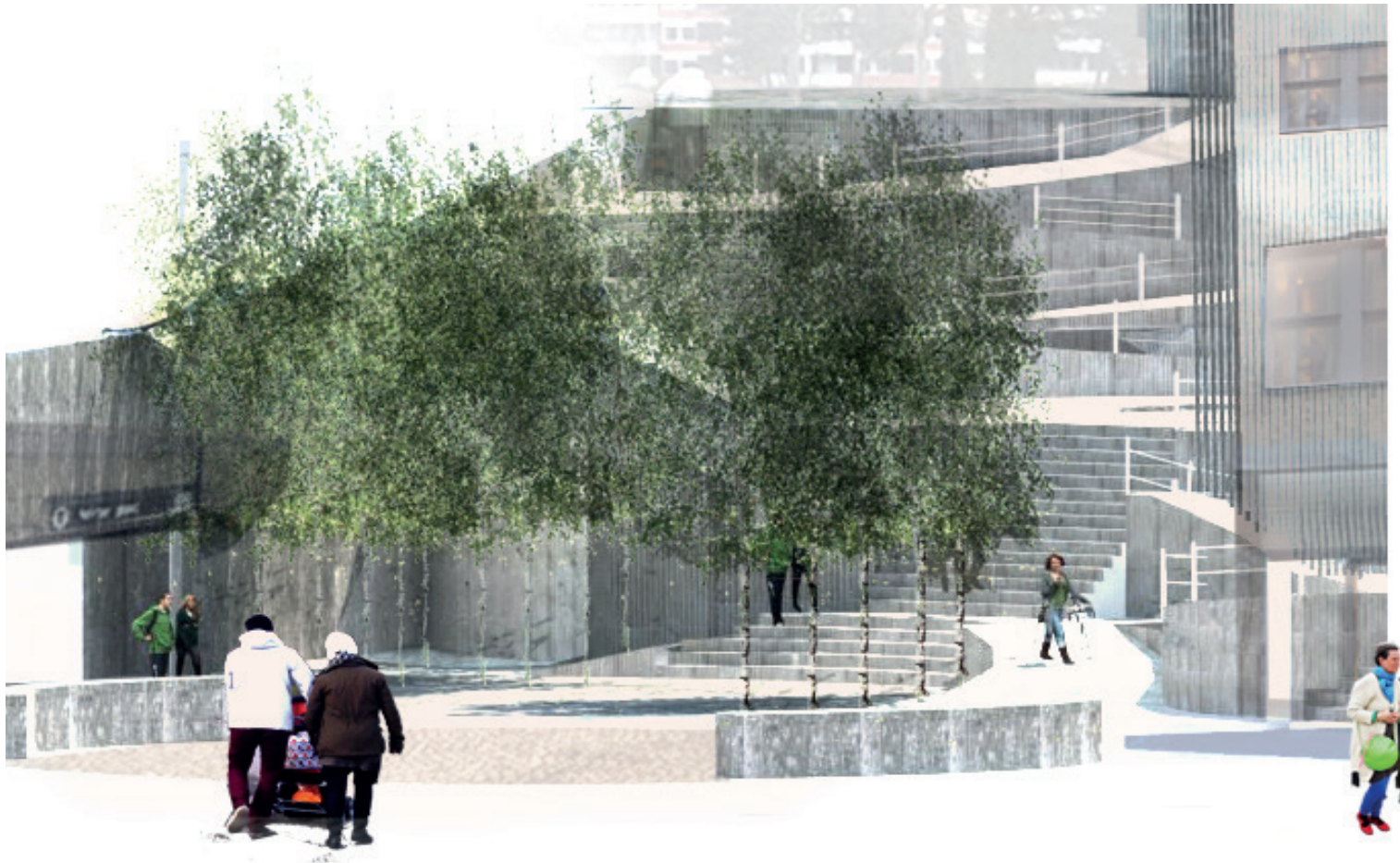
Entréer inre och yttre torg

Övre entré
+8,0

Inre torg

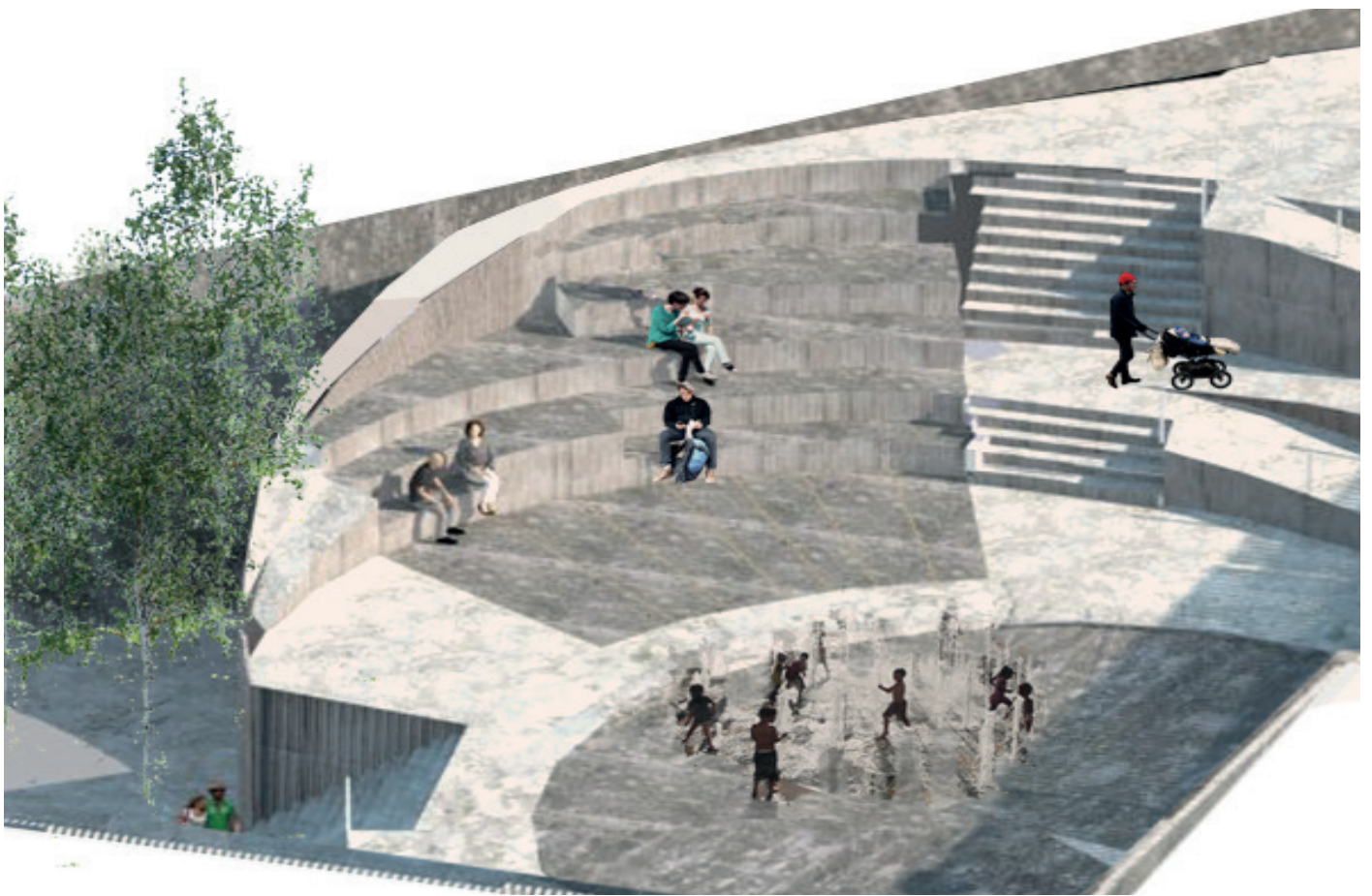

PLAN: 1:150 (A4)

Vy från det nedre torget

Den nedre entréplatsen med köpcentrumets entré till höger och tunnelbanans till vänster.

Vy mot solrappan och det nya torget

DISKUSSION

idésamling

om generaliseringar

inombusmiljöns betydelse

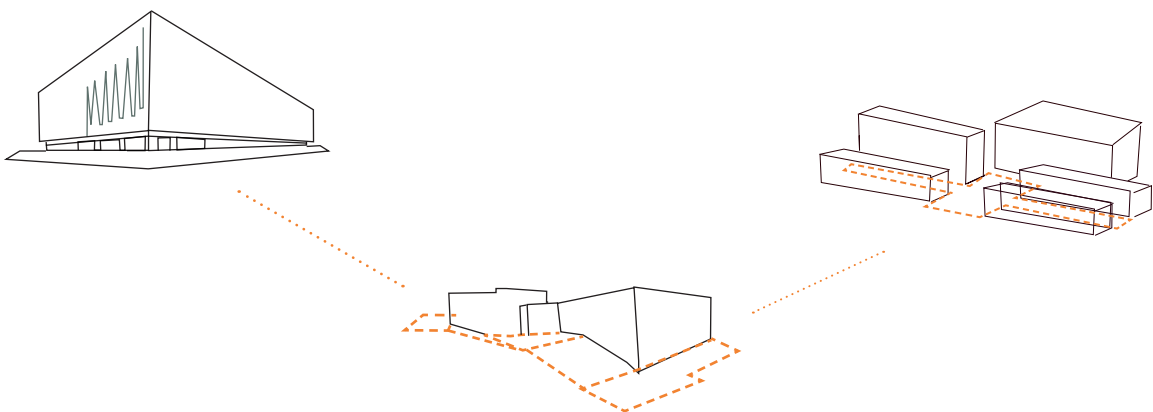
om kontinuitet och förändring

landskapsarkitekturens möjligheter

I arbetet hade jag tidigt en vilja och ambition om att undersöka hur ett och samma fenomen kan studeras genom olika metoder. Detta gjorde jag genom att läsa, studera det byggda landskapet och genom att skissa. Jag hade även en idé om att låta förankra och teoretisera ett gestaltungsförslag i ett stadsbyggnadsperspektiv genom både litteratur och genom studier av det byggda landskapet. Ganska tidigt blev visualisering av mina upptäckter både i litteratur och i undersökningar, ett sätt att närma mig och förstå Vårby gård centrum. En av begränsningarna med metoden blev att den litteratur som gjorde sig svåröversatt till att på något sätt handla om landskapsarkitektur, blev svårare att ta vidare till nästa steg. I val av litteratur försökte jag till en början vara bred i min sökning men snart märkte jag att litteratur som rent konkret handlade om stadsbyggnad var lättare att översätta i bilder och fysisk form än forskning från exempelvis den sociologiska ämnestraditionen. Detta kan ha inneburit att jag, mer än vad jag tänkt, använt litteratur som stödde mitt eget synsätt, det jag redan visste sedan innan. Litteraturstudien

blev hursomhelst ett sätt för mig att hitta de övergripande problemområdena som jag sen kunde bygga mina analyser och val av analysmetoder på.

Jag avgränsade mig ganska tidigt mot att låta fokusera på köpcentrum placerade i stadsdelscentrum. Trots att många av Storstockholms centrum planerats med samma stadsbyggnadsprincip finns det otaliga faktorer som särskiljer olika centrum åt och som gör dem unika. Att generalisera bland centrumen blev nödvändigt för att avgränsa studien men under arbetets gång upptäckte jag att andra centrumtyper ibland berördes av samma problematik och att studien skulle kunna vara relevant även för dessa. I mindre ytterstadscentrum placerade utomhus som till exempel Fruängen, kan centrumanläggningen lika ofta ha tråkiga baksidor mot parkeringsytor. De mindre 60- och 70-tals centrum som diskuterats, till exempel Vårby gård centrum och Vårberg, berörs gestaltningmässigt av liknande problematik som större köpcentrum men funktionsmässigt kanske det kommer närmare de frågeställningar som berör

Gestaltningmässigt kan de små 60- och 70-tals köpcentrumen som Vårby gård relateras till samma problematik som i de större köpcentrumen som Täby. Funktionsmässigt, vad dessa centrum ska innehålla för att stå konkurrensen mot de större köpcentrumen kanske de mer kan relateras till mindre centrum, som t.ex. Fruängens centrum

mindre centrums möjligheter till att hålla sig livskraftiga. Små köpcentra har inte samma konkurrensmöjligheter som större och är ofta belägna i närhet till större handelsområden. Ofta måste dessa centrum hitta andra sätt att vara konkurrenskraftiga än att locka till sig större kedjor. Den klassificering som tidigt gjordes skulle alltså ha kunnat göras på ett annorlunda sätt om fokus inte hade legat på gestaltning av utemiljöer intill köpcentrum, som det gjorde i mitt fall.

En annan aspekt som hade varit intressant att gå djupare in i är centrumledningarnas affärsstrategier. Genom att mer utförligt sätta mig in i deras strategier för utformningen av köpcentrum och stämman av i vilken mån de lösningar i den byggda strukturen som jag presenterat, stödjer eller inte stödjer dessa, hade mina slutsatser kunnat fördjupas.

Undersökningarna av det byggda landskapet gav ett visst kunskapsunderlag både för att kunna analysera och för att ta fram idéer till gestaltungsförslaget i Vårby gård. Ett krav blev att slutsatserna till respektive analyserad plats på något sätt skulle kunna relateras och vara en hjälp att förstå Vårby gård. Genom att hålla mig till den regeln blev det lättare att avgränsa analyserna och inte låta de bli allt för omfattande.

Att använda olika analysmetoder för de olika undersökningar blev ett sätt för mig att testa olika metoders användbarhet för att analysera offentliga rum. Det gav också en uppfattning om vilka metoder eller teorier som med fördel kunde kombineras. Metoden som undersökte platspecificitet var användbar för att den kunde hjälpa till att lyfta många olika aspekter av vad det kan innebära att arbeta platspecificikt i förändringen av en plats, vilket alltid på ett eller annat sätt är närvarande i landskapsarkitektens arbete. Med hjälp av metoden kunde exempel på materialval, integrering av storskalig bebyggelse i stadsmiljön, kopplingar till platsens omgivning, olika aktörers och brukares roll, arbetsprocess och tidsaspekter ges, som alla är faktorer som relaterar till platspecificitet. Att stämman av mot Diedrich parametrar, inför omvandlingen av en plats, kan vara användbart för att ge uppslag till hur en plats kvalitéer och karaktär kan bevaras och

utvecklas. Analysmetoden säger däremot lite om hur platsen fungerar.

Observationsanalyserna var relevanta för att få information om hur platser verkligen används och hur olika byggda element påverkar platsen. Även om resultaten av studierna är ganska självklara, t.ex. att ett torg beläget mellan viktiga målpunkter blir befolkat, kan analyserna av människors rörelsemönster och aktivitet, ge god kunskap om platsen och genom det, väl underbyggda argument för hur platsen eventuellt borde förändras. Innan jag besökte de olika platserna hade jag ofta en bild av vad på platsen jag ville undersöka och med vilken observationsmetod. När jag väl besökte platserna fungerade de sällan som jag trott och det var ofta tidskrävande att sätta sig in i hur platsen verkligen användes, att komma på hur platsen kunde analyseras på ett trovärdigt sätt och att fundera ut vilka resultat som kan vara intressant att beskriva i relation till uppsatsens ämne. Om jag hade gjort om observationsanalyserna, hade jag först vid ett tillfälle besökt platserna förutsättningslöst för att förstå och lära mig om dem. Därefter hade jag gått hem och funderat på vad som kan vara intressant att studera och därefter organiserat hur och vid vilka tider observationen bäst genomförs. En fördel kan nog också vara att vara flera personer som observerar. I Uppsala till exempel studerade jag rörelsemönstret vid tre platser 10 minuter varje timme för att få en bild av hur folk rörde sig genom staden. Det blev ganska stressigt att hinna med att röra sig mellan de olika platserna och när många människor rörde sig förbi den observerade platsen samtidigt, var det svårt att hinna registrera samtliga.

Den metod som baserades på Kärholm's begrepp, position och möblering, var relevanta att diskutera i relation till resultaten av observationsanalyserna. Genom att titta på vilken funktion, olika byggda element hade, t.ex. upphöjningen utmed byggnadens fasad vid Mitt Möllan som blev en plats där flest stannade upp, kunde de beskrivna begreppen relateras till en verklig situation. Samma för den rörelseanalys som genomfördes i Skärholmen, där kunde det Kärholm beskriver om hur torgens position i staden är avgörande för hur platsen kommer

att användas, bekräftas.

Genom att låta platsernas förutsättningar avgöra vilken av de tre analysmetoderna som skulle användas istället för att använda samma, blev ett sätt att kunna lyfta olika platsers egenskaper. Att använda samma metod på alla platser hade förmodligen inte kunnat ge samma variation som nu har kunnat presenteras, även om jag ibland märkte att de olika metoderna, särskilt observationerna och Kärrholms begrepp var nära sammankopplade och gav liknande resultat. Hade till exempel Diedrich metod om platsspecificitet använts i Täby hade den fått låga värden eftersom miljonprogramsområdet Täby just nu omvandlas till kvartersstad som egentligen relaterar lite till områdets nuvarande karaktär. Genom att istället använda Kärrholms begrepp möblering och position, kunde kvalitéerna med den nya gestaltningen istället lyftas fram.

Observationerna och de övriga analysmetoderna genomförs vid ett tillfälle på respektive plats och dessutom på vintern. För att observationer ska vara trovärdiga behövs de genomföras vid olika tillfällen om året för att variation i typ aktiviteter och rörelsemönster ska kunna kartläggas (Gehl & Svarre, 2013).

Den visualisering av upplevda fenomen som blev en återkommande metod i arbetet, ansåg jag vara nödvändig för att öka förklaringsvärdet. Visualiseringen innebär en reducering av en komplex verklighet och kan även om slutsatser dras utifrån dessa analyser, inte ses som några direkta sanningar utan måste ses i kontext av detta arbete.

Vårby gård har i arbetet satts i en köpcentrumkontext i första hand där centrumets stadsbyggnadsmässiga problematik beskrivs. Det är också utifrån den problematiken som gestaltungsförslaget utgår ifrån. Intervjuer, rapporter och besök på platsen gav mig information om områdets karaktär och användning men i en verklig situation hade jag, för att göra förslaget mer förankrat i området, velat låta genomföra mer omfattande medborgardialoger där boende, kunder och butiksinnehavare skulle få vara med och ge förslag för hur utemiljön ska komma att utvecklas. Med risk för att invägga falska förhoppningar om förändring undvek

jag denna typ av informationsinhämtning.

Mitt sätt att läsa Vårby gård och de problemen relaterade till den byggda strukturen kanske skulle ha sett liknande ut, utan förstudien. Fördelen med att ha gjort litteraturstudien och undersökningarna var när jag upptäckte ett fenomen eller ett problem i Vårby gård, direkt kunde relatera det till vad jag sett och läst.

Det tidigt utstakade ramverket om vilka delar som skulle ingå i arbetet har gjort att jag hela tiden haft ett stöd i att driva arbetet framåt. Ett mer öppet förhållningssätt till vad slutresultatet av arbetet skulle sluta i, hade kanske gjort att jag kunnat töja på mina egna gränser och i större utsträckning, omkullkasta mina föreställningar.

Det lösningsorienterade förhållningssätt jag haft där jag försökt hitta exempel på hur den byggda strukturen kring köpcentrum kan utföras så bra som möjligt med hjälp av gestaltning, har varit både roligt och utmanande. Mitt tidigare ganska kritiska uppfattning om köpcentrum och den utveckling som sker i Stockholms ytterstadsdelar har genom det, kunnat ges fler nyanser.

Om miljonprogrammets utveckling och landskapsarkitekturens möjligheter

Arbetets frågeställning handlade om hur landskapsarkitekturen kan bidra till att skapa meningsfulla platser i utemiljön kring köpcentrum. Genom både undersökningarna och gestaltungsförslaget visas flera exempel på just detta. I Beaulieu blev landskapet överordnat köpcentrumet genom uppgradering av gaturummet och i Skärholmen blir torget centrumets centrala punkt istället för köpcentrumet, genom dess lokala inplacering i stadsdelen. I dessa exempel visas hur offentliga platser kan erövrats för andra ändamål än shopping. I Täby centrum resoneras kring hur gestaltning av torgmiljön kan ge förutsättning för olika typer av användningsområden genom zonindelningar och tydliga gränser. I exemplen Mitt Möllan och även i förslaget för Vårby gård, ges exempel på hur gestaltning av landskapet runtom storskaliga köpcentrum, kan göra att dessa upplevs mer integrerade i sin miljö. Genom enkla men välartikulerade former och

omsorg om detaljer kan landskapsarkitekturen hjälpa till att bryta upp och svara upp mot storskalig bebyggelse samt ge utemiljön ett egenvärde och identitet som inte bara är präglad av köpcentrumet.

Sammantaget visar studien upp konstruktiva idéer om hur miljöer intill köpcentrum och därmed också hur de stadsdelscentrum i Stockholms ytterstad kan förbättras genom förändringar i den fysiska strukturen. I debatten kring upprustning av miljonprogramsområden och dess centrum, inte bara i Stockholms ytterstadsområden utan i hela Sverige, kan dessa lösningar vara av betydelse. Att förändra och förbättra genom landskapsarkitektur kan vara både billigare och kan ge fler möjligheter än att riva och bygga nya centrum. Genom att centrumen innehåller offentliga miljöer som stödjer de funktioner som finns i och kring centrum samt att de möter upp besökarens och boendes behov, kan landskapsarkitekturen vara en del i att skapa ekonomiska och sociala värden i stadsdelscentrum.

Ett centrums livskraftighet är förstas beroende av andra faktorer som landskapsarkitekturen inte kan påverka. Konkurrens, sociala mönster, områdets rykte, ekonomi och förvaltning påverkar centrumets varande. Förändringar i den fysiska strukturen blir förstas bara en del i att förbättra dessa. Centrumens ägare har också en central roll i att göra centrumen attraktiva för besökare vilket blir tydligt i Vårby gård. Centrumet var under 90-talet ganska förfallet och det rådde en orolig stämning (Palma, 2013). Fastighetsägarna Balder, har tillsammans med andra aktörer, anpassat och gjort förbättringar i centrum genom att vara lyhörda mot de boendes önskemål vilket har kunnat bidra till att en positiv bild har kunnat byggas upp kring området och centrum (ibid).

Inomhusmiljöers påverkan av stadslivet

Genom studien har den roll som köpmiljöer inomhus har för boende och besökare, lyfts. I både Forum- och Svavagallerian, kvarteret Caroli och för den delen i Vårby gård visar observationerna att folk vill vistas och passera igenom och det är inget som kanske går eller ska motverkas. Snarare blir det intressant att tänka och utveckla hur

en bra integrering mellan ute och inne kan ske och vad utemiljöerna ska ha för roll när inomhusmiljön är av betydelse för stadslivet. Inomhustorgen kan komma att behöva analyseras i kontexten av stadens övriga torg. Vid etablering av köpcentrum innehållande ett inomhustorg kanske en avscanning av de närliggande offentliga miljöerna, kan behöva göras. Detta för att få en uppfattning om vilka effekter inomhustorget kommer få på stadslivet och utifrån det kunna etablera en samverkan kring inomhusmiljöns roll i förhållande till utemiljön.

Köpcentrumets föränderlighet och känsla av bemyndighet

De senaste åren har trenden inom köpcentrumsarkitekturen varit att bli större men i framtiden kan köpcentrumen få nya former och funktioner som stämmer bättre mot kundens önskemål. Köpvanor är som sagt tidigare en del av stadslivet som alltid i stor utsträckning präglad stadens utveckling. Den snabba förändringstakt som präglar köpcentrumarkitekturen, gör dess roll i framtidens stadsdelscentrum, svårstuderade. Som en motpol till köpcentrumet föränderlighet kanske utemiljöerna kan stå för kontinuitet i centrumområdena. I undersökningarna av köpcentrum där utvecklingen av platserna skett på sätt som är platsspecifika, anpassade till omgivningen på ett tydligt sätt, ges en känsla av just kontinuitet. I Sickla utgör parken Marcusplatsen, den enda del av området som har sin originalfunktion som samlande park för området. I Skärholmen har köpcentrumet förändras genom åren men torgets position har samma centrala position i stadsdelen. Parken och torget står för, när andra delar av området fått nya funktioner, en varaktighet som kan vara av betydelse för upplevelsen av området. En robusthet i stadsdelens struktur där värdet av de offentliga utemiljöerna lyfts, kan möjligen innebära att köpcentrumen i framtiden få nya funktioner utan att områdets identitet tappas bort.

KÄLLFÖRTECKNING

Muntliga källor

Isling, Bengt, landskapsarkitekt Nyréns arkitektkontor, samtal Nyréns arkitektkontor (2014-02-14)

Johansson, Maj-lis, intervju Arena 143s kontor i Vårby gård (2014-01-07)

Oredsson, Thomas, intervju Arena 143s kontor i Vårby gård (2014-01-07)

Rosén, Tomas, arkitekt Nyréns arkitektkontor, samtal Nyréns arkitektkontor

Sjölin, Karin, Landskapsarkitekt, stadsmiljöavdelningen, Gatukontoret Malmö stad. Telefonintervju (2014-02-25)

Tidskrifter

Bruvik, M., Walker, P. & Prieto de la Fuente, P. (2012) *Köpcentrumets framtid*. Arkitektur, nr 8, 2012 s.42-43.

Mattson, H. (2012) *Motsägelsefullt handelsmecka*. Tidskriften Arkitektur nr 8, 2012. s. 29

Zimm, M. (2008) *Fröken Vällingby och Döden*. Tidskriften Rum nr 5, 2008. s.

Tryckt litteratur

Ahlberg, A. Bohlin, J. Sätre, E., Sörensen, M., Torén, S. (2013), *Modernism at risk, restaurering och transformation av det moderna kulturarvet*. Kungliga konsthögskolan. Mejan Arc. Restaureringskonst 2012/12. Slutrapport maj 2013

Andersson, O. (2012) *Vykort från Utopia-maktens Stockholms och medborgarnas stad*. Printon Tallin.

Bellander, G. (2005) *Blandstaden- ett planeringskoncept för en hållbar bebyggelseutveckling?* Formas, Boverket.

Bergman, B. (2003) *Handelsplats, Shopping, stadsliv-en historik om butiksförmer, säljritualer och det moderna stadslivets trivialisering*. Brutius Östlings Bokförlag symposium

Björk, S., Edström, H., Svanberg, M (2009) *Från köpcentrum till upplevelseform, 1950-2020*. Handelshögskolan BBS, Kalmar

Bergström, Fredrik och Fredrik Kolterjahn (2004) *Likriktning. Möjlighet och hot i svenska köpcentrum*, HUI, Stockholm.

Borén, T & Koch, D (2009) *Platser i praktiken och social hållbarhet- Hökarängen och andra centrumbildningar i fokus*. Forskningsrapport. KTH Stockholm.

Burns, C. & Kahn, A. (2005) *Site Matters- design concepts, histories, and strategies*. New York, Routledge

Bostadsstiftelsen Hüge (okänt) *Under åren 1971-1974 byggs en ny stadsdel i Huddinge- Vårby gård*.

Dee, Catherine (2012) *To Design Landscape: Art, Nature & Utility*. Routledge

Diedrich, L. (2012) *Site-specific landscape architectural approaches in contemporary European harbour transformation*. University of Copenhagen Centre for Forest & Landscape, Frederiksberg C, Danmark.

Berglin, A, Johansson, A., Nieckels, M., Rydenstam, G., Söderström, M., Wall, G., (1971) *En skrift om bakgrunden till Täby innerstads tillkomst och kampen för yttrandefrihet*. Pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet, Stockholm

Gehl, J. & Svarre, B. (2013), *How to study public life*. Island press

Glaser, M., van 't Hoff, M., Karssenberg, H., Laven, J., van Teeffelen, J.,(2012) *The city at eye level. Lessons for street plints*. Eburon Academic Publishers. Delft, the Netherlands

- Goss, J. (1993) *The magic of the mall: an analysis of form, function, and meaning in the contemporary retail built environment*, i *Annals of the Association of American Geographers*.
- Gustavsson, M. (2001) *Markägare och mötesplatser* i Ganetz, H. (red). Passager: medier och kultur i ett köpcentrum. Bokförlaget nya Doxa.
- Johansson, K. (1989-1991) *Framtid Vårby- ett samverkansprojekt mellan Huga bostäder AB, Svenska Bostäder AB, Vårby kommunalnämnd*
- Klasander, A. (2001) *Stads-delar, förorter som stadsbyggnadsfråga*. Tema stadsbyggnad. Arkitektursektionen. Chalmers tekniska högskola, Göteborg
- Kolterjahn, F. & Bergström, F. (2004) *Likriktning. Möjlighet och hot i svenska köpcentrum*, HUI, Stockholm.
- Kärrholm, M. (2004) *Arkitekturens territorialitet: till en diskussion om territoriell makt och gestaltning i stadens offentliga rum*. Lunds universitet-institutionen för arkitektur. Lund
- Kärrholm, M. (2012a) *Retailising space- Architecture, retail and the territorialisation of public space*. Malmö university, Sweden and Lund University, Sweden. Ashgate
- Kärrholm, M. Nylund, K., Prieto de la Fuente, P. (2012b) *Spatial resilience and urban planning: Addressing the interdependence of urban retail areas*. J. Cities
- Kärrholm, M. (2009) *Konsumtionslandskapet och hotet mot mångfalden: några förändringstendenser i det offentliga rummets utveckling* i Graninger, G., Knuthammar, C. (red.) *Samhällsbyggande och integration: frågor om assimilation, mångfald och boende*. Stiftelsen Vadstena Forum för samhällsbyggande.
- Listerborn, C. (2002) *Trygg stad- diskurser om kvinnors rädsla i forskning, policyutveckling och lokal praktik*. Göteborg, 2002
- Lilja E. (2004) *Det offentliga rummet och förorten som modernismens vagg*. i Aman et al (red.) *Stblm at large. Handbok om framtidens Stockholm*. Färgfabriken 2004
- Lundqvist, I., Wennberg, U., Öijer, B. (1979) *Här slog vi oss ner- En skrift om Vårby gård*. Sveriges kommunistiska parti i Huddinge
- Magnusson, O. (2002) *Vadåra Vårby*. Huddinge kommun, Huddinge.
- Malmö stad (2006) *AGORA: cities for people*. Malmö
- Olsson, L. (2009) *Självorganisering i stadens periferi i Graninger, G., Knuthammar, C. (red.) Samhällsbyggande och integration: frågor om assimilation, mångfald och boende*. Stiftelsen Vadstena Forum för samhällsbyggande.
- Olsson, S., Ohlander M., Cruse Sondén, G. (2004) *Lokala torg: liv, miljö och verksamheter på förortstorg*. Centrum för byggnadskultur i västra Sverige och Göteborgs universitet. Institutionen för socialt arbete.
- Palma, P. (2013) *”Vi tycker om vårt område”*, Rapport Miklo, Huddinge.
- Rojas, C., Samad, D. (2011) *Vårby som entreprenörsland- MIKLO för Huddinge kommun, mars*
- Svedberg, O. (1996) *Planerarens århundrade- Europas arkitektur 1900-talet*. Arkitekturförlag AB
- Söderlind, J. (2000) *Stockholms satelliter*. Byggförlaget, Stockholm.
- Söderström, G. (red.) (2003) *Stockholm utanför tullarna, nittiosju stadsdelar i ytterstaden*. Stockholmia förlag, Stockholm.
- Tunström, M. (2012) *Miljonprogrammet – het debatt om utvecklingen framåt* i Johansson, B (red.) *Miljonprogrammet, utveckla eller avveckla*. Forskningsrådet för miljö areala näringar och samhällsbyggande, Formas, Stockholm
- Vryselas, B (1994) *Vårby-en resa i tiden, en intervjuundersökning av Birgitta Vryselas*.

Tuuloskorpi, H., Hansson, G. (1985)
Välkommen till Täby, Bokförlaget Dragonen

Elektroniska källor

Arbsjö, K. (2012) *Emporia som fritidsgård*.
Sydsvenskan 30 oktober 2012
<<http://www.sydsvenskan.se/kultur--nojen/emporia-som-fritidsgard/>>
(Hämtad 2014-02-28)

Behdjou, B. (2012) *Galleriorna tar över Stockholm*. Dagens Nyheter 16 januari 2012.
Tillgänglig: <<http://www.dn.se/sthlm/galleriorna-tar-over-stockholm/>>
(Hämtad 2014-02-28)

Berge, L. (2013) *Handelsstrategier i köpcentra: Centrum i periferin*. Svenska dagbladet 29 september 2013.
<http://www.svd.se/kultur/centrum-i-periferin_8562906.svd>
(Hämtad 2014-05-01)

Boogh E., Dahlström Rittsél, E., Gårdstedt, H., Pantzar, C., Ulfstrand, A. (2009)
Förvandlingen av fyra fabriksområden i Nacka, En dokumentation av omvandlingsprocessen i fyra industriområden i Nacka kommun: Augustendal – Nacka strand, Järila – Järila sjö-Atlas Copcoområdet – Sickla köp kvarter samt Kvarnholmen. Rapport 2009:16. Stockholms läns museum och Länsstyrelsen Stockholms län
< http://www.stockholmslansmuseum.se/site_media/upload/Forvandlingen_2009_16_L.pdf >
(Hämtad 2014-02-28)

Bradley, K. (2013) *Ett hotat klimat behöver ny ekonomi*. Dagens nyheter 20 maj 2013.
<<http://www.dn.se/kultur-noje/kulturdebatt/ett-hotat-klimat-behoover-en-ny-ekonomi/>>
(Hämtad 2014-02-28)

Caroli (2014) *Kvarteret Caroli*
<<http://caroli.nu/>> (Hämtad 2014-02-28)

Diedrich, L (2013) *Translating harbourscapes. Site-specific design approaches in contemporary European harbour transformations*. Phd thesis. Department

of Geosciences and Natural Resource Management. University of Copenhagen, Frederiksberg.
< http://ign.ku.dk/formidling/publikationer/ign-phd-thesis/filer/Translating_Harbourscapes_140120.pdf >
(Hämtad 2014-02-28)

Emporias hemsida (2014) <emporia.se>
(Hämtad 2014-02-28)

Île de Nantes (2014) *Beaulieu shopping centre*.
<<http://www.iledenantes.com/en/projects/29-beaulieu-shopping-centre.html>>
(Hämtad 2014-02-28)

Gatukontoret Malmö, Malmö stadsbyggnadskontor (1998). *Stadens golv*. Malmö stadsmiljöprogram, Malmö stad.
< http://www.malmo.se/download/18.7101b483110ca54a562800014090/1383647261982/Stadens+golv_web.pdf >
(Hämtad 2014-02-28)

Ivarsson, D. (2007) *Köpcentrum på Möllan floppar*. Sydsvenskan 23 januari, 2007.
<<http://www.sydsvenskan.se/malmo/kopcentrum-pa-mollan-floppar/>>
(Hämtad 2014-05-01)

Kragh och Berglund (2014) *Caroli shopping centre*.
<<http://kragh-berglund.com/en/projects/caroli-shopping-centre/?navigation=11>>
(Hämtad 2014-02-28)

Huddinge kommun (2013) *Översiktsplan Huddinge kommun-samrådsversion*.
<<http://www.huddinge.se/sv/bygga-bo-och-miljo/planer-och-ny-bebyggelse/oversiktsplanering/oversiktsplan-2030/>>
(Hämtad 2014-02-28)

Huddinge kommun (2012) *Detaljerad statistik bela kommunen*
<http://sas.statistikportal.se:8080/SASStoredProcess/guest/do?_program=%2Fhuddinge%2Fflagrade+processer%2Fmenu>
(Hämtad 2014-02-28)

Huddinge kommun (2009) *Cykelplan Huddinge kommun*

<http://www.huddinge.se/Global/trafik_vagar_och_resande/ga_och_cykla/cykelplan/Bilaga%20cykelplan.pdf>

(Hämtad 2014-02-28)

Huddinge kommun (1971) *Förslag till stadsplan för Västra Vårby gård inom stadsdelen Vårby gård i Huddinge kommun. Detaljplan 6920*

<http://www.huddinge.se/Global/bygga_bo_och_miljo/planer_och_ny_bebyggelse/gallande_planer/varby/0126k-8804/Plankarta0126K-8804,1.pdf>

(Hämtad 2014-05-01)

Olsson, H. (2012) *Central Peripheries: speculation and strategy for a land less mentioned*. Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

<http://stud.epsilon.slu.se/4020/1/olsson_h_120327.pdf>

(Hämtad 2014-02-28)

Olsson, T (2013) *Gatans kultur- varför så lockande?* Movium magasin, nr 3, 2011

<<http://www.movium.slu.se/gatans-kultur-varfor-sa-lockande#sthash.37rMsk2C.dpuf>>

(Hämtad 2014-02-28)

Stockholm stad (2010) *Promenadstaden-översiktsplan för Stockholm*

<<http://www.stockholm.se/oversiktsplan>>

(Hämtad 2014-02-28)

Sweco (okänt) *Designdialog fångar upp brukares kunskap*.

<<http://www.sweco.se/Sweden/Tjanster/Arkitektur-och-planering/Samhallsplanering/Claesgatan-i-Malmo/>>(Hämtad 2014-02-28)

Polyform arkitekter genom Jonas Rune

Sangberg (2009) *Ett möjlighetsfält*.

<<http://www.arkitekt.se/s31644>> (Hämtad 2014-02-28)

Täby kommun (2007) *Program för allmän arkitektävling 1/3-28/5 2007, nytt torg i Täby centrum*

<<https://www.yumpu.com/sv/document/view/19437423/tavlingsprogram-sveriges-arkitekter>> (Hämtad 2014-02-28)

BILDFÖRTECKNING

Bilder där inget annat är angivet är tillverkade eller fotade av författaren

Bild 1. *Karta över Storstockholm*. Illustration baserad på karta från Google maps.

Bild 2. Väsk (2005) *Mårtenstorget Lund*.
Wikimedia commons
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:M%C3%A5rtenstorget_i_Lund_med_Domusvaruhus.jpg> (Hämtad 2014-04-14)

Bild 3. Väsk (2007) *Mårtenstorget Lund*.
Wikimedia commons
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Font%C3%A4n_p%C3%A5_M%C3%A5rtens_torget_i_Lund.jpg> (Hämtad 2014-04-14)

Bild 4. Jorchr (2007) *Clemenstorget Lund*.
Wikimedia commons
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Clemenstorget,_Lund.jpg>
(Hämtad 2014-04-14)

Bild 5. Obergerm B. (2012) *Staffan Nihlens Eos, den rosenfingrade, portugisisk marmor, Clemenstorget, Lund*. Wikimedia Commons
< http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Staffan_Nihlen_Eos.JPG > (Hämtad 2014-08-17)

Bild 6. *Vårby gård och andra områden där strukturplaner tagits fram inom ramen för Huddinge kommuns översiktsplan*. Illustration baserad på utställningsversion av Översiktsplan för Huddinge kommun 2030
< http://www.huddinge.se/Global/bygga_bo_och_miljo/planer_och_ny_bebyggelse/Oversiktsplan/OP-reviderat-17okt2013.pdf>
(Hämtad 2014-04-14)

Bild 7. Vågen, A. (2012) *Hökarängen centrum*.
Wikimedia commons
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:H%C3%B6kar%C3%A4ngens_centrum_2012f.jpg> (Hämtad 2014-04-14)

Bild 8. Ellgaard, H. (2007) *Årsta centrum*.
Wikimedia commons
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:%C3%85rsta_centrum_invigning.JPG>
(Hämtad 2014-04-14)

Bild 9. Stockholms stadsplanekontor (1952) *ABC-stad ur Generalplan för Stockholm 1952*.
Wikimedia commons
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Generalplan_Stockholm_1952_ABC-stad.jpg> (Hämtad 2014-04-14)

Bild 10. Stockholms spårvägmuseum (1961-1967) *Farsta centrum 1967*. Wikimedia commons
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Farsta_centrum_1967.jpg>
(Hämtad 2014-04-14)

Bild 11. Olson, L. (1956) *Vällingby centrum*.
Wikimedia commons
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vallingby_1956a.jpg>
(Hämtad 2014-04-14)

Bild 12. Coggs bildbyrå (1968) *Skärholmens centrum*. Wikimedia commons
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sk%C3%A4rholmens_centrum_1968a.jpg> (Hämtad 2014-04-14)

Bild 13. Stig Almqvist (1980). *Vårby gård centrum 1980*. Huddinge kommuns bildarkiv
(Mottaget via mail 2014-01-08)

Bild 14. Ellgaard, H. (2012) *Skogås centrum*.
Wikimedia commons
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Skog%C3%A5s_centrum_2012a.jpg>
(Hämtad 2014-04-14)

Bild 15. Fouganthin, F. (2012) *Sollentuna centrum*. Wikimedia commons
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sollentuna_Centrum.JPG> (Hämtad 2014-04-14)

Bild 16. *Köpcentrumets Emporias entré*. Illustration baserad på bild *Emporia från väster* av Jorchr (2013). Wikimedia commons <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Emporia_fr%C3%A5n_v%C3%A4ster.jpg> (Hämtad 2014-04-14)

Bild 17. *Kv. Caroli 1930*. Malmö stadsbyggnadskontors arkiv (1930) *Historisk karta kvarteret Caroli 1930 PL 81*. (Mottaget via post 2014-04-14)

Bild 18. *Kv. Caroli 1969*. Malmö stad (1967) Bearbetning av föregående källa och *Detaljplan PL. 904 "Förslag till ändring av stadsplanen för kvarteret nr 7 Carolus m fl. i gamla staden i Malmö*. <http://xyz.malmo.se/website/asp/Planer_lm.asp?PLAN=PL904> (Hämtad 2014-04-14)

Bild 19. *Kv. Caroli 2014*. Bearbetning av föregående två källor och samt karta över nya Caroli i Tidskriften arkitekturs blogg (2011) *Malmöns nya symboler och en mer diskret* <<http://www.arkitektur.se/tags/malm%C3%B6-0?page=1>> (Hämtad 2014-04-14)

Bild 20. *Användning av inombusgallerierna*. Analyskarta baserade på ortofoton hämtade från Google maps

Bild 21. *Rörelser Claesgatan och Bangatan*. Karta baserad på ortofoto från Google maps och illustrationsplan av Sweco arkitekter (2010-09-13) <<http://www.mynewsdesk.com/se/malmo/documents/claesgatan-illustrationsplan-11363>> (Hämtad 2014-04-14)

Bild 22. *Aktiviteter Claesgatan*. Karta baserad på ortofoto från Google maps och illustrationsplan av Sweco arkitekter (2010) <<http://www.mynewsdesk.com/se/malmo/documents/claesgatan-illustrationsplan-11363>> (Hämtad 2014-04-14)

Bild 23. *Schema över var folk vistas Skärholmstorget*. Analyskarta baserade på ortofoton hämtade från Google maps.

Bild 24. *Täby centrum och köpcentrum med omnejd*. Bearbetad karta baserad på karta från Google maps

Bild 25. *Nya Täby centrum och köpcentrum*. Skiss baserad på karta ur *Nytt torg i Täby centrum-juryutlåtande hösten 2007*, Täby kommun <[file:///Users/emelieroupe/Downloads/juryutl%C3%A5tande%20\(2\).pdf](file:///Users/emelieroupe/Downloads/juryutl%C3%A5tande%20(2).pdf)> (Hämtad 2014-05-03)

Bild 26. *Skiss baserad på illustrationsplan över Täby torg av Polyform arkitekter* (2007) <<http://www.arkitekt.se/s31706/f4992>> (Hämtad 2014-02-28)

Bild 27. *Île de Nantes. Samoa, Nantes* (Mottagen via mail 2014-02-14)

Bild 28. Illustrationsplan av B&H arkitekter. *1975 Beaulieu shopping centre*. <http://www.omnicontests3.com/icsc/omnigallery/entry/gallery_item_info.cfm?child=1&client_id=1&entry_id=1933&competition_id=21&entrant_id=1105> (Hämtad 2014-04-14)

Bild 29. Illustrationsplan av B&H arkitekter, *2001 Beaulieu shopping centre*. <http://www.omnicontests3.com/icsc/omnigallery/entry/gallery_item_info.cfm?child=1&client_id=1&entry_id=1933&competition_id=21&entrant_id=1105> (Hämtad 2014-04-14)

Bild 30. *Situationsplan Sickla köpkvarter* (2012) Nyréns arkitektkontor (Mottaget via mail 2014-02-12)

Bild 31. *Vårby gård med omnejd*. Illustration baserad på karta Google maps

Bild 32. Boo Jonsson, Svensk Reportagetjänst (1974) *Vårby gård flygbild*, Huddinge kommuns bildarkiv. (Mottaget via mail 2014-01-08)

Bild 33. Stig Almqvist (1980). *Vårby gård centrum 1980*, Huddinge kommuns bildarkiv (Mottaget via mail 2014-01-08)

Bild 34. *Befintliga förhållanden Vårby gård*. Karta baserad från karta hämtad från Google maps

